

**Arthur Hjeltin yhteiskunnalliset näkemykset ja
toiminta vuosina 1917-1918**

Pyry Houni
Kirkkohistoria

HELSINGIN YLIOPISTO – HELSINGFORS UNIVERSITET		
Tiedekunta/Osasto – Fakultet/Sektion Teologinen tiedekunta	Laitos – Institution	
Tekijä – Författare Pyry Houni		
Työn nimi – Arbetets titel Arthur Hjeltin yhteiskunnalliset näkemykset ja toiminta vuosina 1917-1918		
Oppiaine – Läroämne		
Työn laji – Arbetets art Tutkielma	Aika – Datum Huhtikuu 2019	Sivumäärä – Sidoantal 65
Tiivistelmä – Referat		
<p>Tutkielmassani käsitellään eksegeetiikan professori Arthur Hjeltin (1868-1931) yhteiskunnallista toimintaa vuosina 1917-1918. Arthur Hjelt oli yhteiskunnallisesti erittäin aktiivinen allianssikristillisyyttä edistävä moderni teologi, jolla oli laajat verkostot erilaisiin järjestöihin ulkomaita myöten. Hän oli mukana niin Teologisen lauantaiseuran kuin NMKY: n että World Alliancen toiminnassa. Hjelt oli mukana myös eri lehtien toimittamisessa, esimerkiksi Nuorten Airut-lehden vastaavana toimittajana.</p> <p>Hjelt oli modernin teologian kannattaja ja tästä syystä eri linjoilla sekä arkkipiispa Gustaf Johanssonin että lankonsa, piispa O. I. Collianderin kanssa. Silti Hjelt ei hyväksynyt kaikkein räikeimpää Raamattuun kohdistuvaa tulkintaa, vaan oli eksegeetikkona suhteellisen maltillinen ja sovinnollisuuteen pyrkivä tutkija.</p> <p>Sisällissodan aikana Hjelt työskenteli maanalaisen lehdistön sekä valkoisia sotavankeja ja haavoittuneita auttaneen järjestön johdossa, joka jatkoi sodan jälkeen työtään Suomenlinnan vankileirillä punavankien parissa. Syksyllä 1918 Hjelt jatkoi allianssikristillistä toimintaansa sekä työskenteli Raamatun eksegeetiikan parissa.</p> <p>Päätutkimuskysymyksenä on: mikä oli Arthur Hjeltin suhtautuminen vuosien 1917-1918 tapahtumiin ja kuinka hän toimi tuona aikana. Muita kysymyksiä ovat: miksi hän toimi niin kuin toimi ja mikä oli hänen suhteensa saksalaisiin? Miksi hän toimi vankileirillä ja kuinka suhtautui yleisesti punavankkeihin?</p> <p>Lähteinä tutkimuksessa olen käyttänyt Arthur Hjeltin omaa kirjeenvaihtoa, vuoden 1917-1918 sanomalehtiä, erityisesti Kotimaata, Nuorten Airutta ja Vartijaa. Tutkimuskirjallisuutena on ollut erityisesti Aila Lauhan väitöskirja <i>Suomen kirkon ulkomaansuhteet ja ekumeeninen osallistuminen vuosina 1917-1922</i> (1990) sekä Kirsi Kenan <i>Kirkon asema ja aseiden muotoutuminen itsenäistyneessä Suomessa 1918-1922</i> (1979). Uudempaa tutkimuskirjallisuutta tutkimuksessa on esimerkiksi Lasse Lehtisen ja Risto Volasen kirjoittama <i>1918. Kuinka vallankumous levisi Suomeen</i> (2018). Kirkon ja teologien asemaa tutkittavana aikakautena käsitellyttä tutkimuskirjallisuutta on ollut esimerkiksi Ilkka Huhdan toimittama <i>Sisällissota ja kirkko 1918</i> (2009).</p> <p>Tutkimustuloksissa ilmeni, että Arthur Hjelt yhdisti allianssikristillisen toiminnan Suomen yhteiskunnalliseen ja kirkolliseen etuun. Hjelt toimi allianssikristillisyyden parissa aivan sisällissodan alkuun asti, mikä selittyy juuri sen yhdistämisellä Suomen kansalliseen etuun. Hän näki Suomen sivistyksen itäisenä etuvartioiden jota kansainväliset yhteydet varjelivat Venäjän vaikutukselta. Hjelt suhtautui sosialismiin ja erityisesti vallankumoukseen Suomessa erittäin kielteisesti, mutta ei jälkepäin syyttänyt tapahtumista ainoastaan punakaartilaisia vaan hänen mielestään vallankumous oli seurausta synnistä ja suomalaisiin pesiytyneestä materialismista. Hjelt suhtautui Saksaan ja saksalaisiin myönteisesti ja tunsu suurta henkistä ja uskonnollista yhteyttä maahan ja Saksan luterilaiseen kirkkoon, jota hän piti Suomenevankelis-luterilaisen kirkon äiti-kirkkona. Myös Ruotsia ja Ruotsin kirkon arkkipiispaa Nathan Söderblomia Hjelt piti itselleen hyvin läheisenä.</p> <p>Arthur Hjelt oli kuitenkin lopulta kansainvälisyyden kannattaja, vaikka hän arvosti Saksaa vielä sen maailmansodassa kokeman tappion jälkeenkin. Hjeltillä oli yhteyksiä myös Saksan vihollismaahan Englantiin, johon hän säilytti yhteytensä täysin luontevasti maailmanpoliittisen tilanteen muuttuessaakin.</p> <p>Arthur Hjelt oli uskonnollinen henkilö, vaikka ei kuulunutkaan mihinkään herätysliikkeeseen. Keskeisenä piirteenä uskonnollisuudessa oli allianssipyrkimykset sekä hengellisyyden vaikutus yhteiskuntaan. Hän ei ollut varsinainen herätyskristillinen toimija, mutta uskoi hengellisen heräämisen ja ylipäättään kristillisyyden olevan myös kansakunnan etu.</p>		
Avainsanat – Nyckelord Arthur Hjelt, sisällissota, 1918.		
Säilytyspaikka – Förvaringställe Helsingin yliopiston kirjasto, Keskustakampanuksen kirjasto, Teologia		
Muita tietoja		

Sisällysluettelo

I Johdanto.....	1
1.1 Tutkimuskysymys.....	1
1.2 Arthur Hjelt: kuka hän oli.....	3
1.3 Suomen tilanne 1917-1918.....	8
II Hjeltin asennoituminen vuoden 1917 tapahtumiin.....	15
2.1 Hjeltin asennoituminen kevään tapahtumiin.....	15
2.2 Hjeltin toiminta syksystä 1917 tammikuuhun 1918	19
III Arthur Hjelt ja sisällissota.....	26
3.1 NMKY: n ja Hjeltin toimikunnan työ sisällissodan aikana.....	26
3.2 Porvarilliset lehdet sisällissodan aikana. Hjeltin lehdistötoiminta.....	31
3.3 Saksalaiset tulevat. Arthur Hjeltin Saksan- ihailu.....	34
IV Sodan jälkeen. Vankileiri ja ulkomaanmatkat.....	39
4.1 Suomenlinnan vangit. Hjeltin suhtautuminen punaisiin..	39
4.2 Hjeltin toiminta vankileirillä.....	46
4.3 Hjeltin toiminta syksyllä 1918.....	51
V Johtopäätökset.....	56
VI Lähteet ja kirjallisuus.	61

I Johdanto

1.1 Tutkimuskysymys

Tutkielmani käsittelee eksegetiikan professori Arthur Hjeltin (1868-1931) toimintaa vuosina 1917-1918. Hjelt oli Suomen johtavia ja harvoja aktiivisia allianssikristillisyyttä edistämään pyrkiviä henkilöitä. Hän toimi kansainvälisillä areenoilla erilaisissa tehtävissä jo vuosia ennen tutkielmassa käsiteltävää ajanjaksoa. Vuodet 1917-1918 valikoituivat tutkielmaan niiden merkittävyyden ja tapahtumarikkauden vuoksi: Vuosiin ehti sisältyä maaliskuun ja lokakuun vallankumoukset Venäjällä, valtalaki, itsenäistyminen, sisällissota, saksalaisten maihinnousu Suomeen, vankileirit sekä yritys saada Suomeen saksalainen kuningas. Arthur Hjelt jäi sodan aikana Helsinkiin, jossa hän oli mukana toimittamassa punaisen vallan kielloista huolimatta Vapaa Sana-Fria ord-lehteä. Hän toimi myös työssä valkoisten sotavankien ja haavoittuneiden hyväksi. Sodan jälkeen Arthur Hjelt työskenteli punavankien parissa Suomenlinnan vankileirillä. Tutkimuskysymyksinä ovat: Miten Arthur Hjelt suhtautui vuosien 1917-1918 levottomiin tapahtumiin. Mikä oli hänen suhtautumisensa vallankumouksiin? Mitä hän teki sisällissodan aikana? Miksi hän toimi punavankileirillä ja miten asennoitui työhönsä siellä? Tutkimuskysymyksissä sivutaan myös valkoisten yleistä suhtautumista vankileirikysymykseen. Arthurin veli, Edvard Hjelt, oli saksalaismielinen kuten Arthurkin. Tutkielmassa selvitetään myös Arthurin suhtautumista saksalaiskysymykseen. Pääkysymyksenä on siis Arthur Hjeltin suhtautuminen ja toiminta levottomien ja kriittisten vuosien 1917-1918 aikana.

Käytän tutkimuksessani kvalitatiivista metodia, eli pyrin selvittämään Arthur Hjeltin toiminnan merkitystä ja tarkoitusta. Selvitän tapahtumia aineistolähtöisellä historiantutkimuksella. Kolme päälukua etenevät kronologisessa järjestyksessä, mutta alalukujen osalta noudatan temaattista järjestystä, koska tapahtumien johdonmukainen esittäminen vaatii sitä tässä tapauksessa. Olen rajannut tutkielman aiheen koskemaan vuosia 1917-1918. Teema on rajattu koskemaan Arthur Hjeltin toimintaa ja suhtautumista tapahtumiin kyseessä olevana ajanjaksona. Rajaan tutkimuksesta pois Hjeltin aiemman allianssikristillisen toiminnan sekä vuoden 1918 jälkeisen toiminnan. Hänen aiempaa historiaansa käsitellään kuitenkin tiivistetysti johdannossa.

Tutkimuksessani esiintyy käsitteitä, joita selvennän varmuuden vuoksi. ”Punavankileirillä” tarkoitetaan vankileiriä, johon sisällissodan hävinnyt osapuoli, eli punaisten puolella taistelleet ja heidän kannattajikseen epäillyt suljettiin sodan jälkeen. Punaisten itsensä ylläpitämät vankien säilytystilat eivät siis olleet punavankileirejä.

Vallankumouksellisista venäläisistä voidaan käyttää nimitystä ” bolsevikit”¹. Tämä väärinkäsitysten välttämiseksi: kaikki venäläiset eivät olleet vallankumouksellisia tai bolsevismin kannattajia. Sisällissodasta käytetään vakiintunutta termiä sisällissota tai ” vuoden 1918 tapahtumat.”²

Tutkimuksessani käsitellään Arthur Hjeltin toimintaa ennen vuotta 1917 vain suhteessa käsiteltyyn ajanjaksoon, vuosiin 1917-1918. Hjeltin aiempi teologinen toiminta tulee siis esiin taustana. Tutkielmassa ei erityisemmin käsitellä sotatapahtumia rintamalla, koska tutkimuksesta ei ole ollut tarkoitus tehdä sotahistoriallinen vaan kirkkohistoriallinen. Sodan tapahtumia Helsingissä on kuitenkin välttämätöntä käsitellä.

Lähteinä tutkimuksessa käytän sanomalehtiä vuosilta 1917-1918: erityisesti Kotimaata, Vapaa Sana-Fria ord-lehteä, Vartijaa, Nuorten Airutta sekä Helsingin sanomia. Käytän myös esimerkiksi Arthur Hjeltin kirjeenvaihtoa.

Arthur Hjeltiä ja hänen ekumeenista toimintaansa on tutkinut Aila Lauha. Lauhan väitöskirja, *Suomen kirkon ulkomaansuhteet ja ekumeeninen osallistuminen 1917-1922* on ilmestynyt vuonna 1990. Hjeltin toimintaa vankileirillä on tutkinut puolestaan Kirsi Kena kirjassaan *Kirkon asema ja asenteiden muotoutuminen itsenäistyneessä Suomessa 1918-1922* (1979). Teologien osuutta sisällissodan tapahtumiin ovat tutkineet esimerkiksi Niko Huttunen ja Ilkka Huhta. Sodan vaikutusta teologiaan ja teologeihin on tutkinut Eino Murtorinne artikkelissaan kirjassa *Vaikea totuus. Vuosi 1918 ja kansallinen tie* (1993). Uudempaa tutkimusta sisällissodasta on esimerkiksi Mervi Kaaraisen *Punaorvot* (2017) ja vuoden 1917 tapahtumia käsittelevä *Kuinka vallankumous levisi Suomeen*, jonka ovat kirjoittaneet Lasse Lehtinen ja Risto Volanen (2018). Paavo Ahosen *Antisemitismi Suomen evankelis-luterilaisessa kirkossa 1917-1933* (2017) on tutkimuskirjallisuuden joukossa, koska se sivuaa Arthur Hjeltin omaa sekä kirkon ja teologien toimintaa vuosina 1917-1918 ja 1900-luvun alussa yleisemminkin.

¹ Turtia 2005, 68. Bolsevikit olivat kommunismin niin sanotun leniläisen haaran, joka muodosti puolueessa enemmistön, kannattajia. Mensevikit edustivat vähemmistöä puolueessa, ja myöhemmin nämä syrjäytettiin kokonaan. Bolsevismistä tuli siis käytännössä synonyymi kommunismille Venäjällä. Vuodesta 1952 alkaen nimitystä on käytetty vain historiallisessa mielessä.

² Haapaja & Hoppu 2009, 10-14; Jussila & Hentilä & Nevakivi 2009, 111-113. Vuoden 1918 tapahtumien nimi on vähitellen vakiintunut sisällissodaksi 1990-luvulta alkaen. Alun perin vasemmisto käytti luokkasota-nimitystä ja oikeisto vapaussotaa tai kapinaa. Molemmille osapuolille yhteisiä nimiä olivat vallankumous, kansalaissota ja sisällissota. Nimi kansalaissota sai 1960-luvulla lähes virallisen aseman, mutta myöhemmin se on ruvettu mieltämään erityisesti sosiaalidemokraattien suosimaksi termiksi. Toisaalta kansalaissota-nimeä käytettiin jo sodan aikana molemmilla puolilla. Vuoden 1918 tapahtumille ei edelleenkaan ole yhtä virallista nimitystä. 2

1.2 Arthur Hjelt: kuka hän oli

Arthur Ludvig Mikael Hjelt syntyi Helsingissä professori ja arkkiaatri O.E.A. Hjeltin pojaksi. Ylioppilaaksi tultuaan hän ryhtyi opiskelemaan itämaista kirjallisuutta ja valmistui filosofian kandidaatiksi vuonna 1890. Tämän jälkeen hän opiskeli seemiläistä filosofiaa ja eksegetiikkaa Strasburgissa ja Pariisissa (College de France, I' Institut Catholique). Arthur jatkoi filosofisia ja eksegeettisiä opintojaan Lontoossa, Oxfordissa ja Leipzingissä vuosina 1897-1904. Hän suoritti teologian kandidaatin tutkinnon 1901. Hjeltin ura oli nousukiidossa vuonna 1903, kun hän sai nimityksen Pyhän Raamatun alkukielten apulaisen virkaan ja seuraavana vuonna hänet nimitettiin Vanhan testamentin eksegetiikan professoriksi.³ Eino Murtorinteen ja Paavo Ahosen mukaan Arthur Hjeltillä oli virkaan astuessaan laajemmat ulkomaiset opinnot kuin edeltäjillään. Hjelt teki myös useita matkoja Lähi-itään tutkimustyöhönsä liittyen. Hjeltin menestys vain jatkui: hänet valittiin sekä Suomen kirkkohistoriallisen seuran (SKHS) sekä Suomalaisen Teologisen Kirjallisuuden Seuran (STK) johtokuntaan.⁴ Hjelt omaksui historiallis-kriittisen tutkimusmetodin. Arthur Hjelt oli ehdottomasti moderni teologi suhteessa moniin aikalaisiinsa. Hänen käsityksensä lähentelivät eksegetiikan saralla Rudolf Kitteliä ja Theodor Zahnia.⁵ Hjelt oli kosmopoliitti, jonka ekumeeniset käsitykset eivät olleet sidottuja suomalais-kansalliseen luterilaisuuteen. Tämä ei kuitenkaan ole koko kuva hänestä. Tähän palaan myöhemmissä luvuissa.

Hän julkaisi vuonna 1901 väitöskirjat *De Johanneiska småpbrefveras ursprung undersökt med särskild häsyn till presbyter hypotesen*, joka oli johdanto-opillinen tutkimus Uuden testamentin johanneksalaiskirjeistä, sekä *Die altssyrische Evangelien ubersetzung und Tatians Diatessaron, besonders in ihrem gegenseitigen Verhältnis untersucht*, joka oli puolestaan tunnettuihin syyrialaisiin evankeliumin käännöksiin kohdistuva tekstikriittinen vertaileva tutkimus. Tästä Hjelt sai myös kansainvälistä tunnustusta. Hänet valittiin myös Raamatunkäännöskomiteaan vuonna 1908.⁶ Uuden raamatunkäännöksen tarvetta perusteltiin vanhan käännöksen vaikeaselkoisuudella. John Zidbäck kirjoitti Hjeltille 23.10.1908:

Joka tapauksessa olisi hyvä, kuta pikemmin saisimme lukea koko Raamattumme sujuvalla, nykyaikaisella suomenkielellä. Vanha kieli ja oudot sanat häiritsevät jonkin verran sen lukemista.⁷

³ Murtorinne 1986, 214. Arthur Hjelt toimi Vanhan Testamentin eksegetiikan professorina vuoteen 1926 asti, jolloin hänet nimitettiin Uuden Testamentin eksegetiikan professoriksi.

⁴ Murtorinne 1986, 214; Ahonen 2017, 39.

⁵ Murtorinne 1986, 215; Lauha 1990, 164. Kittel ja Zahn olivat saksalaisia teologian professoreita.

⁶ Murtorinne 1986, 215-217; 219.

⁷ John Zidbäckin kirje Arthur Hjeltille 23.10. 1908. AH KK.

Hjelt sai allianssienkisiä vaikutteita erityisesti NMKY:n kautta. Sen sijaan hänen Saksan ihailunsa, joka korostui sisällissodan jälkeen, saattoi olla peräisin useammastakin lähteestä: Arthur oli opiskellut Saksassa, lisäksi Edvard-veli oli saksalaismielinen. Arthurin teologia oli osa modernia teologista virtausta. Arthur Hjeltin teologisiin painotuksiin vaikuttivat myös ulkomailta tulleet vaikutteet, joita hän toi suomalaiselle teologiselle kentälle.

Hjelt oli allianssikristillisyydessä aktiivisesti toimisen ohessa myös merkittävä ulkomaiden informoija. Informoimisen tarkoitus oli tehdä Suomi ja suomalaisten asia tunnetuksi ulkomailla jo ennen itsenäisyyden aikaa. Lauhan mukaan vuoden 1890 postimanifestista lähtien tietyissä poliittisissa piireissä oli nähty tärkeäksi tiedottaa Suomen asioista ulkomaille.⁸

NMKY:n toiminnan kautta Hjelt pyrki näkyvällä tavalla tuomaan Suomen asiaa muiden maiden tietoon. Suomalaiset eivät olleet tyytyväisiä Suomen sijoittamiseen Venäjän alajaostoksi NMKY:ssä, vaan halusivat oman paikan. Tämä toive toteutui vuonna 1902. Suomen paikan keskuskomiteassa sai Arthur Hjelt, joten hän pääsi tätä kautta tuomaan tietoa maansa oloista kansainvälisille areenoille.⁹ Venäläiset eivät lopulta sietäneet suomalaisten ja Hjeltin toimintaa NMKY:ssä, koska Hjelt oli heidän mukaansa toiminut NMKY:n edustustehtävissä ikään kuin hän edustaisi itsenäistä maata. Venäläislehdistö arvosteli Hjeltiä ja keisari kielsi vuoden 1911 NMKY:n maailmankonferenssin järjestämisen Suomessa.¹⁰

Erittäin merkittävä osa Arthur Hjeltin toimintaa ennen sotaa oli Teologisen lauantaseuran jäsenyys. Teologinen lauantaseura oli yliopistoteologien ja kirkonmiesten keskustelufoorumi. Seura oli perustettu vuonna 1896, ja se kuului protestanttisen teologian uuteen suuntautumiseen. Arthur Hjelt oli mukana seuran perustavassa kokouksessa. Seuran päätarkoituksia oli ”tutustuttaa teologeja uuteen jumaluusoppiin, pitää opiskelijat koossa ja estää hajaannusta”. Lauantaseuran keskustelut käytiin suomeksi. Syy tähän oli se, että Teologisen lauantaseuran päämäärä oli myös ”kansallinen teologia”.¹¹ Samoihin aikoihin Helsingin yliopiston teologinen tiedekunta oli kaikkein suomenmielisin tiedekunta Suomessa.¹² On helppo nähdä, että lauantaseuralaisten vaalima kansallinen teologia oli yhteydessä teologiseen tiedekuntaan laajemminkin.

⁸ Lauha 1990, 383-384.

⁹ Lauha 1990, 41.

¹⁰ Lauha 1990, 390.

¹¹ Ahonen 2017, 38.

¹² Fagerudd 2017, 54.

Lauantaiseuran jäsenet pohtivat esimerkiksi luonnontieteen ja kristinuskon välistä suhdetta. Ydinjoukon muodostivat Arthur Hjeltin lisäksi Erkki Kaila, Jaakko Gummerus, Martti Ruuth, Lauri Ingman, A. F. Puukko, Paavo Virkkunen, K. K. Aro, Yrjö Loimaranta, A.W. Kuusisto ja Uno Paunu. Niin sanottu ritschiläisyys yhdisti ainakin joitakin lauantaiseuralaisista, vaikka osa suhtautuikin siihen lievän kriittisesti. Lauantaiseuralaiset omaksuivat vaikutteita laajemminkin saksalaisesta kulttuuriprotestantismista ja Arthur Hjeltille luontevasta historiallis-kriittisestä raamatuntutkimuksesta sekä Ruotsin nuorkirkollisuudesta. Lauantaiseuralaiset kykenivät siis ainakin periaatteessa varteenotettavasti haastamaan arkkipiispa Gustaf Johanssonin ja piispa O. I. Collianderin, Arthur Hjeltin lankomiehen, edustaman biblismen. Monet Teologisen lauantaiseuran jäsenet kohosivat myöhemmin johtavaan kirkolliseen asemaan, ja jo 1910-luvulla teologiset vaikuttajat olivat suurelta osin lauantaiseuralaisia.¹³ Markku Heikkilän ja Simo Heinisen mukaan lauantaiseuralaiset muodostivat kirkollisen uudistusliikkeen, joka määräsi Suomen kirkon linjan maailmansotien välisenä aikana.¹⁴ Tässä mielessä lauantaiseuran vaikutusta sekä Hjeltin osuutta siinä ei ole syytä lainkaan vähätellä.

Lauantaiseuralaiset ymmärsivät apologian valistustyöksi, jonka tarkoituksena oli osoittaa uskon ja tiedon keskenäiset rajat. Teologinen lauantaiseura pyrki korostamaan kristinuskon historiallista luonnetta ja eettis-käytännöllistä puolta. Erityisesti vuoden 1905 suurlakon jälkeen lauantaiseuralaiset levittivät kansantajuksiavalistuskirjoja.¹⁵

Arkkipiispa Johansson sanoutui irti lauantaiseuralaisten teologiasta. Colliander ei myöskään heltynyt Teologista lauantaiseuraa kohtaan, vaikka nimesikin lankomiehensä Arthur Hjeltin keskeiseksi hahmoksi siinä. Vanhat piispat eivät olleet ainoita yläluokkaiseksikin mielletyn Teologisen lauantaiseuran kritisoijia, vaan myös Turun lähetysyhdistys suhtautui siihen varauksellisesti.¹⁶

¹³ Kena 1979, 23-25; Murtorinne 1986, 202-208. Ritschiläisyys sai nimensä Göttingenin professorin, Albrecht Ritschlin (1822-1889) mukaan. Hän näki tehtäväkseen palauttaa teologialle itsenäisen aseman tieteenä ja saattaa se sopusointuun yleisen tieteenkäsityksen kanssa. Päämääräänsä hän pyrki saavuttamaan ankkuroimalla teologian metafyyssisten perustelujen sijasta historiaan. Ritschl korosti myös kristinuskon eettistä luonnetta: tavoite oli Jumalan valtakunnan toteutuminen maan päällä. Ritschiläisyys muodostui merkittäväksi suuntautumiseksi protestantismien piirissä ennen ensimmäistä maailmansotaa.

¹⁴ Heikkilä & Heininen 2017, 151.

¹⁵ Veikkola 1977, 28-29.

¹⁶ Lauha 1990, 23.

Vuosisadan vaihteessa yliopistoteologien piirissä tapahtui merkittävä mullistus, kun modernia teologiaa kannattavia teologeja sai merkittäviä yliopistovirkoja: Jaakko Gummerus nimitettiin vuonna 1900 käytännöllisen teologian professoriksi, K.A. Appelberg puolestaan sai 1902 Uuden testamentin eksegetiikan viran ja –kuten edellä kerrottu– Arthur Hjelt vuonna 1904 Vanhan testamentin eksegetiikan professorin viran. Vaikka Hjelt suosi selkeästi modernia raamatuntutkimusta, asennoitui hän kuitenkin torjuvasti kaikkein vapaamielisimpiin raamatuntulkintoihin. Ajankuvaan nähden häntä ja lauantaiseuralaisia voi kuitenkin pitää suhteellisen uudistusmielisinä. He hyväksyivät esimerkiksi luonnontieteelliset näkemykset kuten myös optimistisen historiankäsitteen. Lauantaiseuralaiset halusivat vaihtaa metafysisen tarkastelutavan empiiriseen tapaan tulkita kristinuskon ja uusien maailmankuvien suhdetta.¹⁷

Teologinen lauantaiseura oli eräänlainen vastaus vuosisadan vaihteen kirkonvastaisuudelle, joka tosin alkoi laantua 1910-luvulla, kun sivistyneistön asenne kirkkoa kohtaan muuttui positiivisemmaksi.¹⁸ Myös sisälähetystyön voimistaminen ja NMKY- ja NNKY-liikkeiden perustaminen olivat eräitä toimenpiteitä teologian ja kirkon jäykähkön julkisuuskuvan muuttamiseksi.¹⁹

Vaikka 1900-luvun alussa kirkon virallisissa avauksissa kaikui edelleen voimakkaasti beckiläinen biblismi, alkoi sen voima kuihtua maailmansotaa lähestyttäessä. Silti kaksi neljästä piispasta, Johansson ja Colliander, olivat edelleen biblismen kannattajia. Huttusen mukaan Colliander oli Johanssoniakin tiukempi beckiläinen vastustaen avoimesti historiallis-kriittistä raamatuntutkimusta. Colliander neuvoi vielä sisällissodan loputtuakin, 11.6.1918, uusia pappeja ”unohtamaan kaiken, mitä Helsingissä on opetettu ja lukemaan vain Raamattua”. Arkkipiispa puolestaan oli opiskellut itsensä Tobias Beckin (1804-1878) johdolla. Beckiläisyyden johtoajatuksia oli, että Jumala ilmoittaa itsensä ainoastaan Raamatun kautta.

¹⁷ Murtorinne 1995, 51-52.

¹⁸ Fagerudd 2017, 9.

¹⁹ Murtorinne 1995, 41-43. Murtorinteen mukaan sosialistit jäivät yksin kirkonvastaisuutensa kanssa; toisaalta osa porvarillisista aktivistipiireistä suhtautui nuivasti kirkkoon.

²⁰ Huttunen 2010, 31-32;34; Ahonen 2017, 35; Heikkilä & Heininen 2017, 105;122. Ahosen mukaan beckiläisyys oli ainoa yhtenäinen teologinen koulukunta autonomian ajan Suomessa. Tobias Beck oli systemaattisen teologian professori Tübingenin yliopistossa. Beckiläisyyden Suomeen tuloon vaikutti myös se, että osa herännäistäustaisista teologeista siirtyi Paavo Ruotsalaisen kuoleman jälkeen beckiläisyyden kannattajiksi. Myös Johansson oli syntynyt herännäistäustaiseen perheeseen.

Kirsi Kenan mukaan 1900-luvun alun kirkolliset toimijat voidaan jakaa karkeasti kahteen leiriin: ”turkulaiset” ja ”helsinkiläiset”. Turkulaisia olivat esimerkiksi arkkipiispa Johansson sekä kirkkoherra Edvard Kilpeläinen (1879-1941) ja kirkkoherra Felix Lujanen (1869-1936). Juuri bekkiläisyys oli merkittävästi vaikuttamassa siihen, että historiallis-kriittinen raamatuntutkimus eteni Suomeen hitaasti.²¹ Lehdistöistä arkkipiispan linjaa edusti Herättäjä. Nuorkirkollisen, ”helsinkiläisen” ajatusmaailmaan, jota myös Arthur Hjelt edusti, äänenkannattaja toimi puolestaan Kotimaa.²²

Arthur Hjelt oli 1900-luvun alussa aktiivinen vanhasuomalainen yhdessä Erkki Kailan, J.R. Koskimiehen ja K.R. Kareksen kanssa. Myös Lauri Ingmanilla oli huomattava asema vanhasuomalaisissa. Puolue oli muutenkin papiston keskeinen kanava, joskaan ei ainoa.²³

Arthur Hjelt tutustui vuonna 1907 lontoolaiseen lehtimieheen William T. Goodeen. Hän vieraili Suomessa ja asui vierailunsa aikana Arthurin isän luona. Hjeltin avulla Goode tutustui suomalaisiin kulttuurivaikuttajiin, kuten Juhani Ahoon ja Arvid Järnefeldiin. Vierailunsa jälkeen Goode toimi lehtimiehen roolissa Suomen asian puolesta. Goodeen ja Hjeltin yhteydestä tekee merkittävän se, että Goode esitti suomalaisille jo vuonna 1907 ajatuksen itsenäisestä Suomesta. Lauhan mukaan suomalaiset saivat Goodeen ja Hjeltin ystävyyden vuoksi joitain ajatuksia itsenäisyyteen liittyen. Vuonna 1911 Goode oli järjestämässä lontoolaisten opettajien Suomen vierailua. Vierailun tarkoitus oli lisätä ymmärtämystä Suomea kohtaan.²⁴

Hjelt oli mukana myös Faith and Order-liikkeen toiminnassa NMKY:n kautta. Vuonna 1910 Faith and Order-liike ilmestyi allianssikristillisten järjestöjen joukkoon. Sen perimmäisenä tarkoituksena oli eri kirkkokuntien lähentäminen toisiinsa. Se tavoitteli muista järjestöistä hieman poiketen yhteyksiä myös roomalaiskatoliseen kirkkoon. Suomalaisia kontaktihenkilöitä olivat Hjeltin lisäksi Aleksi Lehtonen, Herman Råbergh ja Erkki Kaila.²⁵

Tiivistetysti voisi todeta, että Hjelt oli keskeinen henkilö sekä allianssikristillisyyden että World Allincen tuomisessa Suomeen.²⁶

TAULOKKO 1: ARTHUR HJELTIN TEOLOGISET KIINNOSTUKSEN KOHTEET

Allianssikristillisyyys/ World Alliance/ Teologinen lauantaiseura /Moderni teologia/ Kansallinen teologia

²¹ Ahonen 2017, 35.

²² Fagerudd 2017, 14.

²³ Lauha 1990, 30.

²⁴ Lauha 1990, 387-390.

²⁵ Lauha 1990, 53-54.

²⁶ Krapu 2009, 25-27.

1.3 Suomen tilanne 1917-1918

Vuonna 1917 ensimmäinen maailmansota oli käynnissä neljättä vuotta Euroopassa. Suomi oli kuitenkin toistaiseksi säästynyt varsinaisilta taisteluilta. Venäjän armeijassa palveli pienehkö joukko suomalaismiehiä ja jääkäreiden²⁷ pääjoukko oli edelleen Saksassa. Sotatilanne toki vaikutti esimerkiksi Helsingissä sotatilalakien voimassaolona, jotka aiheuttivat esimerkiksi öisen ulkonaliikkumiskiellon, sensuurin, pimennysmääräyksiä ja kieltolain. Toisaalta sotatilanne edesauttoi taloudellisen nousukauden syntymisessä, ja linnoitustyöt työllistivät köyhää väestöä. Elintarvikkeista oli kuitenkin puute, ja rahalla ei saanut kaikkea tarvittavaa. Maaliskuun vallankumous vuonna 1917 aiheutti suomalaisten keskuudessa hämmennystä. Pian kuitenkin riemuittiin, ja esimerkiksi Helsingin yliopiston ja joidenkin hallintorakennusten yllä liehui leijona-lippu.

Maaliskuun vallankumous myös edesauttoi joidenkin sotatilalakien höllentämistä, mutta samalla venäläisten sotilaiden anarkiaa. Vuonna 1917 venäläiset sotilaat hakeutuivat julkisiin tilaisuuksiin lähinnä ajankulun vuoksi. Niinpä siellä missä tapahtui, oli yleensä myös sotilaita mukana-joskus häiriköimässäkin. Myös väkivaltaa siviilejä kohtaan esiintyi.²⁸ Eduskunta kutsuttiin ensimmäistä kertaa maailmansodan aikana koolle. Poliisilaitos lakkautettiin 16.3.1917 ja järjestyksen valvonta siirtyi käytännössä työläismiliisille. Hätäaputoita yritettiin ja onnistuttiinkin järjestämään, mutta läheskään kaikille työtä ei riittänyt. Vuoden 1917 vallankumousten seurauksena elintarvikepula paheni entisestään. Radikalisoituminen lisääntyi, ja eri ihmisyhteisöt alkoivat muodostaa omia järjestys- ja turvakaartejaan. Poliisien puuttuessa yrittäjät turvautuivat eräänlaisiin yksityisetsiviin itsensä ja omaisuutensa turvaksi. Punakaarti perustettiin virallisesti 12.5.1917 vuosien 1905-1906 esikuvan mukaisesti. Helsingin suojeluskunta perustettiin hieman myöhemmin, 17.8.1917.²⁹

Vuosi 1917 oli ristiriitainen: toisaalta ihmisiin tarttui innostus vapaudesta ja ilo lisääntyvästä itsemääräämisoikeudesta. Silti yleinen turvattomuus lisääntyi, minkä oireita järjestyskaartit olivat. Viranomaisten ja esivallan ote kansasta näytti heikentyneen ja kunnioitus auktoriteetteja kohtaan kokeneen kolauksen.

²⁷ Vainio 2008, 131-132; Haavisto 2009, 10-14; Lehtinen & Volanen 2018, 26.

²⁸ Fagerudd 2017, 58.

²⁹ Nyström 2008, 35-36; 40-43; 48-52.

Maaliskuun vallankumous Venäjällä vaikeutti lopulta Suomen asemaa eikä asema suuren emämaan yhteydessä ollut enää itsestään selvää. Aluksi suhteet Venäjän väliaikaisen hallituksen kanssa toimivat jollain tasolla. Syksyllä 1917 Suomen sisäinen tilanne kiristyi sosiaalidemokraattien ja porvarillistenryhmien, erityisesti maalaisliittolaisten, välillä ja levottomuudet jatkuivat.³⁰

Kirkollisissa piireissä kevään 1917 tapahtumiin suhtauduttiin kaksijakoisesti, kuten Herättäjässä 6.4.1917 julkaistu Martta Suomisen runo osoittaa:

Liput liehuvat, riemu waltawa kaikuu.. Ja wapaus saatiin! se lauluina kaikuu. Myös onko wapaus sinulla, oi Herran kansa, wai orjana yhä wieläkö penseyden painoja kannat? O herää, herää jo walwomaan! Sua ruhtinas kutsuu taistelemaan. On risti lippuna wapauden. Käy, saata jo kansat alle sen! Wiel ^ synnin kahleissa huokaa maa /Sen Herra yksin woi wapahtaa....³¹

Vuonna 1917 erilaiset kirkkoihin kohdistuneet häiriöt yleistyivät. Myös tolstoilaisen Arvid Järnefeldin ja teosofi Jean Boldtin pitämät puheet Helsingin kirkoissa kiihdyttivät ihmisten mieliä ja aiheuttivat jopa väkivaltaisuuksia.³²

Työväenliikkeen johto oli 1890-luvun lopulta alkaen omaksunut käsityksiä marxilaisuudesta, joihin kuului myös kirkonvastaisuus. Forssan kokouksessa vuonna 1903 hyväksyttiin julistus, jossa uskonto tulkittiin yksityisasiaksi. Samalla kirjattiin ylös vaatimus kirkon ja valtion erosta sekä uskonnonopetuksen poistamisesta kouluista.³³

Vuoden 1905 suurlakon jälkeen kirkkoon kohdistui huomattava määrä kritiikkiä erityisesti kulttuuripiireistä. Myös pappien asettautuminen arkkipiispa Johansson etunenässä myöntöväisyssuunnan taakse aiheutti suuttumusta. Asia nähtiin joissakin ihmisryhmissä maallisen esivallan ja kristillisen kirkon vääränlaisena liittoutumisena toistensa kanssa. Vuosina 1917-1918 Suomen evankelis-luterilaisen kirkon asema haastettiin jälleen, mutta sen asema oli silti edelleen vahva. Teologinen lauantaiseura, johon Arthur Hjelt yhdessä muiden johtavien modernien teologiensa kanssa kuului, oli myös eräänlainen vastaus kirkonvastaiseen huutoon. Samalla se oli eräs kirkon itsetutkiskelun hedelmistä.³⁴

³⁰ Kena 1979, 28; 35.

³¹ Herättäjä 14/1917. 6.4.1917. ”Lippujen liehuessa”.

³² Fagerudd 2017, 21; 54.

³³ Kena 1979, 18.

³⁴ Murtorinne 1977, 7-9.

Valtalaki hyväksyttiin heinäkuussa 1917³⁵. Valtalaki teki eduskunnasta korkeimman lakia säätävän elimen Suomessa. Venäjän väliaikainen hallitus piti valtalakia kaappauksena. Heinäkuussa eduskunta myös hajotettiin. Seppo Aallon mukaan juuri eduskunnan hajottaminen oli eräs ratkaisevista sisällissotaan johtavista syistä.³⁶

Suomeen muodostui syksyllä 1917 eräänlainen valtatyhjiö.³⁷ Lisäksi tilannetta pahensi venäläisten sotilaiden paikoin anarkistinenkin käytös. Samalla hankaloituvaa elintarviketilannetta ajoi työläisiä enenevässä määrin radikalisoituihin työväenjärjestöihin. Jo alkuvuonna 1917 työläisten mieltä alkoi yhä enemmän täyttää kiihtymys; koska monilla nuorilla työväenjärjestöihin vastaliittyneillä oli järjestöistä vain vähän kokemusta, saivat kovanlinjan kiihottajat heistä helposti kuuntelijoita.

Monen suomalaisen mielissä tsaari oli syyppä maailmansotaan ja kurjistuviin oloihin. Maaliskuun vallankumous ja tsaarin erottaminen lisäsi alun toiveikkaasta mielialasta huolimatta myös halukkuutta vallankumoukseen myös Suomessa.³⁸ Venäjän keskushallinnon ongelmat olivat nyt tehneet mahdolliseksi jopa Suomen täyden itsenäisyyden, mutta samalla olivat osasyy levottomuuksiin ja sisällissotaan joka Suomessa alkoi. Suomi oli aiemmin maailmansodan aikana hyötynyt siitä, ettei se ollut velvollinen lähettämään sotilaita Venäjän armeijaan ja näin suurin osa suomalaisista oli toistaiseksi välttynyt suoralta sodankäynniltä. Asian toinen puoli oli se, ettei Suomessa ollut enää omaa armeijaa vuoden 1901 jälkeen, eikä esivallalla ollut tässä tilanteessa tehokkaita keinoja estää järjestyskaartien toimintaa ja tilanteen luisumista väkivaltaisuuksiin.³⁹

³⁵ Lappalainen 1985, 73-74. Valtalaki merkitsi, että korkein maallinen valta siirtyi 15.11.1917 suomalaisten käsiin. Myös vasemmisto kannatti valtalakia.

³⁶ Lappalainen 1989, 16; Aalto 2018, 66. Lokakuun 1917 vaalien tulos oli: Suomalainen puolue 32 paikkaa, Maalaisliitto 26, nuorsuomalaiset 24, Ruotsalainen puolue 21 ja muut yhteensä 5 paikkaa. SDP sai 92 paikkaa, mutta menetti enemmistönsä eduskunnassa.

³⁷ Marjomaa 2004, 31. Venäjä kotiutti osan joukoistaan talvella 1917-1918, jolloin sotilasvalta Suomessa heikkeni.

³⁸ Aalto 2018, 57-58; 78-79.

³⁹ Marjomaa 2004, 11;13. Risto Marjomaa mukaan Venäjän sisällissota oli sarja imperiumin hajoamisesta johtuvia sotia ja konflikteja. Suomen vuoden 1918 tapahtumat olivat seurausta näistä konflikteista. Bolševikkien kaapatessa Venäjällä vallan loppuvuodesta 1917 Venäjän keskushallinto oli romahduspisteessä. Armeija oli heikossa kunnossa ja sotilaiden taistelukyky heikko. Rintamalla oli enää pari miljoonaa sotilasta, vaikka ensimmäisessä maailmansodassa Venäjän armeijassa palveli 15 300 000 sotilasta. Tsaarinhallinnon romahdettua armeijan toimintakyky oli laskenut merkittävästi.

Linnoitustöiden loppuminen kesällä pahensi työttömyyttä. Erityisesti työttömyys kuritti nuoria miehiä. Marraskuun 27 päivä vuonna 1917 kahdeksantunnin työaikalaki vahvistettiin Svinhuvudin senaatissa. Tämä ei kuitenkaan onnistunut kääntämään Suomen kohtaloa. Mahdollisesti marraskuun suurlakko toimi yhtenä lopullisista tilanteen kärjistäjistä: valkoiselle puolelle alkoi myös selvitä, ettei mahdollisen konfliktin alkaessa vastassa olisi ainoastaan villiintyneet venäläiset sotilaat, vaan myös suomalaiset työläiset.⁴⁰

Venäläiset bolsevismin kannattajat olivat solmineet yhteyksiä suomalaisiin radikalisoituihin ryhmiin. Myös monista sosiaalidemokraateista kuoriutui vuonna 1917 radikaaleja vallankumouksellisia, niin sanottuja suoran toiminnan miehiä. Leninin oppien mukaan paras vaihtoehto oli, että vallankumoukselliset, tässä tapauksessa suomalaiset vasemmiston kannattajat, synnyttäisivät itse diktatuurin: ensin vallankumous, sitten kommunismi. Tammikuussa Suomessa oli satojen punakaartien ja suojeluskuntien lisäksi 70 000 venäläistä sotilasta, joista yksistään Viaporissa arviolta 25 000. Vaikka Helsingin sosiaalidemokraatit olivat maltillisimpien mensevikkien ohjauksessa, pyrkivät bolsevikit vaikuttamaan kaupungissa huhtikuusta 1917 lähtien –myös onnistuen tavoitteessaan.⁴¹ Noidankattila oli valmis.

Suomi itsenäistyi vaikeiden aikojen keskellä. P. E. Svinhuvud lähetti 5.12.1917 sähkeen Pohjoismaiden, Ranskan, Saksan ja Yhdysvaltojen hallituksille ja pyysi Suomen itsenäisyyden tunnustamista. Erityisesti Saksan odotettiin tulevan nyt vastasyntyneen itsenäisen Suomen tueksi. Venäjää ei vielä tässä vaiheessa lähestytty. Suurvallat olivat kuitenkin varovaisia. Saksa kehotti Suomea pyytämään tunnustusta ensin bolsevistiselta Venäjältä. Entinen isäntämaa vastasi Suomelle itsenäisyyden kannalta myönteisesti joulukuun lopulla.⁴² Risto Marjomaa mukaan bolsevistinen Venäjä suostui Suomen itsenäisyysvaatimukseen osittain sen vuoksi, ettei sillä ollut enää käytettävissä sotajoukkoja, joiden avulla se olisi voinut estää itsenäistymisen. Venäjä myös pelkäsi Saksan väliintuloa. Suomi oli ensimmäinen itsenäisyysjulistuksen antanut Venäjältä irrottautuva maa.⁴³

⁴⁰ Aalto 2018, 63; 80; 90.

⁴¹ Fagerudd 2017, 63-64; Lehtinen & Volanen 2018, 36-37; 39; 129; 165.

⁴² Lappalainen 1985, 86-88.

⁴³ Marjomaa 2004, 14.

Sisällissota syttyi yöllä 27.01.1918, kun Helsingin työväentalon torniin ripustettiin punainen lyhty. Jo edellisenä päivänä osa senaatin jäsenistä oli haluttu siirtää Vaasaan. Tilanne ei tullut valkoisillekaan siis täytenä yllätyksenä: kahakat, murhat, kiihotus ja huhut olivat levinneet myös Helsingissä ennen sodan syttymistä.⁴⁴

Sodan syttymisen syyt olivat moninaiset. Väinö Linnan fiktiivinen teos *Täällä Pohjantähden alla* on vaikuttanut merkittävästi suomalaisten käsityksiin sisällissodan syttymisestä. Professori Viljo Rasilan (s. 1926) tutkimukset antavat tapahtumista kuitenkin erilaisen kuvan. Esimerkiksi torpparikysymys ei todellisuudessa ollut erityisen merkittävässä roolissa. Suomessa oli tuolloin 55 000 torpparia, joista suurin osa pysyi passiivisina ja loput asettuivat molemmille puolin rintamaa.⁴⁵

Sisällissodan syttyessä yli puolet luterilaisista seurakunnista jäi valkoisten hallitsemaalle alueelle. Punaisten valvomalle alueelle jääneet papit joutuivat tarkkailun kohteeksi, vaikka heidän sallittiin usein jatkaa kirkollisia toimituksia normaalisti. Pappoja vainottiin ja jopa murhattiin. Kirkot joutuivat ilkivallan kohteeksi.⁴⁶Silti Niko Huttunen pitää omassa tutkimuksessaan kaikkein pahimpia kauhutarinoita esimerkiksi ristiinnaulituista papeista liioiteltuna. Myös arkkipiispa Mikko Juva piti kauhutarinoita liioiteltuna.⁴⁷

Useimmat papit pyrkivät pysyttelemään erossa sotatapahtumista, vaikka sympatiat olivat yleensä valkoisten puolella. Lisäksi on muistettava, että pappien tarttumista aseeseen kritisoitiin jo sodan aikana; olihan suurin osa vastustajista evankelis-luterilaisen kirkon kastettuja jäseniä.⁴⁸

Suomen senaatille oli erittäin tärkeää se, miten Ruotsi, Saksa ja Venäjä asennoituvat Suomessa käytävään sisällissotaan. Länsivalloille, erityisesti Englannille, Suomen yhteistyö Saksan kanssa oli ei-toivottavaa. Myös Suomessa emmittiin: erityisesti G.G.E. Mannerheim vastusti aluksi saksalaisjoukkojen tuloa Suomeen, mutta taipui lopulta asiassa.⁴⁹

Arthurin Veli, Edvard Hjelt yhdessä Rafael Erichin ja Samuli Sarion kanssa pyysi 19.1.1918 Saksassa olevien jääkäreiden nopeaa kotiuttamista Suomeen. Päätös kotiuttamisesta tehtiin kuitenkin vasta helmikuussa, jolloin Suomessa myös alkoivat ensimmäiset kutsunnat. Suomeen saapui helmikuussa myös ruotsalaisia vapaaehtoisia.⁵⁰

⁴⁴ Soikkanen 1969, 36-37;52. Vaasaan siirtyivät Frey, Pehkonen ja Renvall.

⁴⁵ Lehtinen; Volanen 2018, 111-112.

⁴⁶ Huhta 2010, 34-35.

⁴⁷ Juva 1977, 46; Huttunen 2010, 194-197.

⁴⁸ Huhta 2010, 35-36; 46.

⁴⁹ Lappalainen 1985, 139; 142; 174.

⁵⁰ Soikkanen 1969, 166-167; 169-170.

Edvard Hjelt oli kuulunut jo ensimmäisen maailmansodan alkupuolelta saakka Keskuskomiteaan, jonka ympärille itsenäisyyttä tavoittelevat aktivistit ryhmittivät. Hän itse luonnehti Keskuskomiteaa jääkäreiden moraaliseksi tueksi.

Sisällissodan syttymisen jälkeen Edvard Hjelt lähetti senaatin nimissä 9.2.1918 Saksalle virallisen avunpyynnön. Maaliskuussa saksalaiset tekivät maihinnousun Ahvenanmaalle. Saksa ei auttanut Suomea hyvää hyvyttään vaan vaati vastineeksi etuoikeutta Suomen vientiin.⁵¹

Maaliskuun 3.päivä laadittiin Brest-Litovskin rauhansopimus, joka velvoitti venäläiset vetämään sotilaansa Suomesta. Toinen Saksan suunnitelmille edullinen sopimus laadittiin Hangossa 5.4.1918. Sopimuksessa Saksan ja Venäjän laivastot sopivat, että venäläiset tekevät merilinnotteensa toimintakyvyttömiksi ja Venäjän laivasto päästetään poistumaan kunniallisesti Helsingistä. Sopimusta myös noudatettiin.⁵²

Saksalaisten apu ja punaisten sodankäynnin taitamattomuus⁵³ auttoivat valkoiset voittoon. Saksalaisten maihinnousu Hankoon ja Helsinkiin huhtikuussa 1918 sinetöi punaisten kohtalon, tai ainakin nopeutti sitä. Joka tapauksessa valkoinen osapuoli koki, että he edustivat laillista esivaltaa, joten voittajien tulkinnan mukaan oikeus oli heidän puolellaan. Myös papiston⁵⁴ ja yliopistoteologien, joihin myös Arthur Hjelt kuului, sympatia ja toiminta oli selvästi valkoisella puolella.⁵⁵

Sodan jälkeen hävinneet säilöttiin vankileireille. Niissä aloitettiin kasvatustyö, jonka päätarkoitus oli sosialismin kitkeminen ja punavankien muuttaminen yhteiskuntakelpoisiksi kansalaisiksi. Vankileirien ylijohtajaksi valittu kirkkoherra Hannes Sjöblömin mukaan sosialismi oli kerta kaikkiaan kitkettävä suomalaisista työläisistä. Olot leireillä vaivasivat kasvatustyöntekijöitä ja pappeja, ja osa heistä yritti vedota jopa Svinhuvudiin leirien olosuhteiden parantamiseksi.

⁵¹ Vainio 2008, 130-132; Hentilä M&Hentilä S 2016 15-16;, 43-45; 47-48; 57.

⁵² Nyström 2008, 60; Hentilä M& Hentilä S 2016, 122; Nyström& Donner 2017, 342. Venäjän laivaston upseerit sanoivat olevansa puolueettomia, mutta sympatisoivansa valkoisia. Matruuseissa oli päällystön mielestä kuitenkin bolševikkeja. Venäjä siirsi Helsingistä yhteensä 172 alusta.

⁵³ Marjomaa 2004, 34. Marjomaan mukaan punaisten ylin johto toimi tehottomasti. Osa punakaartilaisista ei myöskään suostunut palvelemaan muualla kuin kotikunnassaan, mikä heikensi taistelutehokkuutta merkittävästi. Samoja ongelmia oli myös valkoisten puolella.

⁵⁴ Huhta 2010, 15-19; 49. Tarkasti sotaan osallistuvien pappien määrää ei tiedetä. 36 pappia kuului kenttäpappijärjestelmän piiriin, mutta todennäköisesti määrä oli paljon suurempi, koska kaikki papit eivät toimineet kenttäpappeina vaan esimerkiksi vartiointitehtävissä. Suurin osa kaikista papeista ei osallistunut sotaan aseellisesti. Kenttäpappijärjestelmä alkoi muotoutuavasta huhtikuussa 1918.

⁵⁵ Kena 1979, 70; Lauha 1990, 123; Palola 2010, 247. Herätysliikkeissä sotaan osallistuttiin pääasiassa valkoisella puolella. Vanhoillislestadiolaiset varustivat maaliskuussa 1918 niin sanotun käytännöllisen ambulanssin, joka tarkoitti käytännössä liikkuvaa sairaanhoito-osastoa. Myös uusheräys ja evankelinen liike asettuivat valkoiselle puolelle, tosin pieni osa evankelisista kannatti punaisia.

Sjöblom itse piti jälkeensä kasvatustyötä osittain onnistuneena.⁵⁶

Syksyllä 1918 tilanne alkoi vähitellen normalisoitua: suuri osa punavangeista oli vapautettu ja osa työläisistä pääsi palaamaan hoitamaan yhteiskunnan toimivuuden kannalta elintärkeitä työtehtäviä. Saksalaiset sotilaat olivat edelleen Suomessa ja kiista hallitusmuodosta jatkui.

Monet suomalaiset olivat osittain sisällissodan ja saksalaisten vaikutuksesta kääntyneet kannattamaan monarkiaa. Vallankumousta pidettiin laajasti osoituksena kansan kypsyydestä demokratiaan. Monarkistit olivat saaneet senaatissa enemmistön, kun Svinhuvud nimitti sen puheenjohtajaksi kuningasmielisen J.K Paasikiven.⁵⁷

Sekä Arthur Hjelt ja Edvard-veli olivat kumpikin saksalaismielisiä. Monarkistien toive kuninkaasta ei kuitenkaan toteutunut, vaan Hessenin prinssi Friedrich Karl (1868-1940) luopui kuninkuudesta 14.12.1918 ja 16.12 saksalaiset poistuivat Suomesta.

Pitkä maailmansota oli päättynyt Saksan antautumiseen 11.11.1918 kello 11.00. Joulukuussa myös viimeisetkin punaisten teloitukset pantiin jäihin kun 7.12.1918 kaikki punavankien kuolemantuomiot muutettiin elinkautisiksi vankeustuomioiksi.⁵⁸

Arthur Hjeltin velvollisuudet eivät kuitenkaan päättyneet sotaan tai vankileirityöhön, vaan erilaiset tutkijantyöhön liittyvät tehtävät, jotka juuri päättyneeseen sotaan ja kurjuuteen nähden vaikuttavat ulkopuolisen silmin suorastaan luonnottoman normaaleilta ja arkisilta, kutsuivat aktiivista, nyt 50-vuotiasta miestä edelleen. Tähän Arthur Hjeltin tavalliseen elämään laskeutumiseen poikkeusolojen jälkeen palataan luvun IV loppupuolella.

⁵⁶ Pekkala 2009, 100-102.

⁵⁷ Hentilä 2009, 124.

⁵⁸ Nyström & Donner 2017, 347.

II Arthur Hjeltin asennoituminen vuoden 1917 tapahtumiin

2.1 Hjeltin asennoituminen kevään tapahtumiin

Vuonna 1917 Savonlinnan piispana⁵⁹ toimi arkkipiispa Gustaf Johanssonin beekiläinen aateveli Otto Immanuel Colliander. Kirkon ylin johto oli siis edelleen suhteellisen vanhoillista. Vanheneva arkkipiispa oli 73-vuotiaana jäänyt jo hieman ulos aktiivisesta yhteiskunnallisesta vaikuttamisesta. Hän, kuten monet muutkin kirkonmiehet, tulkitsivat lisääntyvän levottomuuden ja anarkian johtuvan Jumalasta vieraantumisesta.⁶⁰ Myös Colliander purki tuntojaan; kirjeessään Arthur Hjeltille keväällä 1917 hän kommentoi huolestuneesti aggressiivista hyökkäystä kirkkoa ja koko kristinuskoa vastaan.⁶¹

Maaliskuun vallankumous Venäjällä herätti Suomessa spontaania iloa ja toiveikkuutta tulevaisuuden suhteen. Tsaari Nikolai II:n (1868-1917) syrjäyttäminen tuli kuitenkin useimmille Suomessa asuville lopulta yllätyksenä: suomalaiset olivat yksinkertaisesti tuudittautuneet tsaarin pysyvyyteen.⁶²

Ruhtinas Georgi Lvovin johtama Venäjän väliaikainen hallitus kumosi niin sanotulla Maaliskuun julistuskirjalla vuonna 1917 kaikki helmikuun manifestista lähtien annetut Suomea koskevat perustuslain vastaisiksi tulkitut asetukset. Muutenkin maaliskuun vallankumous vaikutti kirkkoon nopeasti: uskonnolliset vähemmistöryhmät vetosivat senaattiin täydellisen uskonnonvapauden saattamiseksi voimaan. Kirkko oli edustanut myöntöväisyyttä Venäjän hallintoa ja sen määräyksiä kohtaan. Vaikka Venäjän ote Suomen kirkkoa kohtaan hellitti vuonna 1917, herätti uusi liikehdintä huolta kirkon piirissä. Senaatti asetti toukokuussa uuden uskonnonvapauskomitean, johon jäseniksi tuli luterilaisen kirkon edustajien lisäksi vapaamielisiä, kulttuuriradikaaleja ja vapaakirkollisia tahoja. Samalla aloitettiin Georg Schaumanin johdolla selvitys kirkon ja valtion erosta.⁶³

⁵⁹ Ahonen 2017, 35. Suomessa oli 1917 neljä hiippakuntaa: Turun-, Kuopion-, Porvoon- ja Savonlinnan hiippakunnat. Vuonna 1923 Kuopion hiippakunta vaihdettiin Oulun hiippakunnaksi. Vuoteen 1851 asti Suomessa oli toiminut vain kaksi hiippakuntaa: Turun arkkihiippakunta ja Porvoon hiippakunta.

⁶⁰ Mustakallio 2009, 24-26;29.

⁶¹ O. I. Collianderin kirje Arthur Hjeltille 17.5.1917. AH KK.

⁶² Lappalainen 1986, 50.

⁶³ Murtorinne 1995, 109-111. Senaatin asettaman komitean puheenjohtajana toimi K. R. Brotherus. Luterilaista kirkkoa edustivat ainakin Jaakko Gummerus ja Wilhelmi Malmivaara.

Tilanne alkoi kuitenkin muuttua uhkaavaksi kurin löystymisen ja venäläisten varuskuntien anarkian vuoksi. Venäläiset sotilaat surmasivat Suomessa yli sata upseeria tai sotilasta, joita epäiltiin vastavallankumouksellisiksi. Myös suomalaisten välit alkoivat kiristyä: elintarvikekaupalle asetetut rajoitukset ja kaupunkien lisääntyvä elintarvikepula hiersivät kaupunkien työväestön ja maanviljelijöiden välejä. Maailmansota oli lisännyt työllisyyttä Helsingissä, vaikka jatkuva elintarvikepula ja erilaiset rajoitukset vähensivätkin kansalaisten vapautta. Kaupunki oli tuontitavaran varassa. Helsingissä oli maailmansodan aikana 200 000 asukasta: määrä oli nelinkertaistunut 1870-luvulta muuttoliikkeen ansiosta. Suuri osa asukkaista olikin ensimmäisen polven helsinkiläisiä. Myös suomenkielisten suhteellinen osuus Helsingissä oli kasvanut, samoin kuin työläisten.⁶⁴

Tässä on syytä muistaa, ettei suomalaisten välien kiristyminen johtunut kielipoliittisista eroista vaan ideologisista. Vastakkain eivät siis olleet rikkaat ruotsinkieliset ja köyhät suomenkieliset työläiset, vaan erot olivat monisyisemmät. Vallankumoushalukkuutta löytyi kuitenkin enemmän kaupunkien työväestön ja työttömien joukosta. Maaseudun asukkaat, erityisesti talonpojat, olivat vastaavasti eniten sosialismia vastaan yhdessä papiston ja teologiensa kanssa.

Helsinki alkoi muotoutua eri väestöryhmien ja yhteiskuntaluokkien mukaan asutetuksi: kärjistetyksi todeten Pitkäsilta erotti työläiset ja porvarit toisistaan. Joka tapauksessa pääkaupungin suurin väestöryhmä oli nyt työläiset. Toisaalta vaikka yhteiskuntaryhmien välillä edelleen oli kuilu, vaikuttivat poikkeusolot talouteen siten, että maailmansodan aikana tuloerot kaventuivat.⁶⁵

Maanalaisissa aktivistipiireissä odotukset saivat tulla, kun tilanne Venäjällä oli muuttunut. Edvard Hjelt oli keskeisessä roolissa aktivistien toiminnassa, mutta Arthur ei siihen tietävästi osallistunut. Arthur oli edellisenä vuotena valittu Suomen kristillisen ylioppilasliiton puheenjohtajaksi, ja keväällä 1917 hänet valittiin Kirkollisen valistustoimikunnan puheenjohtajaksi. Toimikunta toimi Helsingin NMKY:n yhteydessä. Arthur oli myös NMKY:n ja Nuorten kristillisen yhdistyksen (NKY) puheenjohtaja.⁶⁶

⁶⁴ Nyström & Donner 2017, 13-14; 17-18.

⁶⁵ Nyström 2008, 16; 38

⁶⁶ Lauha 1990, 58; 75;81.

Arthur Hjeltin allianssihenkinen innostus jatkui maailman mullistuksista huolimatta. Lauhan mukaan Hjelt tulkitsi kirkkojen yhteistyön tärkeäksi Suomelle laajemminkin. Hjelt piti yhteyttä ystäväänsä, Ruotsin arkkipiispa Nathan Söderblomiin (1866-1931). Arthur Hjeltistä tuli aiempien puheenjohtajuksiensa lisäksi myös 1917 pohjoismaisen yhteistyökomitean alajaoston puheenjohtaja. Komiteaan kuuluivat hänen lisäksi Erkki Kaila, Uno Paunu ja J.A. Mannermaa. Lähes kaikki komitean jäsenet olivat siis lauantaiseuralaisia. Jäseniä yhdisti myös myönteisyys jääkäriiliikettä kohtaan. Arthurin komitea otti hoitaakseen myös World Alliancen (WA) tehtävät Suomessa. WA-osasto perustettiin Suomeen Arthur Hjeltin ja Nathan Söderblomin ohittaessa Arkkipiispa Gustaf Johanssonin, joka oli torjunut osaston perustamisen jo 1915.⁶⁷

Ruotsin arkkipiispa Nathan Söderblom vaikutti ainakin jonkin verran modernin teologian ulottumisessa Suomeen. Hän oli myös Arthur Hjeltin nuoruuden ystävä, tätä vain pari vuotta vanhempi. Söderblom oli tullut arkkipiispaksi vuonna 1914. Johansson suhtautui häneen alusta asti varauksellisesti: hän ei osallistunut esimerkiksi ruotsalaisen virkaveljensä arkkipiispaksi vihkimiseen. Tähän saattoivat maailmansodan alla vaikuttaa toki poliittinenkin varovaisuus, mihin viittaa se, että Englannin kirkkokaan ei ollut tilaisuudessa edustettuna. Söderblomin lisäksi Ruotsissa oli toinenkin ekumeenisesti orjentoitunut piispa: Visbyn piispa K.H.G von Scheele. Visbyn piispa oli vetänyt suomalaiset AELK:n (Allgemeine Evangelisch-Lutherische Konferenz) toimintaan mukaan. Hän oli Söderblomin tavoin mukana myös World Alliancen toiminnassa.⁶⁸

Toisaalta Söderblomin toiminnan voisi tulkita ovelaksi ja Johanssonia kohtaan epärehelliseksi: hän toimi toisinaan arkkipiispa Gustaf Johanssonin selän takana, Arthur Hjeltin kautta. Yksi syy tähän oli varmasti Suomen arkkipiispan nuiva suhtautuminen Pohjanlahden takaiseen gollegaansa, mutta on todettava, että Söderblomin toiminnassa paistoi läpi eräänlainen isovelji- asenne Suomen kirkkoa kohtaan. Jälkeenpäin tarkasteltuna myös Arthur Hjeltin toiminta vuonna 1917 näyttää oudolta:

⁶⁷ Lauha 1990, 93-95; 105; Krapu 2009, 26.

⁶⁸ Lauha 1990, 40-41; 66-67; 90-91. AELK eli Allgemeine Evangelisch- Lutherische Konferenz oli luterilainen yhteistyöjärjestö.

Suomi oli ajautumassa poliittiseen kaaokseen, mutta hän jaksoi edelleen kantaa vastuuta allianssikristillisessä toiminnassa. Onkin mahdollista, että Hjelt uskoi vilpittömästi kansainvälisten kirkkojenvälisten yhteyksien luomisen auttavan Suomea. Hän ei siis välttämättä ollut maailmaa parantava haihattelija, vaan ajatteli toimintansa olevan myös Suomen kirkon etu. On kuitenkin täysin ymmärrettävää, että kaikki, kuten arkkipiispa Johansson, eivät nähneet Hjeltin toimintaa tässä valossa.

Kesäkuussa 1917 rähinöivä työläisjoukko valtasi Nikolainkirkon. Joukkio ryntäsi kirkkoon laulamaan työväenlauluja ja pitämään poliittisia puheita. Kirkon kupoliin oli jopa yritetty vetää punalippua. Muillakin paikkakunnilla osa työväestöstä oli alkanut pitää kirkkoja omina kokouspaikkoinaan. Useimmilla alueilla uhkaavaksi muuttuva ilmapiiri ei kuitenkaan vielä tässä vaiheessa vaikuttanut seurakuntien toimintaan. Toisaalla vaara vaistottiin.⁶⁹

Odotettavasti arkkipiispa Johansson ei sympatisoinut sosialismia, vaan katsoi sen yhdessä perustuslaillisuuden kanssa edistävän jumalattomuutta. Piispa Colliander puolestaan uskoi, että sosialismi oli nykyajan pakanuutta, joka yritti murentaa kirkkoa sisältäpäin, vaikka hyökkäykset eivät olisi olleet räikeitä. Käytännössä sosialismi koettiin joka tapauksessa kirkon ja kristinuskon vastaiseksi, vaikka hyökkäykset olisivat välillä vaimeampia.⁷⁰

Hjelt kirjoitti myös toimittamaansa Vartija-lehteen⁷¹ kirjoituksen nimeltä *Vanhan Testamentin messiaaniset ennustukset* heinäkuussa ilmestyvään numeroon.⁷² Hän oli edelleen uppoutunut varsinaiseen työhönsä, eikä mistään ilmene, että hän olisi ollut erityisen kauhuissaan käynnissä olevien tapahtumien vuoksi. Hän jatkoi työtään ja elämäänsä täysin normaalisti, kuten useimmat muutkin teologit. Kaikesta Hjeltin toiminnasta kuvastuu rauhallisuus, vaikka hän suhtautuikin tilanteeseen vakavasti. Hjelt ei myöskään tässä vaiheessa hyökännyt voimakkaasti sosialismia tai Venäjää vastaan, vaan keskittyi omaan työhönsä.

⁶⁹ Kortekangas 1967, 168-170, 203-204. Kortekankaan mukaan sosialistiset lehdet suhtautuivat 1900-luvun alussa kristinuskoon myötämielisesti: lehdissä jopa todisteltiin, kuinka kristinusko ja sosialismi edustivat samoja ihanteita. 1910-luvun alussa kristinuskonvastaisuus kuitenkin lisääntyi työväenlehdissä. Kortekankaan mukaan ensimmäisen maailmansodan aikaan kirkonvastaisuus väheni.

⁷⁰ Kortekangas 1967, 175-176.

⁷¹ Vartijan päätoimittaja oli vuonna 1917 Lauri Ingman. Arthur Hjeltin lisäksi lehteä toimittivat A. Auvinen, E. Kaila, J.A. Mannermaa, U. Paunu, A. F. Peltonen, A. J. Pietilä, M. Ruuth, P. Virkkunen ja toimitussihteeri K. K. Aro.

⁷² Vartija 7-9/1917.1.7.1917. ” Vanhan Testamentin messiaaniset ennustukset”.

2.2 Hjeltin toiminta syksystä 1917 tammikuuhun 1918

Pohjoismainen yhteistyökomitea perustettiin Suomeen syksyllä 1917, ja sen puheenjohtajaksi tuli Arthur Hjelt. Ruotsin arkkipiispa oli toivonut 22.9.1917 päivätyssä kirjeessään komitean perustamista. Merkillepantavaa on, että Ruotsista lähestyttiin juuri Arthur Hjeltiä, eikä allianssikristillisyyteen nyreästi suhtautuvaa Johanssonia. Arthurin veli Edvard oli asettunut elokuussa Tukholmaan ja ollut yhteydessä Söderblomiin. Molemmat Hjeltit siis pitivät yhteyksiä Ruotsiin tärkeänä. Edvard oli myös tavannut Söderblomin kaksi kertaa keskustellakseen kirkkojen pohjoismaisesta yhteistyöstä. Arthur Hjelt väitti puolestaan kirjeessään Ruotsin arkkipiispalle myöhemmin syyskuussa, että ajatus kirkkojen välisestä yhteistyöstä olisi herättänyt Suomessa kiinnostusta. Hjelt jatkoi, että ajatuksesta olisi luovuttu levottomien aikojen vuoksi.⁷³

Arthur joutuikin peruuttamaan myöhemmin syksyllä osallistumisensa Kööpenhaminan kokoukseen. Suomen tilanne oli marraskuussa päässyt pahenemaan huomattavasti. Söderblom yritti kuitenkin sitkeästi saada suomalaiset mukaan yhteistyö-toimintaan. Hän lähetti kutsun sekä Arthur Hjeltille että Johanssonille 14.12.1917 Upsalassa pidettävään kirkkokonfrenssiin. Johanssonin vastaus oli kuitenkin tyyli: Suomen yhteiskunnallinen tilanne oli tukala, ja kirkollinen yhteistyö oli nyt toisarvoinen asia.⁷⁴

Jälkeenpäin tarkasteltuna Ruotsin arkkipiispan innostus tuntuu erikoiselta: oliko hänellä liian ruusuinen kuva suomalaisten yhteistyö-halukkuudesta kirkkojen välisessä yhteistyössä ja eikö hän ymmärtänyt olosuhteiden vakavuutta Suomessa? Joka tapauksessa kirkkojen välinen yhteistyö näyttää olleen hänelle äärimmäisen tärkeää, vaikka ensimmäinen maailmansota riehui edelleen ympäri Eurooppaa ja Suomessa elettiin levottomia aikoja. Mahdollista on tietenkin se, että Söderblom näki samalla tavoin kuin Hjeltkin allianssitoiminnan edesauttavan rauhansyntymistä ja rauhan ylläpitämistä. Tätä asiaa ei kuitenkaan ole mahdollista varmistaa, ja hänellä saattoi olla myös muita motiiveja.

⁷³ Lauha 1990, 91-94.

⁷⁴ Lauha 1990, 99-100.

Arthur Hjelt ei halunnut katkaista siteitä pohjoismaiseen yhteistyöhön. Hän puolusti 27.11.1917 pääkirjoituksessaan Kotimaassa kirkollista yhteistyötä. Hjelt näki yhteistyön aivan eri tavalla kuin Johansson. Hän uskoi sen toimivan juuri voimana bolsevismia vastaan:

On sanomattakin jokaiselle selvää, mikä merkitys tällä yhteenliittymisellä on erittäinkin meidän kirkollemme, joka on asetettu ewankelisen kristikunnan etuwartijaksi itää vastaan. Kuinka tärkeää onkaan, että kaukainen etuwartiosto ei joudu eristyksiin, vaan pysyy yhteydessä päävoimien kanssa. Epäilemättä on edessämme vaikea taistelu, joka tulee koskemaan ei enempää eikä vähempää kuin kansankirkkomme olemassaoloa.⁷⁵

Hjelt siis ennakoi kansankirkon tilanteen pahentumista entisestään, mikä marraskuussa 1917 oli toki odotettavissa ilman erityisiä ennustajanlahjojakin. Hjelt piti kirkkojenvälistä yhteistyötä Suomen kirkon turvana, mihin itäinen etuwartio saattoi käpertyä. Toisaalta Hjelt uskoi, että kirkollinen yhteistyö ei ollut ainoastaan turvan hakemista, vaan yhteistyö toisi kirkolle muutakin hyvää vaikutusta:

Mutta ei ainoastaan tukea taistelussa, vaan myös hedelmällisiä herätteitä rakentawasta rauhantyöstä tarjoutuu meille warmasti yhteistyöstä weljeskirkkojen kanssa lännessä.⁷⁶

Vaikka Hjelt oli korostuneesti allianssihenkinen, hän viittaa kirjoituksessaan nimenomaan Suomen asemaan ” evankelisen uskon etuwartiona itää vastaan”. Evankelinen usko oli siis Hjeltille oikea muoto kristinuskosta. Hjelt ei tarkoita ” idällä” ainoastaan bolsevistista Venäjää, vaan jotain sellaista, joka edusti sivistyneelle ja evankeliselle Suomelle aina uhkaa tai ainakin erosi siitä kulttuurisesti ja uskonnollisesti radikaalilla tavalla. Tässä vaiheessa Hjelt vielä peräänkuuluttaa yhteyttä länteen, toisin kuin myöhemmin, jolloin Suomen asema suuren ja mahtavan Saksan aisaparina korostui hänen kirjoituksissaan voimakkaasti.

Kiireisen syksyn 1917 keskellä Arthur Hjeltillä liikenä aikaa myös varsinaiselle työlleen, Vanhan Testamentin eksegetiikon tehtäville. Hjelt kirjoittikin 1.10.1917 ilmestyneeseen Vartijaan monisivuisen kirjoituksen *Psalmirunoilijan rukouselämä*, jossa analysoidaan esimerkiksi psalmirunoilijoiden suhdetta Jumalaan sekä Vanhan Testamentin profeettojen toimintaa.⁷⁷

⁷⁵ Kotimaa 78/1917. 27.11.1917. ” Pohjoismaiden kirkot yhteistyöhön”; Lauha 1990, 102-103.

⁷⁶ Kotimaa 78/1917. 27.11.1917. ” Pohjoismaiden kirkot yhteistyöhön”.

⁷⁷ Vartija 10-11/1917. 1.10.1917. ”Psalmirunoilijan rukouselämä”.

Joulukuussa 1917 Arthur Hjelt kirjoitti jälleen Kotimaahan kirkollisen yhteistyön puolesta. Hän yhdisti kirkollisen yhteistyön rauhantoimintaan, ja oli valmis puolustamaan näkemystään julkisesti. Hjelt siis yhdisti vasta itsenäistyneen Suomen asian kansankirkon tilaan, kuten kirjoituksen lopussa ilmenee:

Itsenäiselle Suomelle on erinomaisen tärkeätä, että sen kansankirkko alusta pitäen saa olla tässä yhteistyössä mukana.

.Hjelt piti kirjoituksessa Ruotsin kirkollista elämää esikuvallisena Suomelle:

...Näin ajatellessamme, täytyy meidän myöskin toivoa, että mahdollisimman laajat piirit tutustuisivat siihen henkiseen elämään, ja varsinkin siihen uuteen aatesuuntaan, joka antaa leimansa läntisen naapurimaamme kirkolliselle nykyelämälle.⁷⁸

Toisaalta Hjelt ei tarkoittanut yhteistyötä sen kaltaiseksi, että maiden ja kirkkojen erityispiirteet katoaisivat, vaan sellaiseksi, että yhteistyöstä syntyisi hyviä hedelmiä, joista kaikki voisivat hyötyä:

Jokainen näistä kirkoista on yksilöllisyys.....Kuten henkilöiden kesken, niin kirkkojenkin välinen vuorowaiutus on sitä siunauksellisempi, kuta kirikkaammin juuri yksilölliset, persoonalliset ominaisuudet ilmenevät.⁷⁹

Arthur Hjelt ja hänen toimikuntansa ei muutenkaan halunnut Suomea valtiollisesti yhteen Ruotsin tai Skandinavian kanssa. Hjeltin toimikunnan jäsenet olivat suomalaisuutta ajavia, eivätkä puheet valtioliitosta houkuttelleet. Syksyllä 1917 oli ilmennyt erityisesti ruotsalaisten taholta ajatuksia Skandinavian valtioliitosta, mutta tämä ei saanut vastakaikua Suomesta sen paremmin Hjeltin kaltaisten allianssienkisten teologien kuin piispakunnankaan taholta.⁸⁰

Hjelt halusi siis korostaa sitä, että eri kansat rakentavat toinen toistaan yhteistyön, ei sulautumisen kautta. Hän ei myöskään halunnut sulauttaa eri maiden kirkkoja toisiinsa, vaan toivoi, että kirkot jakaisivat toinen toisilleen omia parhaita puoliaan ja näin yhteistyöstä olisi hyötyä kaikille. Samalla Hjelt halusi kirkkojen, myös Suomen evankelis-luterilaisen kirkon, säilyttävän omat ominaispiirteensä. Hän toivoi allianssienkisyiden leviävän, vaikka Hjeltin ajamalle yhteistyölle ei löytynyt varauksetonta tukea omastakaan kirkosta, eikä varsinkaan sen ylimmästä johdosta.

⁷⁸ Kotimaa 85/1917. 21.12.1917. ”Tietoja Pohjoismaista hankkimaan”.; Lauha 1990, 104-105.

⁷⁹ Kotimaa 85/1917.21.12.1917. ”Tietoja Pohjoismaista hankkimaan”.

⁸⁰ Lauha 1990, 96; 118.

Arthur Hjelt osallistui aivan sisällissodan alla 15.-17.1.1918 järjestettäviin kirkkopäivien suunnitteluun. Hjelt piti kirkkopäivillä esitelmän yhdistysten suhteesta kirkkoon ja seurakuntiin.⁸¹ Hjeltin ja muiden ” monitouhaisuus” ilmeisesti ärsytti vanhaa Johanssonia, joka ei kirkkopäiviin osallistunut. Arthurin aloitteesta kirkkopäivät lähetti tervehdyksen pohjoismaiden piispoille: tervehdyksen saivat Nathan Söderblomin lisäksi Harald Ostenfeld (1864-1934) Tanskasta ja Otto Jens (1856-1918) Norjasta. Lauhan mukaan Hjelt yritti kirkkopäiviä hyväksikäyttämällä painostaa Suomen kirkon piispainkokousta hyväksymään Suomen osallistumisen rauhankonferenssiin, joka oli nyt siirretty huhtikuulle 1918. Piispainkokous alkoi 18.1.1918 ja se suhtautui myönteisesti Hjeltin ehdotukseen rauhankonferenssiin osallistumisesta. Nyt myös Johansson otti sovinnollisemman asenteen Söderblomiin ja 25.1.1918 hän vastasi Söderblomille . Vallankumousta edeltävänä päivänä, 26.1.1918 järjestettiin Gummeruksen luona lauantaseuralaisten kokous. Arthur Hjelt ehdotti, että hänen toimikuntansa julistautuu WA-osastoksi. Hjelt sai tuen ehdotukselleen.⁸²

Arthur Hjeltin innokkuus allianssikristillisessä toiminnassa aivan sisällissodan aattona tuntuu olosuhteisiin nähden hämmästyttävältä. Tilanne Suomessa oli muuttunut hyvin kireäksi. On silti muistettava, ettei kukaan voinut varmuudella ennakoida vallankumouksen alkamista saati sen alkamisajankohtaa. Merkit siitä toki olivat olleet jo kuukausien ajan. Koska Hjelt uskoi allianssitoiminnan olevan rauhantyötä, on sinänsä loogista, että hän pyrki toimimaan rauhan puolesta loppuun asti. Hjelt toivoi ulkomaiden muistavan Suomea ahdingon hetkellä ja kirkkojen välinen yhteistyö oli hänelle luonteva kanava tavoitteen edistämiseksi.

Se, että allianssikristillisyyteen ja Nathan Söderblomiin avoimen kielteisesti suhtautunut Gustaf Johansson kirjeitse lähestyi lahden takaista kollegaansa nyt tammikuussa 1918 varsin sovinnollisesti viitta siihen, että Johanssonkin koki yhteistyön tässä tilanteessa välttämättömäksi. Lauhan mukaan Johansson käsitti vasta tässä vaiheessa yhteistyön merkityksen.⁸³ Silti Johansson ei myöhemminkään omaksunut Arthur Hjeltin allianssihenkeä näkemyksiä, vaikka hellittikin pakon edessä hieman.

⁸¹ Kena 1979, 44.

⁸² Lauha 1990, 110-111; 115; 119-120.

⁸³ Lauha 1990, 119.

Vallankumouksellinen keskusneuvosto oli julistanut yleislakon 13.11.1917. Eduskunta hyväksyi 16.11.1917 valtalain, joka teki siitä korkeimman hallitsevan elimen Suomessa. Helsingin punakaarti järjestäytyi 6.1.1918 ja 25.1.1918 senaatti julisti suojeluskunnat omiksi joukoikseen. Suomen julistautuminen itsenäiseksi joulukuussa 1917 ei suinkaan rauhoittanut tilannetta. Punainen vyöry oli jo lähtenyt liikkeelle. Leninin kirje suomalaisille sosiaalidemokraateille 24.11.1917 suorastaan kehotti suomalaisia vallankumoukseen.⁸⁴

Joulunaika oli kaikesta päätellen sujunut olosuhteisiin nähden rauhallisesti Hjeltin suvun keskuudessa. Arthurin käly, Lisbeth Hjelt, kirjoitti tyttärelleen Greta Krohnille 27.joulukuuta, että joulukuu oli sujunut Merilinnassa rauhallisesti. Arthurin sukulaismies piispa Colliander oli myös joulumielellä ja kiitti lämpimään sävyyn lankomiestaan suomeksi joulutervehdyksestä ja joululahjasta. Teologisista erimielisyyksistä tai muista ristiriidoista ei joulupyhien aikaan luonnollisesti puhuttu mitään.⁸⁵

Vielä tammikuussakaan 1918 tilanne ei ollut muuttanut merkittävästi Arthur Hjeltin elämää, vaikka Suomessa ja Helsingissä oli tapahtunut ikäviä, jopa ihmishenkiä vaativia välikohtauksia. Jo marraskuussa Mommilan kartanon kahakka oli aiheuttanut noin kahdenkymmenen ihmisen kuoleman, mukana kartanon isäntä Alfred Kordelin. Nathanael ja Emma Collianderin kirjeet Arthur Hjeltille 2.tammikuuta sekä 17.tammikuuta käsittelevät lähinnä arkipäiväisiä asioita, levottomasta tilanteesta ei puhuta.⁸⁶

Arthur Hjelt piti 18.1.1918 Topeliu-juhlassa Helsingin NMKY:ssä puheen, jota Nuorten Airut lyhyesti referoi. Puheessa Hjelt korosti elävää, ” sisäisesti vapauttavaa kristillisyyttä”. Tähän sisäiseen kristillisyyteen tuli hänen mielestään yhdistyä isänmaallisuutta, sivistyksen harrastusta ja sosiaalista mieltä.⁸⁷ Jälleen Hjelt yhdisti kristillisen elämän, sivistyksen ja isänmaallisuuden toisiinsa.

Eduskunta 12.1.1918 päätti luoda lujan järjestysvallan, mutta se ei kyennyt estämään tilanteen eskaloitumista: Otto Wille Kuusinen päinvastoin käytti julistusta osoituksena porvarien hyökkäävyydestä työläisiä kohtaan.⁸⁸

⁸⁴ Soikkanen 1969, 13-14; Nyström 2008, 52; 58.

⁸⁵ O. I. Collianderin kirje Arthur Hjeltille 29.11.1917. AH KK.;Nyström&Donner 2017, 58.

⁸⁶ Nyström&Donner 2017, 338. Nathanael ja Emma Yolanda Collierin kirje Arthur Hjeltille 2.1.1918 ja 17.1.1918. AH KK.

⁸⁷ Nuorten Airut 2/1918. ” Sirpaleita” ; Aalto 2018, 94-95.

⁸⁸ Aalto 2018, 94-95.

Kirkon ja teologien toiminta näyttää syksystä 1917 tammikuuhun 1918 suhteellisen rauhalliselta, vaikka uhkaavat pilvet olivatkin jo kerääntyneet kellotornien ylle. Pelkoon oli todellisuudessa aihetta, mutta teologit suhtautuivat tilanteeseen eri tavoin: siinä missä esimerkiksi Johansson tulkitsi kirkkojenvälisen yhteistyön tässä tilanteessa turhaksi ja suorastaan sopimattomaksi, Arthur Hjelt toimi sisällissodan alkuun asti tiivisti kansainvälisen yhteistyön parissa.

Kirkon johto ja papisto yhdessä yliopistoteologien kanssa käsittivät, että esivaltauskollisuuden romahtaessa ja anarkian lisääntyessä kirkkokaan ei säästyisi vihanpurkauksilta. Kirkon käsitys ajankuvasta ei siis jälkikäteen tarkastellen ollut lainkaan naiivi. Periaatteessa kirkko olisi voinut tuudittautua siihen, että sillä oli satojen vuosien perinne ja jumalanpelko oli iskostettu kansalaisiin jo äidinmaidossa. Kirkon suhtautuminen ajan ilmapiiriin oli kuitenkin hyvin realistinen. On toki selvää, että kirkko ei kokenut vuoden 1917 tilannetta kaikkialla Suomessa samalla tavalla. Alueilla, joilla sosialismi ja työväenliikkeet eivät olleet saaneet merkittävää jalansijaa, seurakuntaelämä ei ollut suuresti mullistunut vielä 1917.

Koska kirkko oli kytketty valtioon ja lailliseen esivaltaan, oli sen arvostus laajoissa piireissä osittain sidoksissa esivallan arvostukseen vuonna 1917.⁸⁹Tästä syystä on täysin ymmärrettävää, että teologit ja papisto asettuivat hyvin yksituumaisesti sen taakse, joka heitä suojeli. Toisaalta ei ole mitään syytä olettaa, että esimerkiksi Arthur Hjelt tai muut valkoisia kannattavat teologit olisivat valinneet puolensa ainoastaan punakaartien kostotoimenpiteiden pelosta, vaan asemoituminen oli itsestään selvää ilman pelkoakin: laillinen esivalta ja uskollisuus sille oli ainoa vaihtoehto Hjeltille.

Kirkko yhdessä Arthur Hjeltin kaltaisten yliopistoteologien kanssa oli melko yksimielinen suhtautumisessa sosialismiin. Sympatia oli selvästi laillisen esivallan puolella ja sosialismi löysi vain vähän ymmärtäjiä. Kirkko ei nähnyt punakaartilaisten liikehdintää pelkästään yhtenä poliittisena aatteena vaan lisääntyvä levottomuus tulkittiin anarkiaksi, Jumalaa ja laillista järjestystä vastustavaksi vyöryksi. Yksimielisyydestä kertoo sekin, että sisällissodan puhjetessa vain yksi pappi, Einar Rauhanmäki, taisteli punaisella puolella.⁹⁰

⁸⁹ Mustakallio 1990, 401; 415. Huttunen 2010, 91-92. Kirkon arvostusta oli heikentänyt myöntöväisyssuunnan suosiminen kirkossa. Arkkipiispa Johansson oli kuullut myös niin sanottuun Tagantsevin komiteaan.

Niko Huttusen mukaan yksiselitteistä ei ole sekään, miten käsitys esivallasta ymmärrettiin 1900-luvun alussa. Huttunen siteeraa Juhani Piilosta, jonka mielestä esivalta oli kärsinyt kansan silmissä kolhuja johtuen sortokaudesta. Huttunen kuitenkin puolustaa Jussi. T. Lappalaisen käsitystä, jonka mukaan esivalta oli edelleen erityisesti maaseudulla laillisuuden perusta.

⁹⁰ Huhta 2010, 39; Tili, 2014, 20.

Kirkko oli ollut arkkipiispa Mikko Juvan mukaan puolustusasemissa, ja kaikki poliittiset puolueet vanhasuomalaisia lukuun ottamatta kritisoivat sekä kirkkoa että kristinuskoa 1900-luvun alussa. Maaseudulla oli kuitenkin edelleen säilynyt joka sunnuntainen kirkossa käynti. Kirkon tilanne ei siis ollut vuonna 1917 niin synkkä, kuin jälkikäteen voisi ajatella. Juvankin mukaan nimenomaan sosiaalidemokraatit ja perustuslailliset vastustivat kirkkoa voimaikkaimmin.⁹¹

Varsinainen sapelien kalistelu oli papiston keskuudessa vähäistä. Varautuminen tulevien tapahtumien varalle oli uskottu lähinnä vasta perustettujen suojeluskuntien huomaan. Vaikka esivallan miekka oli erityisesti loppusyksystä 1917 alkanut heiketä, mihinkään paniikkiin kirkonmiesten piirissä ei ajauduttu.

Myös yliopistoteologien, kuten Arthur Hjeltin, toiminta rauhanomaisen allianssikristillisyyden parissa vielä vuoden 1917 lopulla ja tammikuussa 1918 viittaisi siihen, että aseellinen toiminta nähtiin usein vasta viimeisenä vaihtoehtona uhkaavia voimia vastaan. Kirkon asema alkoi muuttua nopeasti maaliskuun 1917 jälkeen, kun vaatimukset täydellisestä uskonnonvapaudesta saivat uutta kaikupohjaa muuttuneessa tilanteessa. Tämä ei kuitenkaan vielä vakavasti uhannut kirkon arvovaltaa. Kirkon ja teologien suhtautuminen uhkaavaan tilanteeseen vuonna 1917 oli osin pessimististä, osin järjestyksen säilymiseen luottavaa, olematta kuitenkaan sinisilmäistä tai uhkaa halveksivaa. Rauhanomaiseen toimintaan uskottiin edelleen, mutta ainakin marraskuusta asti kirkonmiehetkin, kuten Väinö Malmivaara, alkoivat varautua myös aseelliseen konfliktiin. Suuria valmisteluja mahdollista sotaa varten ei kuitenkaan laajemmin ilmeisesti tehty: eihän kukaan tiennyt, mitä tulisi tapahtumaan. Poliittinen kiihotus, vastustajan demonisointi, erilaisten järjestyskaartien aseistautuminen ja anarkia huipentuivat tammikuun 26. ja 27. päivän välisenä yönä.

⁹¹ Juva 1977, 42.

III Arthur Hjeltin toiminta sisällissodan aikana

3.1 NMKY:n ja Hjeltin toimikunnan työ sisällissodan aikana

NMKY eli Nuorten Miesten Kristillinen Yhdistys oli toiminut ensimmäisen maailmansodan aikana World Alliancen tavoin työssä sotavankien hyväksi. Myös Suomen NMKY oli toimittanut paketteja Ruotsin kautta venäläisille sotavangeille. Yhdysvaltain NMKY:n pääsihteeri John R. Mott oli näkyvä henkilö sotavankityössä, ja hän tapasikin Arthur Hjeltin kulkiessaan Suomen halki Venäjälle.⁹²

Ajatus NMKY:n työskentelystä sisällissodassa tuli liiton matkasihteeri, kirkkoherra Eino Virkkulalta, joka erilaisten vaiheiden jälkeen pääsi valkoisten hallinnoimalle alueelle Ouluun saakka. Siellä hän aloitti tiedotuskampanjan lehdistössä alkavasta suunnitellusta rintamalähetyksestä valkoisten sotilaiden keskuudessa. Maaliskuun 4.päivä Virkkula pääsi kenraali Mannerheimin puheille, joka suorastaan innostui NMKY:n suunnitelmista. NMKY:n äänenkannattaja Nuorten Airut kuvailee tapahtumia:

Hankkikaa minulle 300 N.M.K.Y.-läistä sanitääreiksi. Eikö siinä jalo tehtävä N.M.K.Y:lle? Auttaa haavoitettuja veljiä hengellisesti ja ruumiillisesti?... Ylipäällikön paperit taskussa palasin Ouluun”

Jälkeenpäin N.M.K.Y oli erittäin tyytyväinen työhönsä. Virkkula kuvailee:

Neljässä päivässä oli komennuskunta koossa, 90 miestä, joukossa useita meikäläisiä... Miehet jaettiin ryhmittäin eri rintamanosille... Kerrankin todellista N.M.K.Y-työtä....⁹³

Arthur Hjeltin toimikunta toimi osin samanlaisin motiivein ja keinoin kuin NMKY sisällissodan aikana. Yhteistä oli myös selkeä valkoisten sympatisoiminen, vaikka työtä periaatteessa tehtiin molempien puolien kannattajien hyväksi erottelematta. Molemmat toimivat myös osittain uskonnollisista motiiveista. Silti on selvää, kuten Mannerheimin innostuneisuudesta suhteessa NMKY:n työstä voi päätellä, että ne hyödyttivät valkoisten sotaponnisteluja. On mielenkiintoista, että punaiset kuitenkin näyttävät suhtautuneen työhön melko myönteisesti, tai ainakaan sitä ei voimakkaasti estetty.

⁹² Lauha 1990, 63-65.

⁹³ Nuorten Airut 3-4/1918. ” Keskuudestamme poiskutsuttuja”.

Sisällissodan sytyttyä sotavankityöhön valkoisten vankien hyväksi haettiin mallia Ruotsista. Arthur Hjelt, joka oli jäänyt Helsinkiin, ryhtyi maaliskuussa johtamaan valkoisten sotavankien hyväksi työskentelevää toimikuntaa. NMKY:n toimintaan sisällissodan aikana puolestaan osallistui noin sata miestä. Lauhan mukaan NMKY ei toiminut pelkästään maallisista syistä, vaan toiminta valkoisten puolella koettiin samalla evankelisen uskon puolustamisena.⁹⁴

Täysin perusteeton ajatus valkoisista puolustamassa kristinuskoa ei ollut, kun ottaa huomioon punaisten uskontoon kohdistuneet toimet: punaisten hallussa olevia alueita johtanut Kansanvaltuuskunta halusi tehdä uskonnosta yksityisasian ja painotti niin sanottua negatiivista uskonnonvapautta, eli oikeutta olla harjoittamatta uskontoa. Kansanvaltuuskunnan kirkollis- ja opetustoimintaa vastaavaksi elimeksi muodostettiin Valistusasianosasto, jota johti O.W. Kuusinen. Osaston kiertokirjeessä opettajille, oppilaille ja vanhemmille mennyt vuosisata julistettiin henkiseksi jääkaudeksi. Uskonnonopetus oli Kansanvaltuuskunnan tavoitteiden mukaisesti tarkoitus lakkauttaa.⁹⁵

Nuorten Airut kirjoitti vuoden 1918 ensimmäisessä numerossaan että ” Synnit, Jumalan pilkka ja raa”at teot ovat nousseet taivaaseen asti”.⁹⁶Sisällissodassa NMKY, NKY ja Nuorten Airut menettivät omia jäseniään taisteluissa tai muissa sotatoimissa. Helmikuun 12.päivä NKY: n päätoimikuntaan kuulunut Vilho (tai Wilho) Penttilä murhattiin oman kotinsa lähellä Grankullassa. Myös J.V. Rautaheimo, joka oli ” Keravan NKY:n tukipylväitä” ammuttiin tammikuun viimeinen päivä. Lehden oma toimitussihteeri, 21-vuotias Kosti Salonen, kuoli sanitäärinä toimiessaan. Lisäksi eräs NMKY-läinen oli joutunut vallankumousoikeuden eteen, koska häntä syytettiin vastavallankumouksellisen puheen pitämisestä siunatessaan haudan lepoon erästä kaatunutta suojeluskuntalaista. Syytetty selvisi lopulta ilman tuomiota.⁹⁷

Ali Aaltosen johtama punakaarti oli ottanut Helsingin hallintaansa. Valta oli keskitetty lähes välittömästi vallankumouksen alettua, 28.1.1918, Kansanvaltuuskunnalle, jota johti Kullervo Manner, entinen eduskunnan puhemies. Helsinkiläiset suhtautuivat suhteellisen rauhallisesti vallanvaihdokseen, ja kaupungin suojeluskunta pysytteli syrjässä.⁹⁸

⁹⁴ Kena 1979, 94; Lauha 1990, 122-123.

⁹⁵ Nokelainen 2009, 115-116; Huttunen 2010, 236. O. W. Kuusinen vertasi kristinuskon vastaisuudestaan huolimatta kaatuneita punaisia kristinuskon marttyyryihin sodan jälkeen.

⁹⁶ Nuorten Airut 1/1918. ” Lujat, järkähtämättömät, aina innokkaat”.

⁹⁷ Nuorten Airut 3-4/1918 ” Keskuudestamme poiskutsuttuja”; Nuorten Airut 9-10/1918. ” N.M. K. Y: n sotilaslähetys Tanskassa”.

⁹⁸ Mattila & Kemppe 2007, 50-51. Ali Aaltonen syrjäytettiin liiallisen alkoholinkäytön takia ja tilalle tuli Eero Haapalainen.

Helsingissä oli sisällissodan aikana tarvetta erilaisille avustustyönmuodoille, joita esimerkiksi NMKY ja Arthur Hjeltin oma toimikunta harjoittivat: pääkaupungissa oli elintarvikepula, koska bolsevistihallitus Venäjällä ei pitänyt lupaustaan elintarvikkeiden toimituksesta. Tilannetta pahensi myös se, että maaseutujen viljelijät eivät halunneet toimittaa elintarvikkeita punaiseen Helsinkiin. Tilanteen kaoottisuutta lisäsi, että vallankumouksen ollessa käynnissä virkamiehet lakkoilivat punaisten kiusaksi, eikä heidän työtään täyttämään löytynyt riittävästi pätevää työväkeä, vaikka ylempää, valkoisten puolella olevaa virkamieskuntaa yritettiin paikata asettamalla tehtäviin alempia virkamiehiä, jotka joko kannattivat punaisia tai suostuivat pakotettuina toimimaan punaisten hyväksi. Vallankumousinon vallassa punakaarti katkaisi heti 28.1 Helsingin puhelinliikenteen, kunnes huomasi tarvitsevansa puhelinta myös itse. Niinpä punaisen hallinnon toiminnassa on ollut eräänlaista osaamattomuutta ja tilanteen hallitsemattomuutta alusta pitäen.⁹⁹

Myös haavoittuneiden hoito tuotti Kansanvaltuuskunnalle ongelmia johtuen yksinkertaisesti siitä, että koulutettuja lääkäreitä ei ollut riittävästi. Venäjältä koulutettua apua punaiset kuitenkin saivat jonkin verran. Myös sairaaloita Kansanvaltuuskunta kykeni pyörittämään, eikä pahempaa lääkepulaa ehtinyt syntyä.¹⁰⁰

Kotimaa julkaisi 19.4.1918 kirjoituksen toimikunnan työstä punaisessa Helsingissä otsikolla

Kristillistä työtä sotawankien ja haavoittuneiden hyväksi... Maaliskuun alussa muodostui sotawankien ja haavoittuneiden hyväksi työskentelevä toimikunta, joka järjesti kristillistä työtä vankiloihin ja sairaaloihin....

Kotimaassa kerrotaan, että toimikunta ulotti toimintansa ruotsalaiselle reaalilyseolle, jossa valkoisia sotavankeja säilytettiin, sekä Katajanokan vankilaan (vanginvartijan aloitteesta) ja yleisiin sairaaloihin. Ainoa sairaala, jonne kristillistä sanomaa ei huolitettu oli Fennian hotellissa sijaitseva punakaartin sairaala. Kristillinen työ oli käytännössä ” laulutervehdyksiä”, jumalanpalveluksien toimittamista, Raamattujen ja muun hengellisen kirjallisuuden jakamista; kirjoja jaettiin satoja kappaleita eri puolille Helsinkiä. Työtä tehtiin erotuksetta sekä punaisten että valkoisten keskuudessa, ellei työtä estetty. Kotimaan mukaan työhön suhtauduttiin suurella kiitollisuudella.¹⁰¹

Valkoisia sotavankeja ei ollut lähelläkään niitä määriä, joita punavankileireille siirrettiin sisällissodan päätyttyä. Kuitenkin puhutaan sadoista vangeista.¹⁰²

⁹⁹ Nyström 2008, 62-65; 68; 70.

¹⁰⁰ Marjomaa 2004, 67.

¹⁰¹ Kotimaa 8/1918.19.4.1918. ” Kristillistä työtä sotawankien ja haavoittuneiden hyväksi”.

¹⁰² Nyström 2008, 87; Suomenjoki 2009, 335-337.

Punakaartilaiset kohtelivat valkoisia sotavankeja Etelä-Suomessa tilanteeseen nähden melko hyvin. Hyvä kohtelu on tietysti tässä tapauksessa täysin suhteellinen käsitys. Entinen punakaartilainen ja Suomenlinnan vankileirin vanki Viljo Sohkanen muisteli myöhemmin, että valkoisia vankeja kohdeltiin huomattavasti punavankeja paremmin:

Joukossamme on miehiä, jotka olivat vartioimassa niitä valkokaartilaisia, jotka saatiin vangituksi Kirkkonummella talvella. He kertovat, että näille omaiset kantoivat kaikenlaisia herkkuja, tupakkaa, kirjoja, vaatteita ja kaikenlaista tavaraa, sellaista mitä köyhät vartijat eivät olleet nähneetkään, mutta vartijat antoivat vankien pitää kaiken.¹⁰³

Myös Sami Suodenjoen tutkimuksen mukaan valkoisia vankeja kohdeltiin suhteellisen hyvin, joten hänen näkemyksensä tukee jonkin verran Sohkasen mielipidettä vankien kohtelusta.¹⁰⁴ Arthur Eklund, joka oli Helsingissä vangittuna epäiltynä porvarillisen lehden toimittamisesta, kertoi myöhemmin, että Sörnäisten poliisivankilassa valkoiset vangit saivat vastaanottaa ruokapaketteja ja heitä ruokittiin myös vankilan puolesta. Vangit saivat Eklundin mukaan jopa kahvia. Vangittujen sallittiin osallistua myös jumalanpalveluksiin.¹⁰⁵

Vaikka Sohkasen muistelmiin on syytä suhtautua varauksellisesti¹⁰⁶ ja hän mahdollisesti pyrki antamaan punaisista todellisuutta paremman kuvan valkoisten vankien kohtelussa, on kuitenkin todettava, että valkoiset ja saksalaiset surmasivat Helsingin valtauksen yhteydessä neljä kertaa enemmän punaisia (noin 400)¹⁰⁷ kuin punaiset valkoisia punaisen vallan aikana. Toisaalta lukujen vertailu ei ole reilua, koska joissakin kuolemantapauksissa oli kyse taistelutilanteesta, toisissa taas mielivaltaisesta surmaamisesta. On myös muistettava, että surmattujen vankien määrä on vain yksi osa kokonaiskuvasta sotavankien kohtelussa. Vankimäärät valkoisilla ja punaisilla olivat myös täysin eri luokkaa, joten vertailu ei olisi siltäkään kannalta täysin tasapuolista.

¹⁰³ Sohkanen 1997, 65. Viljo Sohkanen muisteli myöhemmin katkerana punaisten hänen mielestään liian lempeää suhtautumista valkoisiin: *”Miehet ovatkin sitä mieltä ettei työväestä ole sotijoiksi. Jos vastaisuudessapysytylle lähdetään niin on otettavatoisenlainen kurssi, ei siitä muuten mitään tule. Henki pois vaan jokaiselta joka ei ole meidän puolellamme ja vankileirille piikkilankojen taakse loput nälkään kuolemaan. Kyllä sen nyt valkoiset ovat meille opettaneet”*.

¹⁰⁴ Suodenjoki 2009, 336-339. Suodenjoen mukaan vangit saivat yleensä ruokaa ja myös ruokapaketien vastaanottaminen sallittiin.

¹⁰⁵ Sohkanen 1997, 81; 87. Sohkanen toimi sisällissodan jälkeen aktiivisesti työväenliikkeen toiminnassa, ja esimerkiksi matkusti vuonna 1937 Leningradiin. Sohkanen ei silti ollut kommunisti, vaikka teki heidän kanssaan omien sanojensa mukaan yhteistyötä 1930- ja 40-luvuilla.

¹⁰⁶ Eklund 1919, 212-213; 216-219; 223.

¹⁰⁷ Hoppu 2013, 385. Luvussa ei ole mukana vankileirikuolemia eikä oikeudenmäärämiä teloituksia.

Arthur Hjelt piti ennen toimikuntansa työn alkamista 27. helmikuuta 1918 Helsingin Vanhassa kirkossa puheen nimeltä ” Hävityksen myrskyssä”. Keskellä punaisten hallinnoimaa pääkaupunkia hän siteerasi psalmeja 57¹⁰⁸, ja vertailee käynnissä olevia sisällissodan tapahtumia psalmirunoilijan kokemuksiin.

Ystävät! Mikä on meidän uskomme ajatellessamme nykyistä olotilaamme, johon soveltuu psalmin kuvaus? Emmehän epäile, että jumalaton, valheen ja petoksen punoma hanke, joka on syyttänyt palon maahamme, on tuomittu raukeamaan tyhjiin! Uskommehan, että niiden kansamme joukkojen puolella, jotka ovat nousseet puolustamaan sitä, mitä ihmiselämässä on pyhintä, on kaikkivaltias Herra, oikeuden ja totuuden Jumala! Pidämme kiinni siitä uskostamme, että ” hävityksen myrsky” raivaa tietä Jumalan valtakunnan tulemiselle, ja niin voimme ollessamme Jumalan siipien suojassa hiljaa ja odottaen yhtyä siihen rukoukseen, joka sisältyy psalmin kertaussäkeeseen: ” Ylennä itsesi yli taivasten, Jumala, levitköönn kunniasi yli kaiken maan.”¹⁰⁹

Puheessa ei peitellä sitä, keitä vastaan ja keiden puolella kaikkivaltias Herra Hjeltin mukaan tuona aikana taisteli. Hjelt ennakoi, että talvella 1918 käynnissä oleva ” hävityksen myrsky” ennakoi Jumalan valtakunnan tulemista, ja tapahtumien lopullinen tarkoitus oli Jumalan kunnian leviäminen. Tapahtumat olivat Hjeltin mielestä myös eräänlainen koetus uskoville, ja tilanne oli kokonaisuudessaan Jumalan hallinnassa.

Hjelt ei säästele sanojaan punaisesta hallinnosta, mutta toisaalta puheen tarkoitus ei ollut pelkästään punaisten arvostelu, vaan myös kristittyjen rohkaisu.

Kuinka on meidän kristittyjen laita nykyisinä vaikeina aikoina? Nykyajan hätä ja ahdistus panee meidän uskomme ja kristillisyytemme kovalle koetukselle. Tarkastakaamme psalmin sanojen valossa uskoamme, katsokaamme, kuinka se koetuksen kestää.¹¹⁰

Se, että Arthur Hjelt pääsi puhumaan Vanhalle kirkolle Helsingissä sisällissodan riehussa on osoitus siitä, että kansalaisten toimintaa ei joko haluttu tai kyetty rajoittamaan kuin osittain.

Vanhassa kirkossa pääsi sisällissodan aikana puhumaan myös J.A. Mannermaa , A. Lehtonen , J. Gummerus , K. A. Paasio , ja H. Linnove . Lisäksi puheita pidettiin Johanneksen kirkossa, Nikolainkirkossa sekä Lähetyskirkossa.¹¹¹ Puheita pidettiin siis lähes koko miehityksen ajan, aina helmikuusta huhtikuuhun. Puheet eivät sisältäneet suoranaista kiihotusta, vaan esimerkit olivat vertauskuvallisia, usein Vanhasta testamentista otettuja raamatunkohtia, joilla pyrittiin selittämään nyt käynnissä olevia tapahtumia niin, että puheiden pitämistä ei kielletty, mutta kuulijat silti ymmärsivät, mistä on kyse.

¹⁰⁸ Hjelt lainasi jakeita 2-12.

¹⁰⁹ Hjelt 1919, 40.

¹¹⁰ Hjelt 1919, 41.

¹¹¹ Lehtonen 1919, 5.

3.2 Porvarilliset lehdet sisällissodan aikana. Hjeltin lehdistötoiminta

Porvarillisten lehtien ilmestyminen Helsingissä kiellettiin Kansanvaltuuskunnan päätöksellä 28.1.1918. Tosin sisällissota vaikutti joka tapauksessa lehtien ilmestymiseen; Kotimaa ja Herättäjä alkoivat ilmestyä jälleen säännöllisesti vasta huhtikuussa 1918. Helsingin sanomien viimeinen rauhanajan numero ilmestyi 27.1.1918. Maaliskuussa se ilmestyi vielä kaksi kertaa, mutta paluu normaaliin tapahtui vasta 15.4.1918, jonka jälkeen lehti ilmestyi normaalisti. Porvarilliset piirit alkoivat kielloista huolimatta toimittaa Vapaa Sana-Fria ord-lehteä. Lehdessä julkaistiin esimerkiksi tietoja sotatapahtumista. Lehti toimitettiin kädestä käteen-periaatteella. Ainoa poikkeus oli Kansanvaltuuskunta, jolle Vapaa sana toimitettiin aina tunnollisesti postitse. Lehden levikki oli pieni, sata kappaletta, ja se ehti ilmestyä 26 kertaa.¹¹²

Arthur Hjelt oli mukana toimittamassa Vapaa Sana-lehteä, tosin hänen panoksensa siinä ei ollut erityisen merkittävä. Hjalmar Dahl, joka kirjoitti vuonna 1919 Helsingin maanalaisesta lehdistöstä ja Vapaa Sana-lehdestä, ei mainitse Hjeltiä lainkaan. Lehden toimituksessa vaikutti etupäässä kamreeri Oskar Kilpinen, jolle käsikirjoitukset toimitettiin. Lehteä painettiin kuudessa paikassa ympäri kaupunkia ja sen toimitus- ja jakelutyöhön osallistui noin neljäkymmentä ihmistä. Lehti sai monilta helsinkiläisiltä yrittäjiltä lahjoituksena painotuotteita. Lehti koettiin valkoisten keskuudessa tärkeäksi. Vapaa Sana oli merkittävä tiedonantaja valkoisille, ja punaiset etsivätkin lehden toimittajia aktiivisesti suorittaen esimerkiksi kotitarkastuksia. Lehtiä etsittiin jopa kahviloista. Oskar Rosenqvist, lehden aputoimittaja, vangittiin ja murhattiin punaisten toimesta. Dahlin mukaan murhan ja Rosenqvistin toiminnan lehden parissa ei kuitenkaan välttämättä ollut yhteyttä.¹¹³

Vapaa Sana-lehden ensimmäinen numero ilmestyi suhteellisen nopeasti vallankumouksen syttymisen jälkeen, 9.helmikuuta 1918. Lehti aloittaa mahtipontisesti otsikolla *Sota*.

Suomen vapaussota alkoi 1918, kun Viipurin venäläiset sotilaat liittyivät punaisten murhaajien puolueeseen.... 27.tammikuuta suomalainen sosialistijohto avasi tien venäläisille ja heidän petollisille auttajilleen, punakaartilaisille, ja aloittivat ” vallankumouksensa” Helsingissä, Tampereella ja Turussa....Helmikuussa Helsingissä toimiva venäläisten hallitsema komitea julisti virallisesti sodan maan nimeämää hallintoa ja sen joukkoja vastaan. Toisin sanoen Suomea vastaan...¹¹⁴

¹¹² Dahl 1919, 146; Nyström 2008, 70. Dahlin mukaan lehden todellinen levikki oli enimmillään jopa 1000 kappaletta.

¹¹³ Dahl 1919, 144-146.

¹¹⁴ Vapaa sana 1/1918.9.2.1918. ” Sota”.

Tällainen on ensinnäkin elintarvikekysymys. Kuten olemme huomauttaneet, ei punaisten valtaan jäänyt osa maastamme pysty elättämään sen väestöä, vaan uhkaa sitä nyt jo nälänhätä. Punaisten toivo on saada viljaa Venäjältä, mutta se toivo pettää, sillä sieltä saavat he korkeintaan sen verran, että voivat jotenkuten ruokkia punaisen armeijansa; siviiliväestölle ei tule liikenemään mitään. Nähtäväksi jää, miten punainen ”hallitus” tästä pulmasta selviää. Virastojen lakko tuottaa punaisille mitä ikävintä hankaluutta...”Jokainen järkevä ihminen ymmärtää myöskin, että ns. komissaarit, punaiset ”senaattorit, eivät yksinkertaisesti pysty täyttämään edes heille tulleita hallintotehtäviä, puhumattakaan siitä ”sosiaalisesta uudistustyöstä”, jonka he suurenmoisesti ovat ottaneet suorittaakseen. Kaikkeen tähän puuttuu heiltä sekä tietopuolisia edellytyksiä että myös tavallista lahjakkuutta.¹¹⁵

Vapaa-Sana lehti painettiin sekä ruotsin- että suomenkielellä. Lehden sivumäärät vaihtelivat yleensä kahden ja kahdeksan välillä. Painopaikaksi lehdessä ilmoitettiin ”Vapaan Sanan toimitus E. Esplanaati”. Lehden suomenkielinen osuus on useimmiten sujuvaa suomea, mutta on helppo havaita, ettei kirjoittajan äidinkieli ole aina suomi. Myös Dahl valitteli jälkeinpäin lehden painovirheitä ja vaikeaa luettavuutta.¹¹⁶ Lehti ehti ilmestyä helmikuussa yhdeksän kertaa, maaliskuussa kaksitoista kertaa ja huhtikuussakin vielä viisi kertaa. Viimeisen kerran lehti ilmestyi vain pari päivää ennen saksalaisjoukkojen hyökkäystä Helsinkiin, 9.4.1918.

Vapaa Sana-lehti käytti jo ensimmäisissä numeroissaan sodasta nimeä ”vapausota” tai ”vapautussota”. Kena väite, että vapausota-nimeä ei olisi sisällissodan aikana vielä käytetty, on siis virheellinen.¹¹⁷ Lehden suurimmiksi ansioiksi voi laskea lukijoidensa rohkaisun ja väärrien huhujen torjumisen. Dahlin mukaan jopa valkoisten kannattajat uskoivat herkästi tosiksi punaisen lehdistön väitteet sotatapahtumista; esimerkiksi Tampere vallattiin lehdistön mukaan kerta toisensa jälkeen ja venäläiset saivat haltuunsa jääkäreitä kuljettaneen laivan. Dahlin mukaan valheellisen tiedon lukijoiden ”järki kuoleentui” ja ihmiset ottivat vihollisen tarjoaman uutisoinnin todesta. Utisten kyseenalaistajalle saatettiin todeta: ”Niin, mutta se on venäläisissä lehdissä”.¹¹⁸

¹¹⁵ Vapaa Sana 6/1918.16.2.1918. ”Vallankumouksen saavutukset”.

¹¹⁶ Dahl 1919, 146.

¹¹⁷ Dahl 1919, 139; Kena 1979, 76. Dahlin mukaan Vapaa Sana oli ensimmäinen vapausota-nimeä käyttävä taho.

¹¹⁸ Dahl 1919, 137; 147.

Muita lehtiä, joiden toimittamisessa Hjelt oli ollut mukana, olivat Kotimaa, Vartija ja Nuorten Airut, jossa hän toimi vastaavana toimittajana. Kotimaa ehti ilmestyä vielä tammikuussa 1918 normaalisti, aina 25.päivään saakka. Helmi- ja maaliskuussa lehti ei ilmestynyt lainkaan, mutta huhtikuun 19. päivänä se alkoi jälleen ilmestyä normaalisti. Tähän numeroon Arthur Hjelt myös itse kirjoitti. Vartija ilmestyi normaalisti kaksitoista kertaa vuodessa, mutta vuonna 1918 se ilmestyi ensimmäisen kerran vasta sodan jälkeen, jolloin julkaistiin samalla kertaa tammi- toukokuu- numero. Tähän numeroon Hjelt ei kirjoittanut. Nuorten Airut-lehti ilmestyi 1917 kymmenen kertaa, mutta seuraavana vuonna ainoastaan seitsemästi, tosin samalla kertaa saatettiin julkaista yhdistelmänumero, jolloin kaikki numerot teknisesti lopulta ilmestyivät. Numerot 3-4 ilmestyivät vasta sisällissodan jälkeen.

Lopulta Vapaa Sana-lehti oli se, johon valkoisia kannattaneet piirit saattoivat tukeutua. Muiden lehtien toiminta oli käytännössä helmikuusta maaliskuuhun ajettu alas. Se oli myös ainoa lehti, jonka toimittamiseen ja levittämiseen Hjelt osallistui sisällissodan aikana omalla pienellä, joskin valkoisten kannalta tärkeällä panoksellaan.

TAULOKKO 2: ARTHUR HJELTIN LEHDISTÖTOIMINTA 1918:

- **KOTIMAA: TAMMIKUUHUN ASTI, UDELLEEN HUHTIKUUSSA 1918**
 - **NUORTEN AIRUT:ILMESTYI UDELLEEN SODAN JÄLKEEN**
 - **VAPAA SANA: HELMIKUUSTA HUHTIKUUHUN 1918**
 - **VARTIJA: ILMESTYI UDELLEEN SODAN JÄLKEEN**
-

3.3 Saksalaiset tulevat. Arthur Hjeltin Saksan-ihailu

Vapaa Sana-lehti ei yrittänyt peitellä riemuaan, kun huhtikuun 7. päivä huhut saksalaisten lähestymisestä voimistuivat:

Saksalaisten lentokone tutkii ahkerasti kaupunkia lennellen täällä joka päivä. On itsestään selvää, ettei se tee sitä huvikseen tahi vain meidän iloksemme, vaan on se kirjekyyhkynen saapuvan pelastajan leiristä. ...Meistä, jotka asemassamme olemme luonnollisesti malttamattomia, tuntuu nyt muutamankin päivän odotus pitkältä...¹¹⁹

Saksalaiset hyökkäsivät pääkaupunkiin 12.4.1918. Valkoisten kannattajat ottivat saksalaiset vastaan vapauttajina, punaiset taas ymmärsivät lähtölaskennan alkaneen. Helsingin valtaus oli käytännössä ohi kahdessa päivässä. Taisteluissa kaatui noin 430 punaista, 83 saksalaista sekä 23 valkokaartilasta. Vankeja saatiin 6200, joiden siirto Viaporiin aloitettiin välittömästi.¹²⁰

Helsingin valtauksessa oli vastuussa eversti von Tschirsch. Hänen taistelujoukkonsa koko vastasi vahvennettua jalkaväkirykmenttiä. Joukot olivat kevyesti aseistettuja, koska Suomen saksalaisjoukkojen komentaja kenraali von der Goltz oli luvannut aiemmin Svinhuvudille, että pääkaupungin rakennuksien tuhoamista pyritään välttämään. Kaupunkiin ei tuotu raskasta tykistöä. Silti esimerkiksi Helsingin työväentalo joutui tykistötulituksen kohteeksi ja kärsi vaurioita. Saksalaisjoukot olivat ensimmäistä kertaa mukana kaupunkisodassa, mutta selviytyivät silti erinomaisesti. Voittaja oli käytännössä selvillä jo siinä vaiheessa kuin Venäjän laivasto¹²¹ poistui Helsingin satamasta. Tästä huolimatta punaiset kävivät Helsingissä ja koko eteläisessä Suomessa eräänlaista viivytystaistelua, jonka ainoa hyöty punaisille näyttää olleen joidenkin vallankumouksellisten pakoon pääsy ja vangitsemisen viivästyminen. Sodan ratkaisun kannalta vastarinnalla ei lopulta ollut mitään merkitystä.

¹¹⁹ Vapaa Sana 25/1918.7.4.1918. ”Kansanvaltuuskunnan pako”. Kirjoitus jatkuu: ”*Se julistus, joka täällä on levitetty saksalaisten tulosta ja aikeista ei ole mitään provokaatioita kuten punaiset väittävät, vaan saksalaisten käskystä laadittu ja sisältää juuri ne asiat, jotka he ovat tahtoneet tänne ilmoittaa*”.

¹²⁰ Hentilä M& Hentilä S 2016, 144; 150.

¹²¹ Nyström 2008, 60; Hentilä M, Hentilä S 2016, 122. Nyström& Donner 2017, 342. Venäjän laivaston upseerit sanoivat olevansa puolueettomia, mutta sympatisoivansa valkoisia. Matruuseihinsa upseerit sen sijaan eivät luottaneet: osa heistä oli päällystön mukaan bolševikkeja. Venäjä siirsi Helsingistä yhteensä 172 alusta. 34

Goltz halusi esiintyä vapauttaja, ei miehittäjänä, ja hän muistuttikin joukkojaan ystävällismielisten suomalaisten olevan enemmistö. Viimeiset punaiset antautuivat Sörnaisissa 13.4. Työväentalon punainen lyhty oli sammunut. Saksalaiset ilmoittivat illalla, että Helsinki oli otettu kokonaisuudessa haltuun. Seuraavana päivänä viimeiset Viaporiin jääneet venäläiset sotilaat luovuttivat linnoituksen saksalaisille. Aivan täydellinen rauha Helsinkiin ei vielä laskeutunut, vaan yksittäiset ammuskelut jatkuivat ainakin 19.4 asti. Kaikkia punakaartilaisia ei saatu kiinni Helsingissä, vaan sadat pakenivat aina Hyvinkäälle, Riihimäelle ja Lahteen saakka.¹²²

Tässä tutkielmassa ei oteta kantaa mikä vaikutus saksalaisten toiminnalla oli sisällissodassa. Joka tapauksessa saksalaisten puuttuminen nopeutti useimpien tutkijoiden mukaan valkoisten voittoa ja erityisesti Helsingin vapauttamista punaisesta vallasta.¹²³

Sen sijaan kirkon ja sen piirissä toimineiden elämään ja toimintaan saksalaisten sekaantumisella Suomen sisällissotaan oli erittäin iso merkitys. Myös tuki saksalaisten hyökkäykselle vaikuttaa olleen lähdeaineiston perusteella lähes yksimielistä. Tässä tutkielmassa ei ole mukana Arthur Hjeltin yksityistä kommentointia saksalaisten tulosta ja hänen asennoitumisestaan siihen, mutta kirjoitukset sanomalehdissä ja mukanaolo saksalaisille suunnatussa illanvietossa puhuu voimakkaasti sen puolesta, ettei myönteisyys saksalaisjoukkoja kohtaan ollut vain ” tosiasioiden tunnustamista” vaan aitoa intoa Suomen kohtaamasta uudesta käänteestä. Lisäksi hän oli toiminut selkeästi valkoisten puolella ja edesauttanut valkoisten toimintaa punaisia vastaan. Hän ei siis ollut sodan aikana passiivinen sivustaseuraaja kuten esimerkiksi iso osa luterilaisesta papistosta- tosin papit olivat usein sidottuja seurakuntatyöhönsä- vaan nimenomaan aktiivinen valkoinen toimija. Tämän vuoksi hänen suhtautumisensa saksalaisten tuloon on täysin ymmärrettävä ja luonteva.

¹²² Perko 2018,143- 145;148-150.

¹²³Hentilä M& Hentilä S 2016, 11; Perko 2018,399-400; 402. Touko Perko esittää, että Saksan apu oli välttämätöntä. Marjaliisa ja Seppo Hentilä puolestaan katsovat, että saksalaisten apu ei ratkaissut sotaa vaan ainoastaan lyhensi sitä. Perko kritisoi voimakkaasti Hentilöiden teosta siitä, että siinä annetaan ymmärtää, että valkoiset olisivat tietoisesti tehneet Suomesta Saksan siirtomaan. Hänen mukaansa väite on peräisin vasemmistolaisesta sisällissota-tulkinnasta.

Yksi asia on kuitenkin varmaa: Edvard Hjelt piti saksalaisten puuttumista Suomen asioihin ehdottoman välttämättömänä. Hän myös esitti suomalaisille, että Saksan apu olisi ollut pyyteetöntä. Suomalaiset, jotka ottivat saksalaiset vapauttajina vastaan elintarvikepulasta huolimatta sikarien ja konjakkien kera, tietenkin uskoivat väitteen ainakin osittain. Perko esittää, että juuri Edvard Hjelt kytki Suomen Saksaan. Hjelt sai 15.2.1918 Svinhuvudilta laajat valtuudet toiminnassa saksalaisten suhteen. Niinpä Hjelt ei olisi väitteistä huolimatta ylittänyt valtuuksiaan. Hän solmi saksalaisten kanssa Suomen ja Saksan välisen rauhansopimuksen sekä väliaikaisen kauppa- ja merenkulkusopimuksen. Mahdollisesti saksalaiset jopa painostivat häntä, mutta tästä ei ole varmuutta.¹²⁴

Rainer Knapas puolestaan nimeää Edvard Hjeltin ” akateemisen germanismin johtohahmoksi”, joka korosti usein saksalaisuutta Suomen ainoana turvana. Myös Arthur Hjelt sai mahdollisesti vaikutteita Edvardin saksalaismielisyydestä. Toisaalta Arthurin vaikutteet saattoivat aivan hyvin tulla myös hänen omista saksanyhteyksistään. Arthur Hjeltin saksan-ihailuun palataan tässä tutkielmassa vielä luvussa IV.¹²⁵

Veljensä tavoin Arthur Hjelt oli keväällä 1918 voimakkaasti saksalaissuuntautunut. Hän julkaisi Kotimaassa 19.4.1918 kirjoituksen, jossa korostettiin Saksan ja Suomen välisen yhteistyön myönteistä merkitystä Suomen kansan lisäksi myös kirkolle:

Uusi aikakausi on alkanut Suomen kansan historiassa. Suuret maailmanhistorialliset tapahtumat owat johtaneet Suomen wapautumiseen Wenäjän ikeestä. . . . Liitto mahtavan Saksan kanssa on oleva kansamme wastaisen kehityksen wankkana perustuksena. . . . Saksan ja Suomen wälisestä weljesliitosta on myöskin Suomen kirkolla täysi syy iloita. Saksan ewankelis-luterilainen kirkko on Suomen kirkon äiti. Uskonpuhdistuksen riemujuhla, jonka ehdimme wietttää, ennen kuin weljessodan ensipalo syttyi, oli omiaan muistuttamaan meitä siitä, kuinka suuret owat ne henkiset aarteet, jotka olemme wastaanottaneet luterilaisen uskon emämaasta. Riittttää, kun tässä siihen wiittaamme. Se wuorowaikutus, jossa Suomen kirkko on ollut Saksan kirkollisen ja teologisen maailman kanssa kautta wuosisatojen, on luonnollisesti muodostuwa entistä paljoa likeisemmäksi nyt, kun ulkonainenkin side on liittämässä nämä kansat toisiinsa. Ja tätä wuorowaikutusta Suomen kirkko tulee uusissa oloissamme tarwitsemaan enemmän kuin koskaan ennen. . . .¹²⁶

Arthur Hjelt näki saksalaisten puuttumisen Suomen tilanteeseen olevan eräänlainen uuden alku. Tapahtumat näyttäytyivät hänelle varsin positiivisessa valossa. Nyt Suomi ja Saksa lähentyivät sekä hengellisesti että käytännöllisesti.

¹²⁴ Perko 2018, 41-45; 48; 402.

¹²⁵ Lauha 1990, 129; Knapas 1993, 640-641.

¹²⁶ Kotimaa 8/1918.19.4.1918. ” Saksa ja Suomen kirkko” ; Lauha 1990, 128-129.

Kirjoituksessaan Arthur Hjelt korosti myös kirkon roolia yhteiskuntaluokkien yhdistämisessä. Kirjoituksesta saa sen käsityksen, että Hjeltin ajattelun mukaan Saksasta tullut luterilaisuus on jo aiemmin luonut Suomen ja Saksan välille lujan siteen. Vuoden 1918 tapahtumissa esiin tullut ” ulkonainenkin side” oli ainoastaan jatkumoa uskonpuhdistuksesta alkaneille Suomen ja Saksan välisille suhteille. Hjelt myös viittaa ” henkisiin aarteisiin” joita Saksasta on Suomeen tullut. Arthur piti siis veljensä Edvardin lailla Saksan ja Suomen liittoa välttämättömänä; Arthur tosin otti huomioon myös teologiset ja kirkolliset näkemykset ja vuosisatojen perinteen aineellisten ja käytännöllisten seikkojen lisäksi, vaikka ei jättänyt niitäkään kirjoituksessaan Kotimaahan huomioimatta. Kirjoituksesta kuvastuu myös ennakointi Suomen tulevaisuudessa kohtaamista vaikeuksista. Uhka ei Arthurin mukaan ollut vielä lopullisesti väistynyt, vaikka katkera sisällissota oli päättynyt valkoisten voittoon. Mihin Hjelt tarkaan ottaen viittaa kun hän kirjoittaa ”tätä vuorovaikutusta Suomen kirkko tulee uusissa oloissa tarvitsemaan enemmän kuin koskaan ennen” ei ole täysin selvää. Joka tapauksessa Suomi oli nyt tullut itsenäiseksi ja seisoi yksin kuin Daavid suuren idässä uhkaavan Goljatin edessä. Hjeltin kirjoituksesta voi vetää johtopäätöksen, että aiempaa pohjoismaista yhteistyötäkin tärkeämmäksi oli tullut nyt läheinen suhde Saksaan ja Saksan kirkkoon.

Arthur Hjelt oli myös mukana huhtikuun puolessavälissä NMKY:n järjestämässä saksalaisille sotilaille ja NMKY:n jäsenille tarkoitettussa illanvietossa. Arthur oli juhlassa varsin keskeisessä roolissa ja lausui vieraat tervetulleeksi juhlallisessa puheessa, jossa hän korosti saksalaisten ja suomalaisten yhteyttä uskonnollisella alueella, erityisesti nuorisotyössä. Tilaisuudessa mukana oli kunniavieraita, saksalaisiasotilaita, noin sata. Paikalla oli runsaasti myös NMKY-aktiiveja perheineen, sekä Helsingin saksalaisen seurakunnan pastori ja ”sotilaspappi Dörflingen”, joka huolehti saksalaisten kohteliaista kiitoksista tilaisuuden järjestäjille.¹²⁷

¹²⁷ Kotimaa 8/1918.19.4.1918. ” Helsingin NMKY:n illanvietto saksalaisille sotureille”.

Arthur Hjeltin sitkeästi vaalimaa rinnastusta Suomen ja Saksan hengellisestä yhteydestä puheessa saksalaisille sotilaille voi pitää hieman yllättävänä: on totta, että Saksassa oli merkittävä luterilainen väestönosa ja erityisesti Martin Lutherin ja uskonpuhdistuksen kotimaana sillä oli syvät juuret luterilaisuuteen. Silti merkittävä osa saksalaisista oli roomalaiskatolisia, joten hengellistä yhteyttä ainakaan kirkollisella tasolla ei todellisuudessa ole ollut, paitsi korkeintaan luterilaisten kirkkojen välillä.

Helsinki oli vallattu talo talolta, katu kadulta. Se, oliko saksalaisten apu pyyteetöntä vai käyttikö Saksa häikäilettömästi hädänalaista Suomea hyväkseen, ei merkinnyt tuolloin punaisesta ikeestä vapautuville valkoisille helsinkiläisille mitään erikoista. On toki myönnettävä, että von der Goltz halusi kenties vilpittömästäkin säilyttää suomalaisten ystävällisyyden saksalaisia kohtaan. Saksalaiset sotilaat käyttäytyivätkin tilanteeseen nähden melko hyvin Suomessa. Toisaalta on selvää, että Saksan apu ei ollut pyyteetöntä. Arthur Hjeltin ja muiden valkoisten puolella toimineiden kannalta tärkeintä oli kuitenkin voitto. Maanalainen työskentely oli nyt lopussa ja uudet velvollisuudet kutsuivat. Helsinki oli vapautunut punaisesta vallasta ja Mannerheim ja Goltz pitivät vuoroin voitonparaatinsa pääkaupungin kaduilla. Katkera sisällissota ei kuitenkaan päättynyt vielä Helsingin valtaukseen, vaan taistelut jatkuivat muualla Suomessa.

Lopullisesti sisällissota päättyi 16.5.1918. Sodassa ja sen jälkiselvittelyissä kuoli noin 36 000 ihmistä.¹²⁸Sodan takia monet jäivät orvoiksi ja katkeruus jäi kytemään monen mielissä.

Helsinki joutui kärsimään punaisesta terrorista tammikuun loppupuolelta aina huhtikuun puoleenväliin asti. Arthur Hjelt oli joutunut toimimaan maan alla, punaisten katsantokannalta laittomasti toimiessaan Vapaa sana-Fria ord –lehteään,(jonka levikki oli ollut suhteellisen vaatimaton). Maaliskuun ensimmäisenä päivänä kaikki 18-30-vuotiaat helsinkiläiset määrättiin liittymään punakaartiin. Arthur olisi selvinnyt määräyksestä jo ikänsä puolesta, eikä käskyä muutenkaan täysin noudatettu. Toisaalta pääkaupungissa oli leijunut viikkojen ajan jatkuva väkivallan ja pidätysten uhka: vajaa sata ihmistä surmattiin Helsingissä punaisten toimesta mielivaltaisesti. Punakaartilaiset murhasivat 1.helmikuuta myös kansanedustaja Antti Mikkolan ja paroni Silverhjelmin.¹²⁹

¹²⁸Marjomaa 2004, 39; Kaarninen 2017, 7. Luvut vaihtelevat hieman. Marjomaa mukaan kuolleita oli 37 000, joista 34 000 suomalaisia. Taisteluissa kuolleita oli noin 9500. Luvut eivät ole täysin tarkkoja; esimerkiksi sisällissodassa kuolleiden venäläisten määräksi arvioidaan noin 2300-2700. Erilaiset luvut voivat johtua laskutavasta.

¹²⁹ Nyström & Donner 2017, 340-341.

IV Sodan jälkeen. Vankileiri ja ulkomaanmatkat

4.1 Suomenlinnan vangit. Hjeltin suhtautuminen punaisiin

Punakaartilaisten ja heidän kannattajikseen epäiltyjen siirto saksalaisten haltuun siirtyneeseen Viaporiin aloitettiin 14.4.1918. Viaporin nimi muutettiin Suomenlinnaksi. Saksalaiset luovuttivat Suomenlinnan ja punavankien hoidon suomalaisille. Tässä tutkielmassa Suomenlinnan vankileiriä tarkastellaan siksi, koska Arthur Hjelt työskenteli siellä jonkin aikaa sisällissodan jälkeen vankien kasvatustyön parissa.

Koko Suomi oli valkoisten hallussa 16.5.1918. Punaiset olivat surmanneet taistelujen ulkopuolella 1650 valkoiseksi katsomaansa, joista suurin osa oli siviilejä. Sodan jälkeen voittajat korostivat punaisten tekemiä rikoksia, ja yksi syy vankien keskittämiseen oli pyrkimys varjella punavankeja mielivaltaiselta kostolta. Alun perin vankeja säilytettiin ympäri maata suojeluskuntien vartioimina. Summittaisia teloituksia tapahtui edelleen, ja vasta 28.5.1918 päämaja kielsi jyrkästi oikeudettomat vankien surmat.¹³⁰

Keväällä 1918 vangittuja punaisia tai punaisiksi epäiltyjä oli noin 80 000. Suuresta vankijoukosta huolehtiminen tuntui vaikealta. Vankiasian johtaja Antti Tulenheimo vaati, että suuret vankijoukot yksinkertaisesti vapautetaan. Hänet erotettiin virastaan huhtikuun lopulla. Tulenheimo ei tosiasiaassa ollut ajatuksensa kanssa yksin: kostomielialasta huolimatta yleisesti ajateltiin, että vain pahimmat, suoranaisiin rikoksiin syyllistyneet punakaartilaiset tuli tuomita, pienemmät tekijät vapauttaa. Ongelma oli vain se, miten erottaa pahimmat tapaukset valtavasta vankimassasta. Vankien seulomistyöhön palkattiin kaikki kynnelle kykenevät juristit.¹³¹

Myös ylipäällikkö G.E Mannerheim väitti muistelmissaan, että hän olisi ehdottanut vain pahimpien punakaartilaisten tuomitsemista ja muiden vapauttamista. Mannerheim olisi omien sanojensa mukaan ollut valmis vapauttamaan jopa ase kädessä taistelleet punaiset, jos nämä vain eivät olleet syyllistyneet vakaviin rikoksiin.¹³²

¹³⁰ Lappalainen 1985, 185; 187-190; 192-193.

¹³¹ Mattila & Kemppe 2007, 177; Nyström 2008, 92.

¹³² Mannerheim 1951, 353.

Vankimäärä Suomenlinnassa kasvoi nopeasti: huhtikuun 16.päivä siellä oli jo yli 4000 vankia. Vangit sijoitettiin eri puolille saaria, ja heitä majoitettiin esimerkiksi venäläisiltä jääneisiin kasarmirakennuksiin. Sari Näreen mukaan Suomenlinnan vankileiri oli erityisen raaka. Kuolemaantuomitut ja poliittiset kiihottajat keskitettiin Isosaarelle. Naisvankeja oli noin 250. Vankien kunto heikkeni Suomenlinnassa nopeasti puutteellisen ravinnon vuoksi. Toukokuussa Suomenlinnan ylilääkäri Sievers totesi vankien kunnon heikentyneen merkittävästi. Saarten tuulisuuskin pahensi vankien kärsimystä. Siviilipakettien lähettäminen kiellettiin Suomenlinnassa elokuun loppupuolelle asti. Tosin Suomenlinnaan 17-vuotiaana punaisten sanitäärinä joutunut Viljo Sohkanen kertoo katkerana muistelmissaan, kuinka vartijat varastivat omaisten lähettämien ruokapakettien sisällön silloinkin, kun niiden lähettäminen sallittiin. Sohkasen mukaan nälkä teki vangeista passiivisia, ja jossain vaiheessa edes riitelyä ei esiintynyt. Hänen mukaansa vangit söivät kastematoja ja Sohkanen itse söi vartijan ampuman kissan.¹³³

Puhe ”vankileirikatastrofista” ei ole täysin tuulesta temmattua: nykytiedon mukaan vankileireillä kuoli 13 446 suomalaista nälkään ja tauteihin¹³⁴. Yli tuhat surmattiin ja satoja venäläisiä kuoli leireillä suomalaisten lisäksi. Pelkästään Uudellamaalla kuoli 4500 vankia. Svinhuvud myönsikin ensimmäisen suuren armahduksen 30.10.1918 kaikille, joita ei ollut tuomittu vähintään neljän vuoden vapausrangaistukseen punakaartissa tehdyissä rikoksissa. Vankeja oli tuolloin noin 20 000. Toinen suuri armahdus järjestettiin joulukuussa.¹³⁵

Jälkikäteen on helppoa sanoa, että vähäpätöisimpiin rikoksiin syyllistyneet punakaartilaiset olisi pitänyt vapauttaa heti vankileirikuolemien estämiseksi. Joidenkin tutkijoiden mielestä tämä ei olisi kuitenkaan ollut tosiasiassa mahdollista. Juhani Piilosen mielestä turvallisuustekijät estivät nopean joukkovapauttamisen, koska maassa ei ollut vielä keväällä 1918 organisoitu poliisien tai rajavartijoiden toimintaa riittävästi. Eduskunta säätöi heti sisällissodan jälkeen kiireellisesti lain valtionrikosoikeuksista. Ne aloittivat toimintansa kesäkuussa ja ehtivät käsitellä kaikkiaan 75 575 tapausta.¹³⁶

¹³³Sohkanen 1997, 64-65; Näre 2018, 241-245; 247-248.

¹³⁴ Soikkanen 1969, 313; Pekkalainen 2009, 98.; Suodenjoki 2009, 347. Soikkasen mukaan vankileirikuolleisuus oli 11 783, Pekkalaisen mukaan taas noin 14 000. Suodenjoen mukaan tarkka luku oli 13 446 suomalaista vankia.

¹³⁵ Suodenjoki 2009, 347-348;351-354. Syyskuussa 1918 vankeja oli 23 000, marraskuussa 1918 13 000, tammikuussa 1919 noin 6500, kesällä 1919 noin 4500, tammikuussa 1920 noin 4000, keväällä 1921 noin 1000, syksyllä 1923 alle 500 ja keväällä 1927 noin 50.

¹³⁶Piilonen 1989, 276-277. Valtionrikosoikeuksien kokoonpanon tuli olla seuraava: lainoppinut puheenjohtaja, yksi sotilasjäsen, kaksi maallikkojäsentä. Kuolemanrangaistuksen sai 555 tuomittua, vähintään neljä vuotta vankeutta 22 380, kolme vuotta tai vähemmän 44 642, sakot 211 ja 77 87 vapautettiin kokonaan syyteistä. 40

Enimmillään Suomenlinnan vankimäärä oli 24.6.1918, jolloin kärsimysten saarilla virui 13 341 vankia. Kaksi päivää myöhemmin vähäpätöisimmistä teoista epäilty vangit päästettiin vapaaksi odottamaan valtionrikosoikeuden käsittelyä. Tämä helpotti vankileirien tilannetta vain hiukan, sillä heinäkuun alussa espanjantauti alkoi niittää satoaan Suomessa. Vankimäärä Suomenlinnassa väheni kuitenkin tasaisesti: elokuussa vankeja oli enää 7534 ja syyskuun puolessa välissä 6035. Syksyllä Suomenlinnassa aloitettiin myös valtionrikosylioikeuden vahvistamat kuolemantuomioiden täytäntöönpanot ja tuomittuja teloitettiin 71.¹³⁷

Koska 555: stä valtionrikosoikeuden langettamasta kuolemantuomiosta pantiin täytäntöön 113, tarkoittaa se sitä, että suurin osa virallista teloituksista toteutettiin juuri Suomenlinnassa. Loput kuolemantuomioista muutettiin vuodenvaihteessa elinkautisiksi, ja vuoden 1921 jälkeen kaikki jäljellä olevat punavangit olivat elinkautisvankeja.¹³⁸

Marko Tikan mukaan vankileirien todellisten olosuhteiden tutkiminen on valtavasta asiakirjamäärästä huolimatta haasteellista. Vartijoiden muistiinpanoja ei ole kovinkaan runsaasti, ja vankileirikokemuksista kirjoittivat jälkepäin lähinnä äärivasemmistolaiset. Tikan mukaan tämä heikentää kertomusten totuusarvoa. Vankileirikuvaukset koskevat lähinnä katastrofaalista alkuvaihetta, ja myöhemmistä olosuhteista ei ole kirjoitettu yhtä paljon. Myös punavankileirejä tutkineet Tuulikki Pekkalainen ja Seppo Rustanius muistuttavat, että juuri pahimmat muistot jäävät mieleen ja tästä syystä lähteiden kriittinen tarkastelu on välttämätöntä. Tikka myöntää, että punavankeja ei pidetty sotavankeina vaan yksinkertaisesti rikollisina.¹³⁹ Edellä esitetty ylipäällikkö Mannerheimin muistelo antoi ymmärtää, että hän itse olisi suhtautunut punavankeihin kuin kunniallisiin sotavankeihin. Kiistämättä Mannerheimin muistikuvaa on todettava, että hän ohittaa vankileirit muistelmissaan hyvin nopeasti, hädän tuskin mainiten niitä.

Punavankien sosiaalinen rakenne on varsin mielenkiintoinen: Ohto Mannisen mukaan kuva työttömistä ja erityisen nuorista punakaartilaisista on osin virheellinen. Kaatuneista punaisista (mikä ei välttämättä vastaa punavankien sosiaalista rakennetta, mutta koska suurin osa punakaartilaisista muuttui punavangeiksi, on ryhmien vertailu relevanttia) peräti 80% oli työläisiä. Lähes yhtä suuri joukko oli maaseudulta.

¹³⁷ Nyström& Donner 2017, 344-345.

¹³⁸ Tikka 2006, 176-178.

¹³⁹ Tikka 2006, 161-164; Pekkalainen& Rustanius 2007, 6.

Torppareita oli jopa suhteellisesti vähemmän kuin keskimäärin väestössä. Toisaalta Mannisen mukaan 44% tuomituista oli alle 25-vuotiaita. Suuri osa punakaartilaisista oli myös perheettömiä. Naiskaartilaisista 47% oli alle 21-vuotiaita ja kahdeksan kymmenestä heistä oli naimattomia. Mannisen oma tilasto siis osoittaa, että nuoruus ja perheettömyys yhdisti suurta osaa punakaartilaisista.¹⁴⁰

On selvää, että Suomessa vallitsi keväällä 1918 kostomieliala, vaikka vankileirejä myös kritisoitiin. Esimerkiksi Kotimaa arvosteli jonkin verran vankien olosuhteita. Myös osa vankileirien toiminnasta vastaavista viranomaisista vaati kirjeitse lisää elintarvikkeita vangeille.¹⁴¹

Kirkon suhtautuminen taisteluun osallistuneita punaisia kohtaan oli jyrkkää. Eniten suuttumusta oli herättänyt papistoon kohdistuva väkivalta ja kirkkoihin kohdistuva ilkivalta. Osa papistosta asennoitui myös punavankien armahtamiseen epäluuloisesti. Vankileirien huonoihin oloihin puuttumisen sijaan tärkeämmäksi asiaksi nähtiin vankien kasvatustyö.

Myös Arthur Hjelt kirjoitti yhdessä Helsingin NMKY:n pääsihteeri Vernerin Louhivuoren kanssa Kirkollisen valistustoimikunnan nimissä Helsingin sanomiin 23.5.1918 punaisista varsin määrätietoisesti:

Rikos on tehty, rikos omaa, wapaasti walitsemaamme eduskuntaa ja sen kautta koko kansaamme vastaan. Hillittömän kurittomuuden ja rikollisuuden henkeä on hirvittävästi wääristellyn wapauden nimessä melkein lietsottu kansaamme ja siten saatu aikaan werinen weljessota juuri silloin, kun kansamme piti lähteä kulkemaan uutta sekä henkisesti että yhteiskunnallisesti waloisampaa tulewaisuutta kohti. Se, että jotakin tällaista on näin laajassa mittakaavassa woinut tapahtua, se paljastakoon meille kansallista olemassaoloamme uhkaavat syntiwoimat koko kammottawassa laajuudessaan ennen kaikkeasen wihaisen, katkeran, eri kansanluokkien wälillä wallitsewan epäluulon, mitä on kylvetty jo kaksi vuosikymmentä ja nyt jäytää elinjuuriamme. Se paljastakoon meille myös seurausta siitä luopumuksestaisien Jumalasta, johon ylhäältä ja alhaalta on jo kauwan yllytetty, sekä aineellisuuden, materialismin palwonnasta, mikä on niin yleistä ollut. Rikos on rangaistawa. Loukattu oikeudentunto on wälttämättömästi hyvitettävä. Muutoin menettää kansamme rippeetkin lain ja oikeuden kunnioituksesta, mitkä sillä vielä on.

Me luotamme siihen, että esiwaltamme lain pyhyden walvojana täyttää tässä kohden tehtävänsä kaikella sillä wakawuudella, mitä asia waatii. Toiselta puolen on yhtä wakawasti waadittawa, että yksityisten kansalaisten ja kansalaisryhmien, työnantajien ja työnantajajärjestöjen taholla wältetään kaikkia omankädenoikeudella harjoitettuja kostotoimenpiteitä, ilmetystyköötä ne sitten yksityisen wainon, boikotauksen, työsulkujen tai muun sellaisen muodossa. Lain ja oikeuden kunnioituksen wahwistamiseksi on tämä wälttämätöntä. Erkikoisen suuri merkitys on sillä, mille kannalle sanomalehdistö asettuu- sehän laajoissa piireissä waikuttaa määrääwästi siihen, miten asioita arwostellaan. On luonnollista, että sanomalehdistö esiintyy kansalaisissa wallitsewan oikeudetun suuttumuksen tulkkina ja että se sanoo totuuden suoraan. Sitä wain on waadittawa, ettei ärsyttäisi muuten jo kiihtynyttä mielialaa äänensäwyllyllä, josta henkii kiihkomielä, eikä yksityiskohtaisilla julmuuksien kuwauksilla kaada öljyä wihan tuleen.

¹⁴⁰ Manninen 1993, 146-151.

¹⁴¹ Soikkanen 1969, 313-315; Kena 1979,95.

Toisaalta Hjelt ja Louhivuori vaativat pidättäytymistä kansalaisten mielivaltaisesta kostosta eli omankädenoikeudesta, sekä kehottivat kansalaisia pyrkimään jälleen yhteisymmärryksen rakentamiseen. Huttusen mukaan Hjeltin, Louhivuoren ja monen muun teologin ajattelu pohjautui ajatukseen esivallan pyhyydestä, ja esivallan velvollisuus oli nyt käyttää miekkaa.¹⁴²

Arthur Hjelt vaati kirjoituksessaan Helsingin sanomiin yhdessä Vernerin Louhivuoren kanssa oikeudenmukaista rangaistusta punaisille. Hjeltin on täytynyt olla tietoinen, että esivallan toiminta” kaikella vakavuudella” tässä tapauksessa tarkoitti myös kuolemanrangaistuksen toimeenpanoa, vaikka se lopulta koski vain murto-osaa punavangeista. Kirjoituksessa ei kuitenkaan sysätä syytä sisällissodasta yksin punaisten harteille, vaan kirjoittajat pitävät perimmäisenä syynä ” luopumusta isien Jumalasta” ja materialismia. Kirjoituksessa vaaditaan myös lehdistön pidättäytymistä raakuuksien mässäilyltä ja vihanlietsonnalta, jota kirjoittajien mukaan oli jatkettu jo kahdenkymmenen vuoden ajan. Juuri viha oli heidän mielestään syynä sotaan. Lisäksi Hjelt ja Louhivuori vaativat apua leskille ja orvoille, ja toivoi, ettei kukaan saisi aiheuttaa syyttää kristittyjä välinpitämättömyydestä. Kirjoituksen lopussa palataan jälleen kansalaiskasvatuksen tärkeyteen ja siihen, että ihmisissä heräteltäisiin lain ja Jumalanpelko. Kirjoittajat kuitenkin korostavat, ettei pelkällä voimalla hallita kansaa ja pidetä yllä yhteiskuntarauhaa, vaan:

Sen takaavat vain sydämen pohjia myöten Herran Hengestä uudestisyntyneet luonteet. Sellaisen kasvataminen olkoon kansamme tärkein tulevaisuuden tehtävä.

Modernin teologian optimistinen edistysusko oli nyt sisällissodan päätyttyä vaihtunut ainakin Arthur Hjeltin kohdalla, ei pessimismiksi, vaan realismiksi: kansa tarvitsi kasvatusta, eikä pelkkä ulkonainen laki tai kirkollisuus muuttanut ihmistä paremmaksi sisäisesti.

Valitettavasti Hjeltin toiveet kansalaiskasvatuksesta eivät täysin toteutuneet, vaikka uusi vallankumous toki vältettiin. Osa historiantutkijoista ja aikalaisista kritisoi kirkon toimintaa sekä punaorpojen hoidossa että nuorison kasvattamisessa.¹⁴³

¹⁴² HS 23.5.1918: ” Kansallemme”; Murtorinne 1995, 118-120; Huttunen 2010,103- 104.

¹⁴³ Kaarainen 2017, 208-211. Mervi Kaaraisen mukaan kirkko epäonnistui punaorpojen kasvatuksessa ainakin omalta kannaltaan. Entisiä punaorpoja esimerkiksi erosi kirkosta keskivertoväestöä enemmän. Kirkko sai kritiikkiä myös toiminnastaan ennen sisällissotaa: K.R. Kares syytti kirkkoa nuorison kasvattamisen epäonnistumisesta, josta osoituksena oli punakaartien suosio: nuorisoa ei oltu tavoitettu ajoissa. Karesen mukaan myös kansakoulu ja nuorisoseurat olivat laiminlyöneet hengen sivistyksen opettamisen.

Arthur Hjelt ei ollut ainoa moderni teologi, joka päätyi samankaltaisiin johtopäätöksiin. Antti. J. Pietilä (1878-1932) piti uskonnosta luopumista syypäänä luokkavihaan ja rikollisuuteen.

Murtorinteen mukaan 1900-luvun alun edistysusko koki sisällissodan jälkeen uskottavuusongelman. Sisällissodan syyksi arveltiin yleisesti kristillisestä uskosta luopumista. Dogmatiikan professori G.G. Rosenqvist , (1855-1931) joka oli aluksi suhtautunut myönteisesti sosialismiin, kääntyi sisällissodan jälkeen selkeästi nyt käytännössä toteutettua sosialismia vastaan. Hän nimesi suomalaisen sosialismin vulgaarisosialismiksi, ja piti kapinan perussyynä- hieman Hjeltistä poiketen- väärää ihmiskäsitystä. Toisaalta Rosenqvist jakoi Hjeltin näkemyksen siitä, että syyt sisällissotaan ja väkivaltaan löytyvät ihmisen sisältä, vaikka tulkitsikin tapahtumia hieman eri tavalla.¹⁴³

Kaikkein pisimmälle meni kuitenkin Savonlinnan piispa Colliander. Hän esitti Mannerheimille, että vakaviin rikoksiin syyllistyneet punaiset, myös naiset, oli teloitettava. Muiden vankien olisi Collianderin mukaan pitänyt vannoa uskollisuudenvala valtiolle tai kuoltava. Saksalaisten ottamat sotavangit olisi pitänyt luovuttaa Saksaan. Collianderin teologian mukaan esivalta pidätti antikristillistä laittomuutta, josta mahdollisesti puhutaan 2. Tessalonikalaiskirjeessä:

Te tiedätte, mikä häntä vielä pidättää, niin että hän ilmestyy vasta kun hänen hetkensä koittaa. Vääryyden salainen vaikutus on jo olemassa. Sen, joka sitä on vielä pidättämässä, on vain ensin poistettava tieltä: silloin ilmestyy tuo vääryyden ihminen, jonka Herra Jeesus on surmaava suunsa henkäyksellä ja tuhoava tulemisensa kirkkaudella.

(2. Tess. 2:6-8 vuoden 1992 raamatunkäännöksen mukaan). Collianderille ” se, mikä pidättää” oli esivalta. Colliander ei myöskään ollut ainoa teologi tulkintansa kanssa, koska Huttusen mukaan raamatunkohdan tulkinta periytyi kirkkoisiltä.¹⁴⁴

¹⁴³ Murtorinne 1993, 10-14. G.G. Rosenqvist kirjoitti aiheesta kirjasessaan *Någratankar nedskrifna under det röda barbariets dagar februari i mars 1918*. Rosenqvistin mielestä vulgaarisosialismi keskittyi ainoastaan poliittis-taloudellisiin näkökohtiin.

¹⁴⁴ Biblia 1776; Raamattu, vuoden 1938 suomennos; Raamattu, vuoden 1992 suomennos; Mustakallio 2009, 32-33; Huttunen 2010, 103. Vuoden 1776 raamatunkäännöksen mukaan, joka tuolloin oli vielä käytössä, sama kohta kirjoitetaan seuraavasti: *Ja mikä nyt estää, te tiedätte, että hän pitää ajallansa ilmoitettaman. Sillä hän nyt pahuutta vaikuttaa salaisesti, ainoastaan että sen, kuin nyt estää, pitää tuleman pois. Ja silloin se pahanelkinen ilmoitetaan, jonka Herra suunsa hengellä tappaa, ja tekee hänen kanssansa lopun, hänen tulemisensa ilmoituksen kautta;.* Vuoden 1938 käännöksessä kohta luetaan vielä hieman eri tavalla: *Ja nyt te tiedätte, mikä pidättää, niin että hän vasta ajallansa ilmestyy. Sillä laittomuuden salaisuus on jo vaikuttamassa; jähka vain tulee tieltä poistetuksi se, joka nyt vielä pidättää, niin silloin ilmestyy tuo laiton, jonka Herra Jeesus on surmaava suunsa henkäyksellä ja tuhoava tulemuksensa ilmestyksellä.*

Mitä tulee vaatimukseen punavankien luovuttamisesta Saksaan, niin siihen Mannerheim vuosikymmeniä sisällissodan jälkeen kirjoitetuissa muistelmissaan suhtautui oman muistikuvansa mukaan erittäin kielteisesti:

Kun mentiin niin pitkälle, että senaatti otti käsitelläkseen arvattavasti saksalaisten tekemän ehdotuksen, että nälkiintyneitä vankeja vietäisiin Saksaan työvoimaksi, en voinut peittää paheksumistani. Sellaisen toimenpiteen muisto ei olisi koskaan haihtunut.¹⁴⁵

On erikoista, että Mannerheim muistelee ehdotuksen tulleen ” arvattavasti saksalaisilta”, vaikka Hannu Mustakallion mukaan Savonlinnan ylipaimen Colliander ehdotti samaa suoraan Mannerheimille, tosin sillä erotuksella, että Collianderin mukaan myös uskollisuudenvälästä kieltäytyneet olisi pitänyt teloituttaa. Sitä saksalaiset tuskin vaativat.

Collianderin mielestä työväestö oli vetänyt kirouksen päälleen kapinoinnillaan. Siinä mielessä piispan ja joidenkin muiden teologien suhtautuminen tulee ymmärrettäväksi: punavankien kärsimys oli Jumalan oikeudenmukainen rangaistus.¹⁴⁶

Toisaalta osa papeista ja teologeista halusi vilpittömin mielin lähestyä punavankeja vastakkainasettelun ja vihan hillitsemiseksi. Tämän seurauksena monet, mukaan luettuna sodan koettelemuksista toipuva Arthur Hjelt, hakeutuivat vankileirien kasvatustyöhön.¹⁴⁷

Silti Hjeltin todelliset motiivit kasvatustyöhön osallistumiseen eivät käy tässä tutkielmassa käsitellystä lähdeaineistosta ehdottoman varmasti ilmi. Jotain voi kuitenkin päätellä hänen aiemmasta toiminnastaan sisällissodan aikana ja toisaalta kirjoituksesta Helsingin sanomiin: osittain Hjelt päätyi kasvatustyöhön sattuman ja toimikunnan luontevan siirtymisen ansiosta valkoisten vankien parista punavankien keskuuteen. Toisaalta hänellä ilmiselvästi oli aito tahtotila olla mukana korjaamassa mitä korjattavissa on, sekä pyrkiä parhaalla mahdollisella tavalla estämään uuden katkeruuden syntymistä ja uusien väkivaltaisuuksien puhkeamisen. Hjelt uskoi kasvatukseen. Siksi tapahtumien kulku oli täysin luontevaa: Hjelt jatkoi aiempaa työtään uusissa olosuhteissa, eikä asiasta välttämättä ole järkevää etsiä sen syvällisempiä syy-seuraus-suhteita.

¹⁴⁵ Mannerheim 1951, 353.

¹⁴⁶ Pekkalainen & Rustanius 2007, 169.

¹⁴⁷ Pekkalainen & Rustanius 2007, 170.

4.2 Arthur Hjeltin toiminta vankileirillä

Vaikka Arthur toimi Suomenlinnan vankien kasvatustehtävissä, alkoi jo keväällä 1918 laskeutuminen normaaliin elämään. Kaikesta päätellen hän toipui sisällissodan ajasta suhteellisen hyvin, eikä talvi punaisten hallitsemassa Helsingissä ollut tuhonnut häntä henkisesti tai fyysisesti. Hjeltin saamat kirjeet ja kutsut keväällä 1918 kertovat myös yleisestä ilmapiiristä: elämä jatkui.

Kirjeenvaihto vanhan ystävän ja allianssijohtajan, Nathan Söderblomin kanssa jatkui edelleen tutuissa merkeissä: Söderblomin mukaan Suomi saattoi nyt aloittaa uuden elämän yhdessä Ruotsin ja muiden Pohjoismaiden kanssa. Söderblom huolehti myös yhteistyökomitean jatkosta ja kertoi muiden Pohjoismaiden toiminnasta sen suhteen.¹⁴⁸

Sotavankityö, johon Arthur Hjelt joutui mukaan Helsingin vapautuksen jälkeen, oli alkanut sekä yleisesti että Hjeltin itsensä kohdalla jo sisällissodan aikana. Kuten edellä on jo kerrottu, Arthur Hjelt oli johtanut sodan aikana toimikuntaa, joka työskenteli valkoisten sotavankien hyväksi. Nyt samaa toimintaa, luonnollisesti eri painotuksin, jatkettiin punavankien parissa. Kotimaa kuvaili 19.4.1918, että komitea jatkaa uusissa olosuhteissa edelleen työtään, ja että työkenttä oli nyt suuresti laajentunut.

Kirjoituksessa kuvaillaan, kuinka toiminnan jatkuminen on saanut valkoisten esikunnalta valtuudet toimia uudessa tilanteessa, ja suhtautunut siihen jopa aidon myönteisesti. Hjeltin johtaman toimikunnan apuna toimi nyt kolme muuta toimikuntaa, joiden tehtäviin kuului punavankien ja heidän omaistensa yhteydenpidosta huolehtiminen, sekä varojen keruu toiminnalle kirjallisuuden hankkimisen lisäksi.¹⁴⁹ Siitä, että varojen keräämistä toiminnan ylläpitämiseksi erityisesti korostetaan, voi päätellä, että esikunnan myönteisestä suhtautumisesta huolimatta pohjatonta rahakirstua punavankien kasvatustyölle Hjeltin komitean toimeenpanemana ei ollut välittömästi käytettävissä. Se on toki täysin ymmärrettävää huhtikuussa 1918, jolloin sisällissota oli edelleen käynnissä osassa Suomea ja Helsingissä vankisiirrot olivat vasta alkuvaiheessa.

¹⁴⁸ Nathan Söderblomin kirje Arthur Hjeltille 24.4.1918. AH KK.

¹⁴⁹ Kotimaa 8/1918. 19.4.1918. ” Kristillistä työtä sotavankien ja haavoittuneiden hyväksi”.

Sisällissodan aikana punavankien hengellinen huolto oli ollut valkoisen armeijan sotilaspappien käsissä. Tuulikki Pekkalaisen ja Seppo Rustaniuksen mukaan pappien sodan aikana punavangeille antama apu oli hengellistä tukea. Osa papeista yritti myöhemmin myös vaikuttaa punakaartilaisten saamiin tuomioihin lieventävästi.¹⁵⁰

Arthur Hjeltin vaikutusalueella Helsingissä papit huolehtivat punavankien että valkoisten vankien sielunhoitotyöstä. Pappeja myös pyydettiin siunaamaan punaisia taistelussa kuolleita.¹⁵¹Tältä osin Hjeltin sisällissodan aikainen työ vankien hyväksi sivusi sotilaspappien vankityötä.

Sotilaspapeista tuli taisteluiden päättyttyä toisinaan vankileirien kasvatusjohtajia: puolet vankileirien kasvatusjohtajista oli toiminut sisällissodan aikana sotilaspappina.¹⁵² Vaikka punavankien sielunhoitotyötä oli tehty koko sodan ajan enemmän ja vähemmän epävirallisesti, alettiin siihen kiinnittää merkittävää huomiota toukokuussa 1918. Asessori Ludvig Hjalmar Svaberg, jonka ylipäällikkö Mannerheim oli nimennyt suunnittelemaan sotilassiелunhoitotyötä, ei pitänyt vankien kasvatustyötä erityisen tärkeänä asiana: näin voi päätellä siitä, että Svaberg nimitti siihen aluksi ainoastaan kaksi ylioppilasta, eikä yhtäkään pappia.¹⁵³

Huolimatta siitä, että osa viranomaisista syytti hitaasti punavankien hengelliseen huoltoon, oli Suomenlinnassa jo 23.päivä huhtikuuta 1918 yhdeksänhenkinen toimikunta, jonka tehtäviin kuului huolehtia punavankien henkisestä ja hengellisestä huollosta. Toimikunta toimi aluksi pastori Antti Tulenheimon ja myöhemmin Paavo Mustalan alaisuudessa. Toimikunnan puheenjohtaja toimi Arthur Hjelt.¹⁵⁴

Maaliskuussa 1918 aloitettu sotavankityö Arthur Hjeltin johtamassa toimikunnassa oli ollut kirkon organisoimaa. Kasvatustyö alkoi, kun samaa toimintaa laajennettiin Valloitetujen Alueiden Turvaamisosaston (VATO) yhteyteen perustetussa sotavankien kasvatusosastossa. Kasvatusosasto oli puolestaan Sotavankilaitoksen (SVL) alaisuudessa. Toukokuussa uskonnollista kasvatustyötä punavankien parissa alettiin arvostamaan, ja 15.5.1918 Kasvatusosaston päälliköksi valittiin kirkkoherra Hannes Sjöblom, joka inhosi sosialismia. Toisaalta hän laati Uuteen Suomettareen yleisönosastonkirjoituksen, jossa hän toivoi- kuten Hjelt ja Louhivuori Helsingin sanomissa-apua punaorvoille- ja perheille.¹⁵⁵

¹⁵⁰ Pekkalainen & Rustanius 2007, 160-162.

¹⁵¹ Hoppu 2013, 387-388.

¹⁵² Pekkalainen & Rustanius 2007, 5.

¹⁵³ Pekkalainen & Rustanius 2007, 172.

¹⁵⁴ Pekkalainen & Rustanius 2007, 174. Saksalainen kommandantti kielsi aluksi Mustalan työn.

¹⁵⁵ Pekkalainen & Rustanius 2007, 177; Pekkalainen 2009, 97.

Sjöblom määräsi, että jokaisella vankileirillä tuli olla kasvatusjohtaja, jolla puolestaan piti olla kasvatusapulaisia. Käytännössä tämä tarkoitti, että jokaista kasvatusjohtajaa kohden oli noin 5000 vankia ja apulaista kohden 500 vankia.¹⁵⁶ Pelkästään Hjeltin toimikunnan työsarka oli siis valtava.

Eräs kasvatusosaston tehtävistä oli hankkia punavangeille sopivaa kirjallisuutta, kehitellä luku- ja kirjoitustaitoa sekä järjestää vangeille rippikoulu-opetusta. Kasvatusosasto onnistui hankkimaan sekä ostamalla että pyytämällä kirjallisuus-lahjoituksia Helsingin vankileireille yhteensä 15 250 kirjaa ja kirjasta. Joukossa oli 867 Raamattua tai Uutta testamenttia. Tavoitteista huolimatta todellisuus ei kuitenkaan vastannut yleviä päämääriä: läheskään kaikki vangit eivät ehtineet tavata pappeja vankeusaikanaan. Esimerkiksi vanki Viljo Sohkanen kuvaili, että ” pappi oli käynyt päävahdissa keväällä”. Lisäksi noin 20 prosentilla vangeista oli puutteita luku- ja kirjoitustaidossa ja 10 prosenttia oli täysin lukutaidottomia. Punavankien heikko lukutaito ilmeni myös Kasvatusosaston tavoitteissa.¹⁵⁷ Jo pelkästään nämä seikat vaikeuttivat merkittävästi kasvatustyön tavoitteiden onnistumista.

Toisaalta Suomenlinnassa vankina ollut Yrjö Kallinen- josta tuli myöhemmin toistaiseksi ainoa pasifistinen puolustusministeri Suomessa- kuvaili papin tai maallikon käyneen puhumassa ” muutaman kerran”. Saarnamies oli Kallisen mukaan puhunut Jumalan armosta, ” joka ulottuu suurimpaakin rikolliseen”.¹⁵⁸

Pappien oli vaikea saada punavankien luottamusta. Syitä tähän oli luonnollisesti monia. Totta olikin, että papit toimivat yhteistyössä leirin vartijoiden kanssa ja sielunhoitajien tehtäviin kuului esimerkiksi vankien kirjeiden esitarkastus ja sensurointi. Epäsuosiossa vankien keskuudessa olleita kasvatusapulaisia ja pappeja nimitettiin ” mustiksi korpeiksi” ainakin Suomenlinnan vankileirillä. Toisaalta jotkut harvat olivat pidettyjä ,kuten kasvatusapulainen Väinö Stenback (1867-1937), joka ainakin omien muistiinpanojensa mukaan sai punavankien suosion osakseen.¹⁵⁹

¹⁵⁶ Pekkalainen 2009, 98.

¹⁵⁷ Pekkalainen& Rustanius 2007; 250; Pekkalainen 2009, 100-101. Vankien osaamistaso vaihteli. Suurin osa oli saanut kouluopetusta vain vähän, mutta joukossa oli korkeakoulutettujakin. Yleisesti vankileirillä annettu opetus koettiin vankien keskuudessa liian korkealentoiseksi tai uskonnolliseksi.

¹⁵⁸ Pekkalainen& Rustanius 2007, 188.

¹⁵⁹ Pekkalainen& Rustanius 2007, 243-249.

Kasvatustyöntekijöiden ja punavankien maailmat eivät vankileirillä aina kohdanneet; Viljo Sohkanen kuvailee vankileirillä vierailutta pappia:

...huomaa, ettei hän ole ollut kosketuksissa tavalliseen kansaan....Tuntuu vain niin kuin hänellä olisi erilainen Jumala kuin meillä.¹⁶⁰

Vankien kasvatustyön tarkoitus oli erityisesti sosialismin kitkeminen punavangeista. Hannes Sjöblom julisti tavoitteeksi ” palauttaa väärään johdetut mielet kunnioittamaan Jumalaa, rakastamaan kotia ja synnyinmaata”.¹⁶¹

Kasvatustyöntekijät kokoontuivat kesän 1918 aikana neljä kertaa. Helsingin kasvatustyöntekijät kokoontuivat 20.7.1918 Suomenlinnassa. Ei ole tietoa, että Arthur Hjelt olisi osallistunut kokoukseen. Vaikka monet kasvatusapulaiset , joita Helsingissä oli yhteensä 34 ,olivat järkyttyneitä Suomenlinnan olosuhteista ja jopa Hannes Sjöblom itse yritti saada vangeille parempaa hoitoa, ei heinäkuun kokouksessa varsinaisesti käsitelty leirin olosuhteita.¹⁶²

Arthur Hjeltillä olisi ollut muitakin velvollisuuksia kesällä 1918. Hänen oli ollut alun perin tarkoitus pitää esitelmä ” Nuori kristitty ja isänmaa ” N.K.L: n eli Nuorten Kristillisen Liiton kesäjuhllilla, jotka alkoivat 27.6.1918, eli juuri silloin kun tilanne Suomenlinnassa oli tukalimmillaan. Hjelt ei kuitenkaan päässyt paikalle, joten esitelmän hänen puolesta piti Verner Louhivuori.¹⁶³

Yksi syy lupaavasti alkaneen vankileirityön lässähtämiseen saattoi olla myös se, että vankileirityö jäi osaksi vankileiriorganisaatioita. Lauhan mukaan myös Hannes Sjöblomin persoonalla oli negatiivinen vaikutus kasvatustyöhön.¹⁶⁴

Hieman tragikoomisesti vankileireille yritettiin saada myös urheilutoimintaa, mutta nälän riivaamia vankeja kuntoilu ei jaksanut innostaa.¹⁶⁵Tarkoitus oli varmasti hyvä, mutta yritys saada nälkäkuoleman partaalla olevat vangit urheilemaan kertoo voimakkaasta realismin puutteesta tai jopa tietämättömydestä vankileirien todellisista olosuhteista.

¹⁶⁰ Pekkala & Rustanius 2007, 157.

¹⁶¹ Pekkala & Rustanius 2007, 179.

¹⁶² Pekkala & Rustanius 2007, 102-103; 180-181; Pekkala 2009, 220-221. Sotavankilaitoksen päällikkö raivostui Sjöblomille lääkäreiden arvostelusta. Myös Mannerheim oli kieltänyt vankileirien olosuhteiden arvostelun. Sjöblom ei tietojen mukaan itse vierailut Suomenlinnassa.

¹⁶³ Nuorten Airut 8/1918. ” Muistelmia ja vaikutelmia N.K. L: n kesäjuhllilta”.

¹⁶⁴ Lauha 1990, 123.

¹⁶⁵ Pekkala 2009, 110.

Pekkalaisen ja Rustaniuksen mukaan kasvatustyö ei onnistunut tavoitteissaan, vaan kirkonvastaisuus päinvastoin lisääntyi vankileireillä, osin uskonnollisen ohjelman pakollisuuden vuoksi. Yksi syy epäonnistumiselle oli myös nälkä. Hengellistä ravintoa oli vaikeaa yrittää antaa, jos vatsa huusi tyhjiyttään. Erään vangin mielestä Suomenlinnassa vierailut ” kristillisten naisten lauluryhmä” oli ainoa kasvatustyön muoto, jota Suomenlinnan vangit aidosti odottivat.¹⁶⁸

Sotavankileirit siirtyivät 15.9.2018 Vankeinhoitolaitoksen alaisuuteen ja punavangeista tuli siviilivankeja. Kasvatusapulaiset eivät automaattisesti siirtyneet Vankeinhoitolaitoksen työntekijöiksi. Hannes Sjöblomin tilalle tuli jälleen Paavo Mustala.¹⁶⁷ Arthur Hjelt ei varmuudella työskennellyt kasvatusapulaisena enää syksyllä 1918.

Arthur Hjeltin työn onnistumisesta Suomenlinnassa ei ole kovinkaan paljon tietoa. Hjelt ei ollut ” musta korppi”, mutta ei välttämättä kaikkein suosituinkaan kasvatustyöntekijä vankien keskuudessa. Paljon puhuva on Pekkalaisen ja Rustaniuksen tutkimuksesta ilmenevä toteamus, että Suomenlinnan vangit eivät odottaneet erityisesti kasvatusapulaisten tai pappien vierailuja. Väinö Stenbackin muistelmia, että hän oli suosittu vankien keskuudessa, perustuu lähinnä hänen omiin muistiinpanoihinsa. Hjelt oli yksi muiden joukossa, ei korostunut negatiivisesti tai positiivisesti työssään kasvatustyössä. Kasvatustyö oli joka tapauksessa Hjeltin mielestä ensiarvoisen tärkeää, kuten ilmenee Helsingin sanomiin 23.5.1918 kirjoitetusta Hjeltin ja Louhivuoren kannanotosta. Toisaalta Arthur Hjeltin työn onnistumista Suomenlinnassa on arvioitava kokonaisuutena. Hän oli toimikunnan puheenjohtaja, joten hänen vaikutuksensa oli laajempi kuin vain oma henkilökohtainen työpanos.

Hjeltin perhettä kohtasi 1918 jälleen tragedia, johon Suomen Nuorten Kristillinen Liitto otti kirjeessään osaa.¹⁶⁸ Arthur Hjelt ei kuitenkaan näytä katkeroituneen tai ainakaan mikään ei viittaa siihen, vaikka kuolemantapaukset koettelivatkin perhettä ja sukua.

¹⁶⁶ Pekkalainen & Rustanius 2007, 253-254;262.

¹⁶⁷ Pekkalainen & Rustanius 2007. 295; 300. Hannes Sjöblom (myöhemmin Keijola) kuoli punatautiin Shanghaissa vuonna 1944. Hän eli viimeiset vuotensa köyhyydessä.

¹⁶⁸ Suomen Nuorten Kristillisen Liiton kirje Arthur Hjeltille 4.7.1918. AH KK.

4.3 Hjeltin toiminta syksyllä 1918

Arthur Hjeltin laskeutuminen normaalielämään poikkeusolojen jälkeen alkoi suhteellisen nopeasti. Hjeltiä lähestyttiin kirjeitse ympäri Suomea ja Eurooppaa. Heinäkuussa 1918 Saksan Kristillinen Opiskelija-liitto lähetti Hjeltille Berliinistä kohteliaan kirjeen, jossa kerrotaan vuoden 1918 konferenssista Angladessa. Myöhemmin syksyllä Norjalainen Uuden testamentin professori Lyder Brun (1870-1950) kirjoitti hänelle 19.10.1918 koskien kansankulttuuria. Saksalainen teologi Adolf Deismann (1866-1937) kirjoitti myös lokakuussa lyhyesti Hjeltille.¹⁶⁹

Syyskuussa Arthur Hjelt sai kutsun Lundin yliopiston 250-vuotisjuliin. Lundin yliopisto myönsi hänelle kunniatohtorin arvon. Hjelt hyödynsi matkaansa vierailemalla Tukholman NMKY:ssä. Lisäksi hän tapasi Tukholmassa vanhan ystävänsä Söderblomin. Hjelt oli kutsuttu luennoimaan myös Olaus Petri-säätiön tilaisuuteen Upsalaan. Hjeltin piti toimia arkkipiispa Johanssonin sijaan, koska tämä oli kieltäytynyt kutsusta. Arthurin esiintymisvuoroa jouduttiin kuitenkin siirtämään. Olaus Petri-säätiön tilaisuudessa hän tapasi professori A. J. Carlylen, jonka ajatuksia Hjelt ei kuitenkaan täysin niellyt: hänen mielestään Carlylen ajatukset olivat liian optimistisia. Toinen hieman jännitteitä aiheuttava tilanne oli se, että paikalla oli myös kolme ortodoksia, ja Olaus Petri-säätiö jakoi stipendejä idän kirkkoihin kohdistuvaa tutkimusta varten. Söderblom, joka oli kyllä tietoinen Suomen evankelis-luterilaisen kirkon ja ortodoksisuuden ikivanhoista jännitteistä, ei niitä ymmärtänyt. Lauhan mukaan Arthur Hjeltillä ei kuitenkaan ollut henkilökohtaisesti vastakkainasettelua ortodoksien kanssa. Arthur Hjelt ehdotti, että pohjoismainen yhteistyökomitea kokoontuisi syyskuussa Lundissa. Ehdotukseen suhtauduttiin Ruotsissa myönteisesti, ja kokous järjestettiin loppukuusta. Kokouksessa päätettiin pohjoismaisen uskontotieteellisen aikakauskirjan julkaisemisesta sekä suunniteltiin yhteistyötä teologisten tiedekuntien välillä.¹⁷⁰

¹⁶⁹ Lyder Brunin kirje Arthur Hjeltille 19.10.1918; Adolf Deissmannin kirje Arthur Hjeltille 11.10.1918; Deutsche Christliche Student-vereinigungin kirje Arthur Hjeltille 25.7.1918. AH KK.

¹⁷⁰ Lauha 1990, 155-158. Arthur Hjelt piti luennon vasta Saksasta palattuaan.

Syksyllä 1918 Arthur Hjeltin toimikunnan työ vilkastui. Vaikka toimikunnalla oli melko vähäinen vaikutusvalta Suomessa, oli Kotimaalla ja sen päätoimittaja Aleksi Lehtosella, joka toimi myös komitean sihteerinä, merkittävä osuus toimikunnan asioiden tiedotuksessa. Kotimaa esimerkiksi julkaisi Arthur Hjeltin ulkomaanmatka-kuvauksen syksyltä 1918. Kotimaasta tuli eräänlainen äänenkannattaja allianssikristillisyydelle Suomessa.¹⁷¹

Arthur Hjelt teki lokakuussa 1918 matkan Saksaan, Ruotsiin ja Tanskaan. Tanskassa Hjelt tutustui NMKY:n tekemään sotilastyöhön:

Lundin sisältörikkaiden, unohtumattomien juhlapäivien jälkeen matkustettiin Tanskaan, missä olin päättänyt erityisesti tutustua kristilliseen työhön sotilaiden keskuudessa. Saavuini Kööpenhaminaan päiviä, jolloin siellä paraikaa oli suuri lähetysnäyttely N.M.K.Y:stä....Sotilastyöhön tutustumaan sain N.M.K.Y:n piiristä erittäin asiantuntevaa opastusta, sillä N.M.K.Y. on saanut yksinoikeuden järjestää kristillisen työn Tanskan armeijassa..

Hjelt kuvaili Tanskan matkaansa myös Nuorten Airueelle haltioituneena erityisesti sotilaskodeissa näkemästään lähetystyöstä. Hän päätti matkakertomuksensa:

Eräissäkin perheissä, josta molemmat vanhemmat pojat olivat sotilaskodin kauttalöytäneet elämäntien, toivottiin hartaasti, että nuorinkin poika tulisi asevelvollisuusikänsä, jotta myöskin hän pääsisi sotilaskodin siunauksesta osalliseksi ja hänenkin elämässään tapahtuisi ratkaisu.. Lähdin Tanskasta kiitollisena siitä, mitä olin saanut nähdä N.M.K.Y:n sotilastyöstä siellä, ja mielessä harras toivo, että meillä N.M.K.Y:n olisi suotu samalla tavalla palvella Suomen nuoria sotilaita.¹⁷²

Kristinusko näyttäytyi nyt eksegetiikan professorille hyvin käytännöllisenä ja hengellinen elämä varsin tavoittelemisen arvoisena asiana. Jälleen Hjelt piti Pohjoismaita esikuvana Suomelle.

Ruotsista, jonne Hjelt matkusti syksyllä jo toistamiseen, hän kertoo:

Matkustaessani Lundin lävitse sain siellä olla vielä mukana kuulemassa Olaus Petri-säätiön saksalaisen luennoitsijan Adolf Deissmannin Lundissa pitämää sisältörikasta esitelmää Uuden Testamentin wahvistawista ja terästävistä woimista. Sieltä palasin lokakuun 14.päivänä Uppsalaan, missä arkkipiispa Söderblom Olaus Petri-säätiön puolesta oli antanut tehtäväkseni pitää luennon Suomen kirkon asemasta kristikunnassa. Esitelmässäni, joka oli järjestetty yliopiston suurempaan luentosaliin, selostin erityisesti Suomen kirkon tehtävää ewankelisen uskon äärimmäisenä etuwartijana itäänpäin. Esitelmä lähetetään Olaus Petri- säätiön toimesta ruotsin- ja englanninkielellä ilmestywään julkaisusarjaan.¹⁷³

Hjelt korosti Suomen asemaa evankelisen uskon etuwartijana. Kaikesta päätellen hän koki, että Suomen kirkko ei ollut vain kirkko muiden joukossa vaan sillä oli erityinen tehtävä, jolle annettu tuki hyödyttäisi myös muita kirkkoja.

¹⁷¹ Lauha 1990, 160-161.

¹⁷² Nuorten Airut 9-10/1918. ” N.M .K.Y: n sotilaslähetys Tanskassa”.

¹⁷³ Kotimaa 51/1918.25.10.1918. ” Professori Arthur Hjelt kertoo matkastaan Ruotsiin, Tanskaan ja Saksaan”.

Hän oli matkalla ilman erityistä kutsua, mutta tarkoituksena oli viedä Suomen NMKY:n lippu Berliinin NMKY:n Skandinavian osastoon. Toisaalta arkkipiispa Johansson oli antanut Hjeltille tehtävän: tämän tuli selvittää Saksassa Suomen tulevan kuninkaan, Hessenin prinssi Friedrich Karlin kruunajaisiin liittyviä asioita. Arkkipiispan oli tarkoitus toimia aikanaan Suomen kuninkaan kruunajaisseremoniassa. Hjelt tutustui Saksassa myös World Alliance-johtaja Friedrich Siegmund-Schultzeniin, jonka kanssa hän keskusteli Settlementti- ja sotilastyöstä. Matka ei kuitenkaan ollut Arthur Hjeltille pelkästään miellyttävä elämys, koska hänelle valkeni samalla Saksan todellinen tilanne ja lähestyvä romahtaminen. Silti Hjelt elätteli toiveita, ettei tilanne suistuisi Saksassa täydelliseksi kaaokseksi, ja että tilanne päättyisi vielä onnellisesti. Hjelt oli myös yllätynyt Saksan olojen nopeasta käänteestä. Tilanne oli kuitenkin uhkaava. Tämä ei silti vähentänyt hänen Saksaan kohdistuvaa ihailuaan, päinvastoin:

.... Mieliä Berliinissä oli wakawa mutta hillitty. Ihailen Saksan kansaa vielä enemmän sen wastoinkäymisen päiwinä kuin sen myötäkäymisen päiwinä. Siinä kansassa asuwa suunnaton siweellinen woima tulee juuri tällaisena ajankohtana parhaiten näkywiin...”.¹⁷⁴

Saksanmatkallaan Arthur Hjelt perehtyi myös Saksan tekemän lähetystyön maailmanpoliittisen tilanteen vuoksi kohtaamaan vastustukseen. Erityisesti englantilaiset halusivat rajoittaa saksalaisten tekemää lähetystyötä:

Berliinissä tapasin Saksan lähetysurojen tunnetut johtajapersoonallisuudet.. Nämä lausuiwat toiwomuksenaan, etteiwät puolueettomat maat antaisi itseään edustaa aikaisemmin mainitsemassani uudessa amerikkalais-englantilaisessa lähetyskomiteassa, josta Saksa tykkänään on syrjäytetty....

Lähetystyö Englannin siirtomaissa haluttiin kieltää. Suomi oli osittain pidetty pimennossa tilanteesta, koska ulkomailla tiedettiin Suomen Saksaan kohdistuvat sympatiat, myös kirkon. Hjelt sai kuitenkin matkansa aikana realistisen kuvan asioista, eikä sitä häneltä myöskään pimitetty. Hjelt kirjoitti ulkomaanmatkoistaan Kotimaahan sekä kertoi siitä Ylioppilaiden kristillisen yhdistyksen (YKY) kokouksessa lokakuussa 1918. Matka herätti julkista mielenkiintoa, mikä harmitti arkkipiispaa. Edes se, että Hjelt kävi matkan jälkeen tapaamassa kirkon päämiestä, ei lohduttanut. Syy oli moderni teologia, jota Arthur Hjelt edusti ja Gustaf Johansson vastusti. Arkkipiispan mielestä Arthur Hjeltin toiminta matkan aikana ei hyödyttänyt kirkkoa.¹⁷⁵

¹⁷⁴ Kotimaa 51/1918.25.10.1918 ” Professori Arthur Hjelt kertoo matkastaan Ruotsiin, Tanskaan ja Saksaan”; Arthur Hjeltin kirje Edvard Hjeltille 19.11.1918 Hj KK; Lauha 1990, 161-164.

¹⁷⁵ Kotimaa 51/1918.25.10.1918. ” Professori Arthur Hjelt kertoo matkastaan Ruotsiin, Tanskaan ja Saksaan” ; Lauha 1990, 164-166.

Arthur Hjelt sai 50-vuotissyntymäpäivänään 18.10.1918 kuitenkin suitsutusta omiensa joukosta, eikä vähiten Nuorten Airut lehdestä:

...nousevat maamme eri puolelta lukemattomat onnentoivotukset ja siunauksen rukoukset Korkeimman valta-istuimen luo. Sydämen rakkaudella ja uupumattomalla innostuksella on prof. Hjelt Liittomme perustamisesta lähtien (1905)työssä ollut mukana....

Lehti kehui Hjeltin työtä niin kansainvälisissä konferensseissa kuin kotimaassakin sekä NMKY:n tehtävissä, World Alliancessa että Nuorten Airueessa. Professorin kykyä arvioida kulloistakin tilannetta laajasti arvostettiin myös onnittelu-kirjoituksessa.

Paavo Virkkusen onnittelukirje puolivuosisataa eläneelle Arthur Hjeltille puolestaan paljastaa jotain muuttuneesta ilmapiiristä Suomessa, tai ainakin Virkkusen näkemyksen siitä:

Kansa on kirkollista ja vastaanottavaista, näkee mielellään papin keskuudessaan ja osoittaasuorta suopeutta. Vaalien aikaiset mielialat näyttävät olevan haihtumassa: en minä ollenkaan huomaa, kutka ovat olleet ystäviä, kutka vastustajia.¹⁷⁶

Saksa antautui 11.11.1918. Muutamaa päivää myöhemmin, 14.11, Friedrich Karl luopui lopullisesti aikeistaan siirtyä kuninkaaksi Suomeen. Saksalaissuuntautunut Arthur Hjeltiä huolestutti ihailemansa Saksan romahduksen lisäksi myös bolsevismin nousu. Silti hän jaksoi uskoa Saksan nousuun tulevaisuudessa.¹⁷⁷

Kuninkaasta luopuminen oli monelle Suomessa pettymys: Vesa Vareksen mukaan monarkistit halusivat estää vallankumouksen tapahtumia toistumasta. Toisaalta monarkia oli vuoden 1918 loppupuolella edelleen hallitseva valtiomuoto Euroopassa. Tasavaltoja olivat ainoastaan Ranska, Sveitsi, Portugali ja bolsevistinen Venäjä. Lisäksi osa suomalaisista ajatteli, että vuoden 1772 valtiomuoto oli ainakin muodollisesti edelleen voimassa.¹⁷⁸ Entinen punavanki Eetu Hyrkkänen muisteli ivalliseen sävyyn kuninkaasta luopumista:

*Itku siinä isolta Lauriltakin pääsi, kun ne valitsivat vastoin kansan tahtoa Suomelle kuninkaan siinä voiton riemussa. Mutta se loppui lyhyeen kuin kananlento tämä kuningas-homma.*¹⁷⁹

Arthur Hjelt ehti syksyn aikana toimia myös World Alliance-työn parissa. Nyt oli tullut Hjeltin komitean aika aloittaa työ WA-osastona. Marraskuun 26. päivä pidettiin Pohjoismaisen yhteistyökomitean (PYK) kokous, jossa päätettiin, että Hjeltin komitea edustaa Suomea World Alliancessa.¹⁸⁰

¹⁷⁶ Nuorten Airut 8/1918. ” Arthur Ludvig Mikael Hjelt. 50- vuotias 18.10.1918”.

¹⁷⁷ Paavo Virkkusen kirje Arthur Hjeltille 19.10.1918. AH KK.

¹⁷⁸ Lauha 1990, 169-170.

¹⁷⁹ Pyökkö 2010, 26-27.

¹⁸⁰ Lauha 1990, 172-173.

Ruotsin mallia seuraten Suomen World Alliance osasto päätti, että he eivät hylkää Saksaa maailmansodan lopputuloksesta huolimatta. Käytännössä tämä tarkoitti, että he kannattivat niin sanottua sopimusrauhaa, joka takaisi myös hävinneelle osapuolelle tiettyjä oikeuksia. Hjeltin komitea myös valitsi neuvonantajakseen Lauri Ingmannin.¹⁸¹

Joulukuun kolmas päivä 1918 Kotimaa julkaisi WA-toimikunnan laatiman kehotuksen:

Kehoitus esirukoukseen sopimusrauhan puolesta...Onko toteutuwa kansojen suuri toiwo, onko syntywä sopimusrauha, joka suo kaikkien kansojen, woittajain ja woitettujen,suurten ja pienten, käyttöä lahjojaan ja kehittää olojaan wapaina wieraasta sorrosta.. Wai saawatko wallan epäwanhurskaat vaatimukset, koston himo ja sorto?Ja horjuwatko siitä katkeruudesta, joka siten syntyy, yhteiskuntien ja kaiken inhimillisen yhdyselämän tukipylwäät? Silloin siweellinen maailmanjärjestys tulee loukatuksi ja uudet wihat, jotka aikanaan waatiwat uusia weriwirtoja.

Kehotus oli kirjoitettu ”kansainvälistä yhteisymmärrystä edistävän kirkollisen maailmanliiton suomalaisen osaston” nimissä 1.12.1918.¹⁸²Jälkikäteen tarkasteltuna Hjeltin, Kailan, Mannermaan, Lehtosen ja Paunun kirjoitus osoittautui tulevaisuutta hyvin ennakoivaksi.

Arvi A. Kariston kustantamo pyysi Arthur Hjeltiä joulukuussa 1918 ”kirjoitusta, joka koskisi pääsiäisenviettoa nykytieteen kannalta”.¹⁸³

Arthur Hjeltin tieteellinen ura jatkui siitä mihin se oli jäänyt. Häntä arvostettiin ulkomailta edelleen ja yhteydet erityisesti Saksaan olivat varsin luontevat. Saksa oli syksyllä edelleen mukana maailmansodassa, mutta tämä ei estänyt yhteydenpitoa tieteelliseen tutkimukseen liittyvissä asioissa. Lähdeaineistosta saa helposti kuvan miehestä, jolle vuosien 1917-1918 kaoottiset ja väkivaltaiset tapahtumat olivat vain yksi ohimenevä vaihe elämässä. Silti emme pääse hänen pänsä sisään tutkimaan, kuinka hän tapahtumat lopulta itse henkilökohtaisesti koki. Silti on varmaa, että hän oli sisällissodan koettelemusten jälkeen edelleen täysin toimintakykyinen, eikä viitteitä suuremmista henkisistä tai fyysisistä ongelmista ole. Koska tässä tutkielmassa perehdytään ainoastaan vuosiin 1917-1918, ei Arthur Hjeltin omien mielensisäisten kokemusten analysointi ole tässä tapauksessa mahdollista tai edes tarpeellista.

¹⁸¹ Lauha 1990, 173-174.

¹⁸² Kotimaa 59/1918.3.12.1918. ”Kehotus rukoukseen sopimusrauhan puolesta”.

¹⁸³ Arvi. A. Kariston kirje Arthur Hjeltille 31.12.1918. AH KK.

V Johtopäätökset

Tämä tutkielma on käsitellyt eksegetiikan professori Arthur Hjeltin (1868-1931) toimintaa ja näkemyksiä vuosina 1917-1918. Hän oli ollut jo aiemmin mukana allianssikristillisessä toiminnassa sekä kotimaisella että kansainvälisellä tasolla ja tämä toiminta jatkui myös nyt käsiteltävinä olevina vuosina.

Tutkimuksen metodi on kvalitatiivinen, eli olen pyrkinyt selvittämään Arthur Hjeltin toiminnan merkitystä ja tarkoitusta. Hänen toimintaansa ja näkemyksiään olen selvittänyt erityisesti aineistolähtöisellä historiantutkimuksella.

Arthur Hjelt yhdisti isänmaan asian ja allianssihenkisen kansainvälisen kirkkojenvälisen työn toisiinsa vuosina 1917-1918. Hänen innokkuutensa kansainvälisten asioiden parissa Suomen tilanteen kiristyessä vuonna 1917 tulee ainoastaan siten ymmärrettäväksi: Hjelt koki, että pitämällä Suomen asiaa esillä ulkomailla- tässä tapauksessa ulkomaisten kirkkojen kanssa- hän edesauttaa sekä Suomen evankelis-luterilaisen kirkon että suomalaisten aseman paranemista. Arthur Hjeltille kristillinen elämä, isänmaallisuus ja sivistys olivat läheisessä yhteydessä toisiinsa. Niitä ei voinut Hjeltin ajattelun mukaan erottaa toisistaan jyrkästi, kuten ilmenee hänen puheestaan Topelius-juhlassa tammikuussa 1918.

Hän yhdisti allianssikristillisen työn ja rauhantyön ongelmitta toisiinsa. Ruotsin arkkipiispalla Nathan Söderblomilla oli vuonna 1917 jatkuva yhteys Arthur Hjeltiin, ja eksegetiikan professori toimikin käytännössä Suomen edustajana kirkkojenvälisessä yhteistyössä arkkipiispa Gustaf Johanssonin suhtautuessa allianssihenkiseen toimintaan samanaikaisesti torjuvasti.

Hjelt koki, että Suomi oli ” etuvartio itään”, ja kirkkojenvälinen yhteistyö oli suoja idän uhkaa vastaan: Suomi oli Hjeltin ajattelun mukaan sivistyksen ja kristinuskon etuvartio, jonka selustana ja suojelijana kansainvälinen yhteistyö ja allianssikristillisuus toimi. Heltin myönteisyys Ruotsia kohtaan oli silmiinpistävää, jopa sellaista, että sen voisi tulkita sinisilmäiseksi. On myös merkillepantavaa, että Hjelt ei missään vaiheessa näytä

odottaneen Ruotsin auttavan Suomea sotilaallisesti, eikä mistään ilmene, että hän olisi pettynyt Ruotsin suhteellisen vähäiseen apuun Suomen lailliselle esivallalle sisällissodan aikana. Joka tapauksessa Hjeltille Ruotsiin ja Ruotsin kirkkoon turvautuminen oli itsestäänselvyys- ruotsalaisten omat motiivit eivät olleet Hjeltille ratkaisevan tärkeitä.

Arthur Hjelt ei pitänyt allianssikristillistä toimintaa ainoastaan käytännöllisenä, poliittisena suojana sosialismia ja idän petoa vastaan, vaan uskoi, että kirkkojenvälinen yhteistyö hyödyttäisi kaikkia osapuolia myös hengellisesti. Toisaalta hän ei kannattanut kirkkojen tai Suomen sulautumista muiden kansojen joukkoon, vaan puolusti ajatusta erillisistä kokonaisuuksista, jotka jakavat henkisiä hedelmiä toisilleen. Hjelt ei missään tapauksessa halunnut Suomea osaksi skandinaavista unionia, joista ainakin Ruotsissa varovaisesti haaveiltiin vuoden 1917 syksyllä. Toisaalta ajatus valtioliitosta ei muutenkaan saanut tukea Suomen johtavilta teologeilta.

Hjeltille allianssikristillisyyden lisäksi muutakin: Se oli myös työtä itsenäisyyden, kirkon ja sivistyksen puolesta. Hjelt liitti kirkkojenvälisen työn myös Suomen itsenäisyyden ajamiseen, mikä ilmeni hänen toiminnassaan NMKY:n parissa 1900-luvun alkuvuosina. Vuonna 1917 aktiivinen itsenäisyyden tavoittelu Venäjän vallan alta ei kuitenkaan ollut hänelle ensisijainen kysymys. Hjelt koki, että itsenäisyys Venäjältä oli tapahtumaketjun luonnollinen seuraus, ja kirkon asema tulisi olemaan evankelisen uskon etuvartiona toimiminen. Hjeltin kirjoituksista voi vetää sen johtopäätöksen, että hän koki Suomen kirkon ja Suomen kansan olevan yhtä. Ajatus kansan ja kirkon yhdistämisestä vaikuttaa 2000-luvulla oudolta, mutta 1900-luvun alussa 98% suomalaisista kuului evankelis-luterilaiseen kirkkoon. Silti Hjeltin ajatusta voisi kritisoida: Suomessa oli jo tuolloin merkittävä ortodoksinen vähemmistö. Lisäksi kirkonvastaisuus nosti päätään erityisesti vuonna 1917. Kaikki Suomessa eivät varmasti jakaneet hänen ajatustaan.

Vuosina 1917-1918 teologiset riidat jäivät vähäisemmälle sijalle, joskaan Hjelt ei ollut aiemminkaan pyrkinyt erityiseen poleemisuuteen bekkiläisyyttä kannattavien kanssa. Hjeltin ja hänen lankomiehensä, Savonlinnan piispan O. I. Collianderin lämpimästä kirjeenvaihdosta vuoden 1917 lopulla voi päätellä, että henkilökohtaisella tasolla asialliset välit oli pyritty puolin ja toisin säilyttämään. Myös arkkipiispa Johanssonin kanssa Hjelt pystyi toimimaan, vaikka se Johanssonille ei mieluista ollutkaan. Fanaattinen Hjelt ei missään vaiheessa ollut, mutta näkemyksissään hyvin itsevarma. Tämä ilmenee esimerkiksi Helsingin sanomiin kirjoitetusta ”Kansallemme”-kirjoituksesta: Hjelt tiedosti asemansa ja uskoi, että hänellä on painavaa sanottavaa erittäin kriittisessä tilanteessa.

Toisin kuin hänen veljensä, kemian professori Edvard Hjelt (1855-1921), joka oli kuulunut itsenäisyys-aktivisteja johtaneeseen Keskuskomiteaan, Arthur ei toiminut aktiivisesti jääkäri liikkeen ympärillä, tai ainakaan siitä ei ole jäänyt tietoa. Tämä ei silti merkitse, etteikö Suomen itsenäisyys olisi ollut Arthur Hjeltille tärkeä asia. Hänen toimintatapansa oli kuitenkin erilainen kuin Edvard-veljellä.

Arthur Hjelt ei halunnut Suomea eroon ainoastaan bolsevistiseksi muuttuneesta Venäjästä, vaan ylipäätään Venäjän ikeestä. Itse asiassa hän piti Kotimassa 19.4.1918 julkaistussa kirjoituksessa idän jättiläistä toistaiseksi nujerrettuna. Bolsevismi ei siis tehnyt Hjeltin käsityksen mukaan Venäjästä uhkaavaa idän jättiläistä, vaan heikensi sitä. Venäjä oli uhka, ei pelkästään bolsevismi. Silti Hjelt ei toivonut väkivaltaista kansannousua Suomen irrottamiseksi Venäjästä. Hjelt uskoi ” suurten maailmanpoliittisten tapahtumien vapauttaneen Suomen Venäjän ikeestä”. Esimerkiksi jääkärien osuudesta Suomen itsenäisyyteen tai sen säilymiseen Hjelt ei välittömästi sisällissodan jälkeen kirjoittanut.

Lähdeaineiston perusteella Arthur Hjeltin suhtautuminen sosialismiin oli kielteinen, vaikka hän ei kohdistanutkaan siihen samanlaista tunneperäistä vihaa kuin esimerkiksi Colliander. Kirjoituksessaan Kotimaahan 27.11.1917 Hjelt piti sosialistien anarkiaa Suomessa ja bolsevistista Venäjää uhkana Suomen evankelis-luterilaisen kirkon olemassaololle. Hjelt ei sisällissodan jälkeen säästellyt sanojaan tuomitessaan punaisten tekemät rikokset ja koko vallankumouksen Helsingin sanomiin yhdessä Vernerin Louhivuoren kanssa lähettämässään kirjoituksessa. Kirjoituksessa ei kuitenkaan pidetä sosialismia sisällissodan ainoana syynä, vaan syntiä ja pitkään jatkunutta vihanlietsontaa. Myöskään Hjeltin toiminta NMKY: n parissa, joka auttoi sisällissodan aikana myös punaisia, tukee käsitystä Hjeltin tilanteeseen nähden hillitystä suhtautumisesta sosialisteja kohtaan. Hjelt ei puolustellut sosialismia tai esittänyt, että vallankumouksessa toimeenpantu sosialismi olisi ollut ” vulgaarisosialismia”, epäonnistunut versio jostakin hyvästä, kuten professori G.G. Rosenqvist sisällissodan jälkeen teki. Vaikka Hjeltin Suomenlinnan vankileirityössä mukana olleella toimikunnalla epäilemättä oli kasvatuksellinen tarkoitus, eikä pelkästään vankien oloja parantava, on sen toiminta joka tapauksessa osoitus halusta saattaa rikottua yhteiskuntaa eheäksi, myös punaisten olemassaolo hyväksyen. Helsingin sanomiin lähetetty kirjoitus puhuu myös sen puolesta, että Hjeltillä oli halu sovinnollisuuteen entisten vallankumouksellisten kanssa. Silti Hjelt ei vastustanut kuolemanrangaistuksenkaan toimeenpanemista, vaan jopa kehotti esivaltaa ” kaikella vakavuudella” täyttämään tehtävänsä voitettujen kapinallisten suhteen.

Käytetyn lähdemateriaalin perusteella Arthur Hjelt ei ollut kostonhimoinen. Hjeltin perhe koki tragedioita sisällissodan aikana ja Hjelt itse joutui toimimaan keskellä

punaisten hallitsemaa Helsinkiä. Hjeltin ystäviä ja työtovereita kaatui tai joutui murhatuksi vallankumouksen aikana. Silti mistään ei ilmene, että hän olisi kantanut erityisen paljon kaunaa punaisia tai sosialismia kohtaan. Hjelt jopa vaati, että kansalaisten kostotoimenpiteiltä punaisia kohtaan tuli pidättäytyä. Hjeltin epäsuora vaatimus kuolemanrangaistuksen käytöstä liittyi yleisen järjestyksen turvaamiseen ja kansalaisten oikeustajun kunnioittamiseen, ei henkilökohtaiseen koston.

Arthur Hjeltin asennoituminen Saksaan oli hieman samankaltainen kuin Ruotsiin: varauksettoman luottavaista. Hänen Saksan-ihailunsa ei ollut sisällissodan jälkeistä ohimenevää euforista tunnetta, vaan paljon syvempää laatua olevaa henkistä yhteyttä. Hjeltin itsensä mukaan Suomella ja Saksalla oli vuosisatainen, aina uskonpuhdistuksen ajoista jatkunut henkinen ja hengellinen side, jonka luonnollinen seuraus oli Saksan ja Suomen liitto vuonna 1918. Hjelt kirjoitti Kotimaahan välittömästi taistelujen päätyttyä Helsingissä kirjoituksen, jossa hän korosti Saksan kirkon olevan Suomen kirkon äiti. Hjelt piti suomalaista luterilaisuutta kaikkine hyvine puolineen juuri Saksan ansiona. Ajatus ei toki ole täysin perusteeton. Hän uskoi Saksan takaavan Suomen turvallisuuden parhaiten. Hjeltin kirjoituksissa korostuu sotilaallista apua enemmän kuitenkin henkinen ja hengellinen apu, jota Saksa Suomelle antaa.

Arthurin saksalaismielisyys oli osittain samantyyppistä kuin Edvard-veljeltä, jolla myös oli kiinteät yhteydet Saksaan. Edvard oli ollut avainhenkilöitä saksalaisten houkuttelussa sotilaallisen avun antamiseen Suomelle vuonna 1918. Tästä huolimatta Arthur Hjelt ei ollut ainoastaan kopioinut veljeltään sympatiaansa Saksaa kohtaan, vaan hänellä oli siihen myös omat syynsä. Arthur oli opiskellut Saksassa ja suhteet sinne säilyivät luontevina. Kuten Ruotsin tapauksessa, hän ei asettanut saksalaisten motiiveja kyseenalaiseksi, vaan piti yhteyksiä ja jopa sotilaallista puuttumista Suomen sisällissotaan täysin luontevina, suorastaan luonnollisina asioina.

Merkillepantavaa on myös se, että Arthur Hjeltin Saksaa ja saksalaisia kohtaan tuntema voimakas sympatia ei väistynyt edes Saksan mahtavuuden romahtaessa syksyllä 1918. Päinvastoin, Hjelt kirjoitti ihailevansa saksalaisia entistä enemmän tappion hetkellä. Hänen mukaansa Saksan kansassa itsessään oli ”suuri siveellinen voima”. Saksan ihailu oli siis Arthur Hjeltille jotain paljon syvällisempää kuin vain saksalaisten sotilaallisen voiman ihailu. Hjelt toivoi sopimusrauhaa, jossa Saksalle olisi annettu mahdollisuus kunnialliseen häviöön. Myös Saksan tekemän lähetystyön jatko huolestutti häntä vuoden 1918 lopussa.

Arthur Hjeltin Saksan-ihailua ei ole toisaalta syytä ylikorostaa. Hänellä oli läheisiä yhteyksiä myös Saksan vihollisiin, kuten englantilaisiin,

esimerkiksi William. T. Goodeen, Yhteydet olivat lämpimiä myös Tanskaan, kuten muihinkin Pohjoismaihin. Hjelt oli etupäässä kansainvälisyyden kannattaja. Saksa ei lopulta ollut Arthur Hjeltille maailman napa.

Vaikka Arthur Hjelt edusti selkeästi modernia teologiaa raamatuntulkintoineen, ei hän pyrkinyt aiheuttamaan kirkon sisällä eripuraa. Hjelt pyrki luomaan sovittavaa ilmapiiriä kirkon ja yhteiskunnan sisällä. Hän myös vastusti kaikkein rohkeimpia raamatuntulkintoja. Hän ei kuulunut mihinkään herätysliikkeeseen eikä ollut teologialtaan varsinaisesti herätyskristillinen, mutta Hjelt oli kuitenkin kiinnostunut hengellisestä työstä sekä kristinuskon vaikutukseen ihmisissä. Tämä tulee selkeästi esiin hänen yhdessä Louhivuoren kanssa lähettämässä kirjoituksessa Helsingin sanomiin sekä Kotimaahan kirjoittamastaan Tanskanmatkan raportista, jossa hän kertoo uudestisyntyneistä tanskalaissotilaista varsin haltioituneeseen sävyyn. Hjelt vaati kristityiksi tunnustautuvilta ihmisiltä myös konkreettisia toimia hädän lievittämiseksi sisällissodan runtelemassa Suomessa. Hän jopa kehotti esivaltaa toimimaan jumalanpelon herättelemiseksi kansalaisissa. Vaikka Hjelt viittasi kasvatuksen tarpeessa olevia olevan erityisesti työväestön joukossa, ei hän halunnut syyttää sisällissodasta ainoastaan punaisia. Hjeltin mielestä sisällissodan perimmäinen syy oli synti. Niiden apulaisina olivat toimineet materialismi ja vihanlietsonta, joista jälkimmäiseen myös lehdistö oli Hjeltin mukaan syyllistynyt. Hän ei uskonut ainoastaan kurinpalautuksen palauttavan yhteiskuntarauhaa, vaan toivoi kansallista herätystä, syvälle sydämeen käyvää kristillisen sanoman vastaanottamista sekä punaisten että valkoisten keskuudessa.

Vuonna 1917 teemoiksi Arthur Hjeltin kirjoituksissa ja kannanotoissa nousi kirkkojenvälinen yhteistyö ja pohjoismaiset yhteydet, joiden hän uskoi tuossa vaiheessa takaavan parhaiten Suomen menestymisen. Seuraavana vuonna turvautuminen Saksaan näkyi jo huomattavasti voimakkaammin hänen julkisissa näkemyksissään. Sisällissodan jälkeen myös konkreettinen avustustyö yhteiskuntarauhan takaamiseksi nousi keskeiseen rooliin. Hjelt korosti vuoden 1918 aikana isänmaallisia näkemyksiään selkeästi, ja Saksa sai aiempaa merkittävämmän roolin Suomen henkisenä ja hengellisenä esikuvana. Arthur Hjeltin ajattelussa ei tapahtunut merkittäviä muutoksia vuosien 1917-1918 aikana, vaikka painopiste kirjoituksissa siirtyi pohjoismaisesta yhteistyöstä Saksan suoranaiseen ihannointiin. Hjeltin päämäärä pysyi tapahtumista huolimatta koko ajan samana.

VI Lähde- ja kirjallisuusluettelo

Lyhenteet

AELK	AllgemeineEvangelisch-Lutherische Konferenz
AH	Arthur Hjeltin kokoelma
Hj	Hjelt-suvun kirjekokoelma
HS	Helsingin sanomat
KK	Kansalliskirjasto
NKY	Nuorten kristillinen yhdistys
NMKY	Nuorten Miesten Kristillinen Yhdistys
PYK	Pohjoismaiden yhteistyökomitea
SKHS	Suomen kirkkohistoriallinen seura
STK	Suomalainen Teologinen Kirjallisuuden Seura
SVL	Sotavankilaitos
VATO	Valloitetujen Alueiden Turvaamisosasto
WA	World Alliance
YKY	Ylioppilaiden kristillinen yhdistys

TAULUKOT

TAULUKKO 1: Arthur Hjeltin teologiset kiinnostuksen kohteet.

TAULUKKO 2: Arthur Hjeltin lehdistötoiminta 1918.

Sanoma- ja aikakauslehdet

Helsingin sanomat 1918

Herättäjä 1917

Kotimaa 1917

Kotimaa1918

Nuorten Airut 1918

Vapaa sana 1918

Vartija 1917

Painamattomat lähteet

Kansalliskirjasto KK
Arthur Hjeltin kokoelma AH
Hjelt-suvun kirjekokoelma Hj

Lähteet ja apuneuvot

Fagerudd, Hanna
2017 Helsingin kirkkomellakat 1917 kolmen eri julkisuuskuvan kautta tarkasteltuna. Suomen ja Skandinavian kirkkohistorian pro gradu-tutkielma. HYTTK.

Haavisto, Lauri (toim.)
2009 Suomalainen sotilas. Jääkäristä rauhanturvaajaksi. Hämeenlinna: Weilin+Göös Oy.

Lehtonen, Aleksi (toim.)
1919 Turvasi on ikiaikojen Jumala. Porvoo: Werner Söderström osakeyhtiö.

Mannerheim, Carl
1951 Muistelmat. Ensimmäinen osa. Helsinki: Otava.

Mattila, Jukka I & Kemppe, Jarkko
2007 Suomen vapaussota 1918. Helsinki: Nimox Ky.

Norvanto, Teija
1997 Kaartista kabinettiin. Viljo Sohkasen elämäntaival 1900-1989. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.

Nyström, Samu & Donner, Jörn
2017 Merkillinen on nyt maailman meno. Helsingin päiväkirja sekasorron ajalta 1917-1918. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Otava.

Pylkkö, Pentti (toim.)
2010 Kauhun kevät. Sotaan osallistuneiden henkilöiden muistelmia Savitaipaleen rintamalta 1918. Tallinna: Neiro-kustannus Oy.

Svedlin, Thure (toim.)
1919 Valkoisten salainen toiminta Helsingissä punaisena aikana. Jyväskylä: K. J. Gummerus Osakeyhtiö.

Turtia, Kaarina
2005 Otavan uusi sivistyssanakirja. Helsinki: Otava.

Vainio, Seppo
2008 Saksalaiset Suomen sisällissodassa 1918. Saksalaisten taistelut Suomen sisällissodassa ja Suomen ja Saksan väliset sopimukset 1918.

Biblia 1776.
Raamattu, vuoden 1933/1938 käännös.
Raamattu, vuoden 1992 käännös.

Kirjallisuus

Aalto, Seppo
2018 Kapina tehtailla. Kuusankoski 1918. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Siltala.

Ahonen, Paavo
2017 Antisemitismi Suomen evankelis-luterilaisessa kirkossa 1917-1933.
Helsinki: Suomen kirkkohistoriallinen seura.

Haapaja, Pertti & Hoppu, Tuomas (toim.)
2009 Sisällissodan pikkujättiläinen. Helsinki: WSOY.

Heikkilä, Markku & Murtorinne, Eino (toim.)
1977 Kirkko suomalaisessa yhteiskunnassa 1900-luvulla. Hämeenlinna: Kirjapaja.

Heikkilä, Markku & Mustakallio, Hannu & Seppo, Juha
1990 Kirkko ja politiikka. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Heikkilä, Markku & Heininen, Simo
2017 Uusi Suomen kirkkohistoria. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Hentilä, Marjaliisa & Hentilä, Seppo
2016 Saksalainen Suomi 1918. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Siltala.

Hoppu, Tuomas
2013 Vallatkaa Helsinki. Saksan hyökkäys punaiseen pääkaupunkiin 1918. Juva: Gummerus Kustannus Oy.

Huhta, Ilkka (toim.)
2009 Sisällissota ja kirkko 1918. Helsinki: Suomen Kirkkohistoriallinen Seura.

Huhta, Ilkka
2010 Papit sisällissodassa 1918. Helsinki: Kirjapaja.

Huttunen, Niko
2010 Raamatullinen sota. Raamatun käyttö ja vaikutus vuoden 1918 sisällissodan tulkinnoissa. Helsinki: Kirjapaja.

- Jussila, Osmo & Hentilä, Seppo & Neulakivi, Jukka
2009 Suomen poliittinen historia 1809-2009. Helsinki: WSOY.
- Kaarninen, Mervi
2017 Punaorvot 1918. Helsinki: Minerva.
- Kena, Kirsi
1979 Kirkon aseman ja asenteiden muotoutuminen itsenäistyneessä Suomessa 1918-1922. Suomen Kirkkohistoriallinen Seura.
- Kolbe, Laura & Nyström, Samu
2008 Helsinki 1918. Pääkaupunki ja sota. Helsinki: Minerva.
- Kortekangas, Paavo
1967 Kirkko murroksen vuosina 1899-1917. Helsinki: WSOY.
- Krapu, Jenni
2009 E.G. Culinin ekumeeninen työ ja ajattelu. Helsinki: Suomen Kirkkohistoriallinen Seura.
- Lappalainen, Jussi T.
1985 Itsenäisen Suomen synty. Helsinki: Gummerus.
- Lappalainen, Jussi T & Piilonen, Juhani & Rinta-Tassi, Osmo & Salkola, Marja-Leena
1989 Yhden kortin varassa. Helsinki: Valtion painatuskeskus.
- Lauha, Aila
1990 Suomen kirkon ulkomaansuhteet ja ekumeeninen osallistuminen 1917-1922. Diss. Helsinki: Suomen Kirkkohistoriallinen Seura.
- Lehtinen, Lasse & Volanen, Risto
2018 1918. Kuinka vallankumous levisi Suomee. Helsinki: Otava.
- Manninen, Ohto & Ahto, Sampo & Knapas, Rainer & Piilonen, Juhani
1993 Itsenäistymisen vuodet 1917-1920. Osa 2. Taistelu vallasta. Helsinki: Painatuskeskus.
- Marjomaa, Risto
2004 Maailmanvallankumouksen liepeillä. Vertaileva tutkimus Suomen sisällissodan kansainvälisistä ulottuvuuksista. Helsinki: Valtioneuvoston kanslia.
- Murtorinne, Eino
1986 Suomalainen teologia autonomian kautena (1828-1918). Helsinki: Gaudeamus.
- Murtorinne, Eino
1995 Suomen kirkon historia. Osa 4: Sortovuosista nykypäiviin 1900-1990. Helsinki: WSOY.
- Mustakallio, Hannu (toim.)

- 1990 Kirkko ja politiikka. Helsinki: Suomen kirkkohistoriallinen seura.
- Näre, Sari
2018 Helsinki veressä. Naiset, lapset ja nuoret vuoden 1918 sodassa. Helsinki: Tammi.
- Palola, Ari-Pekka
2010 Kahden kuoren suojassa. Suomen Rauhanyhdistysten Keskusyhdistyksen historia I. Oulu/ Porvoo: SRK.
- Pekkalainen, Tuulikki & Rustanius, Seppo
2007 Punavankileirit. Suomalainen murhenäytelmä 1918. Helsinki: Tammi.
- Perko, Touko
2018 Haastaja Saksasta. Von der Goltz ja Mannerheim. Jyväskylä: Docendo Oy.
- Soikkanen, Hannu
1969 Kansalaisssota dokumentteina. Valkoista ja punaista sanankäyttöä v. 1917-1918. Osa 2: Sota. Helsinki: Tammi.
- Tikka, Marko
2006 Terrorin aika. Suomen levottomat vuodet 1917-1922. Helsinki: Ajatuskirjat/
Gummerus Kustannus Oy.
- Tilli, Jouni
2014 Suomen pyhä sota. Papit jatkosodan julistajina. Keuruu: Atena.
- Ylikangas, Heikki (toim.)
1993 Vaikea totuus. Vuosi 1918 ja kansallinen tiede. Helsinki: Suomen Kirjallisuuden Seura.

